

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

*До 200-річчя Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна та
відродження юридичного факультету*

В. В. Богдан

Практикум із цивільного права України

(Загальна частина)

Харків 2004

УДК 347 (076)
ББК 67. 304
Ц 57

*Рекомендовано на засіданні кафедри правознавства
(протокол № 9 від 21.05.04)*

Ц 57 **Богдан В. В. Практикум із цивільного права (Загальна частина):** Методичні вказівки до семінарських та практичних занять / За заг. ред. доктора юрид. наук Трубникова В. М. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 178 с.

Рецензент: кандидат юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського економіко правового університету Чобот О. А.

Практикум містить основні теоретичні положення програми курсу цивільного права України (Загальна частина). В ньому дається перелік основних нормативних актів та літератури по кожній темі, завдання та методичні вказівки для підготовки до практичних занять. Робота відповідає вимогам міністерства освіти й науки України та робочої програми курсу.

Практикум, призначений для студентів і викладачів юридичних факультетів, а також для усіх, кого цікавлять проблеми цивільного права й законодавства України.

УДК 347 (076)
ББК 67. 304

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2004
© Богдан В. В., 2004
© Макет обкладинки Дончик І. М., 2004

Зміст

Вступ	3
Тема 1. Цивільне право як галузь права	6
Тема 2. Цивільні правовідносини. Здійснення й захист цивільних прав	11
Тема 3. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права	19
Тема 4. Юридичні особи як суб'єкти цивільного права	28
Тема 5 Об'єкти цивільного права	38
Тема 6. Правочини	43
Тема 7. Представництво та довіреність	51
Тема 8. Строки і терміни здійснення та захисту цивільних прав	59
Тема 9. Особисті немайнові права і їх захист	67
Тема 10. Поняття, форми і види права власності	75
Тема 11. Право приватної власності фізичних осіб	83
Тема 12. Право приватної власності юридичних осіб	91
Тема 13. Право державної і комунальної власності	98
Тема 14. Право спільної власності	105
Тема 15. Захист права власності	113
Тема 16. Поняття і підстави виникнення зобов'язань	121
Тема 17. Виконання зобов'язань	128
Тема 18. Заміна осіб в зобов'язанні	135
Тема 19. Забезпечення виконання зобов'язань	140
Тема 20. Відповідальність за порушення зобов'язань	148
Тема 21. Припинення зобов'язань	154
Додаткова література	161
Питання для самопідготовки	172

Вступ

Навчальна дисципліна Цивільне право (Загальна частина) призначена для вивчення студентами теорії й практики цивільного права та основних питань, що виникають у практиці його застосування.

Цивільний кодекс України, що вступив у дію з 1 січня 2004 року, принципово підвищив цивільно-правовий статус фізичних осіб у майнових та особистих немайнових відносинах. Захист їх цивільних прав і свобод, згідно з вимогами Конституції України, становлять основну мету цивільно-правового регулювання. Виходячи з цього, Цивільний кодекс забезпечив розвиток приватної власності та підприємницької діяльності, увів нові інститути набувальної давності, сервітути, інтелектуальну власність тощо. Його статті мають забезпечити не лише успіх ринкових перетворень, а й створення громадянського суспільства та правової держави. Тому опанування студентами даного курсу має вирішальне значення для самореалізації в обраній професії, розвитку правосвідомості та вирішення завдань суспільства.

Правильне уявлення про форми і порядок здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав, підстави й склад правовідносин допоможе більш чітко усвідомити інститути зобов'язального права. Це також надасть студенту змогу більш чітко уявити інститути земельного, аграрного, екологічного та інших галузей права.

Необхідно мати на увазі, що в науковій літературі немає одностайного підходу щодо більшості цивільно-правових явищ та інститутів. Студенти мають право обрати будь-яку точку зору, але при цьому вони мають довести її більшу доцільність і обґрунтованість.

Основною формою вивчення питань цього спецкурсу є самостійна праця студентів. Певною мірою це викликано незначною кількістю лекцій та семінарських занять, відсутністю стабільної практики застосування нового Цивільного кодексу України та значною кількістю нормативних актів. Успішне опанування програмою цього курсу передбачає:

- самостійне творче осмислення змісту лекцій;
- опанування відповідним законодавством, постановами Пленуму Верховного суду України і Вищого господарського суду України, а також опублікованою практикою застосування законодавства;
- творче вивчення монографій, учбових посібників та періодичної літератури;

– підготовка до практичних, семінарських та індивідуальних занять та консультацій;

– участь у наукових конференціях, конкурсах і гуртках, а також підготовка до заліку.

Для кращого опанування тем лекцій студенти мають спочатку ознайомитись з нею за підручником та нормативними актами. Цивільний кодекс України та інші законодавчі акти з теми студенти повинні мати із собою на лекціях і на практичних та семінарських заняттях.

Практичні заняття проводяться у формі колоквіумів, написання контрольних робіт та вирішення задач, що передбачені цим посібником. Завдання складені у відповідності з робочою програмою курсу «Цивільне право». Усі завдання взяті із судової практики та практики роботи юридичних консультацій, нотаріату і виконавчих органів влади. Їх умови приведені у відповідність із задачами кращого опанування студентами конкретної теми. При підготовці до практичних занять студенти повинні вивчити конспекти лекцій та розділи підручників з відповідної теми і рекомендовану додаткову літературу. Крім того, слід стежити за періодичною літературою, в якій викладаються питання тем семінарських та практичних занять.

Для рішення задач необхідно також опанувати нормативні акти та постанови Пленумів Верховного суду України. Задачі мають бути вирішені в письмовій формі в окремому зошиті для практичних занять. Рішення задач має містити норму закону, що використовується. Воно повинно складатись з умовних трьох частин. У першій (описувальній) частині слід викласти факти справи відповідно до умов задачі. У другій (мотивованій) частині слід надати юридичний аналіз доказів та думок сторін щодо задоволення позову. Третя (резолютивна) частина базується на попередніх двох і з посилкою на закон дає відповідь на те, як повинна бути вирішена справа.

При відповіді на практичному занятті студент повинен викласти своє рішення справи і бути готовим дати відповідь на теоретичні питання з відповідного розділу теми. Викладач організовує дискусію щодо запропонованого рішення. В ній може виступати кожний студент незалежно від того, чи згоден він із запропонованим рішенням задачі. Після того, як викладач зробив висновки, дав аналіз рішенням та доказам сторін, студенти мають внести у свої зошити виправлення й доповнення.

У разі, коли практичне заняття відбувається у формі колоквіуму, студенти повинні опанувати лекції, матеріали підручника, рекомендовану додаткову літературу та нормативні акти з даної теми.

ТЕМА 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА

При вивченні даної теми студентам необхідно звернути увагу на наступні основні поняття й терміни.

Сам термін «цивільне право» походить від латинського виразу *jus civile* «право цивільне» і відомий з часів Давнього Риму, під яким розумілося право римських громадян.

Як і будь-яка галузь права, цивільне право складається з правових норм, які регулюють відповідні суспільні відносини. Визначивши предмет правового регулювання, тобто які саме відносини регулює цивільне право і з'ясувавши, у чому полягає метод правового регулювання, тобто які найбільш загальні правові прийоми використовує галузь, можна провести відокремлення цивільного права від суміжних галузей права.

Коло суспільних відносин, регульованих цивільним правом, велике й різноманітне. Давати їхній вичерпний перелік немає сенсу, тому що задачею цивільно-правової науки є виявлення загальних властивостей. Це дозволяє об'єднати різноманітні суспільні відносини в межах предмета однієї і тієї ж галузі права цивільне право.

Предметом цивільного права є майнові відносини і пов'язані з ними особисті немайнові відносини, регульовані цивільним законодавством (ст. 1 ЦК України).

Майнові відносини – це відносини, які виникають між учасниками цивільного обороту з приводу майна предметів матеріального світу й інших матеріальних благ та з приводу їх розподілу між конкретними суб'єктами (речі, робота, послуги тощо).

Особисті немайнові відносини – це відносини, які виникають між учасниками цивільного обороту з приводу особистих немайнових благ, що не мають економічного змісту і не віддільні від особистості.

Метод цивільного права – це сукупність юридичних способів і заходів впливу права на регульовані ним суспільні відносини.

Цивільно-правовому методу регулювання притаманні такі риси:

- юридична рівність учасників цивільних правовідносин;
- диспозитивність й ініціативність суб'єктів у здійсненні своїх прав;
- вільне волевиявлення на участь у цивільному обороту;
- майнову самостійність та відповідальність учасників за порушення прав і невиконання обов'язків;
- позовний порядок захисту порушених прав.

Принципи цивільного права – це основні начала цивільно-правового регулювання суспільних відносин. До них належать:

1. Принцип правової рівності всіх учасників цивільних правовідносин;
2. Принцип недоторканності власності;
3. Принцип неприпустимості втручання в приватні справи;
4. Принцип свободи волі договору;
5. Принцип вільного здійснення цивільних прав;
6. Принцип примусового відновлення і судового захисту порушених прав.

Система цивільного права – структура та склад окремих інститутів й норм цивільного права, розташованих у їхній окремій послідовності.

До актів цивільного законодавства, згідно зі ст. 4 ЦК України, належить, насамперед, Конституція України. Вона складає основу цивільного законодавства. Основним його актом є Цивільний кодекс України, який був прийнятий 16 січня 2003 р. та вступив у дію з 1 січня 2004 р. Актами цивільного законодавства є також інші закони, прийняті відповідно до Конституції та Цивільного кодексу України. Цивільні відносини можуть також регулюватись актами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України. Цивільні відносини регулюються однаково на всій території України.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття цивільного права як галузі законодавства, права та науки.
2. Предмет і метод цивільного права.
3. Відокремлення цивільного права від суміжних галузей права.
4. Принципи й функції цивільного права.
5. Система цивільного права.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. *Вершинин А. П.* Способы защиты гражданских прав в суде. – СПб., 1997.

5. *Давид Р., Жоффре-Спинози К.* Основные правовые системы современности. – М., 1996.
6. *Мусіяка В. Л., Орлов П. І., Ярмиш О. Н.* Проблеми розвитку цивільного законодавства // Право України. – 1993. № 5-6. – С. 88.
7. Інтернет-сайт із джерелами цивільного та торгового права зарубіжних країн: [isro. at. tut. By civil ru. html](http://isro.at.tut.by/civil.ru.html).
8. *Харитонов Є. О., Саниахметова Н. А.* Гражданское право Украины. – Х., 2004.
9. *Харитонов Е. О.* Історія приватного права Європи: західна традиція. – Одеса, 2001.
10. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Під час гасіння пожежі в кафе «Смарагд» Ізмайлов, який мешкає поруч із будинком, охопленим вогнем, почув крики про допомогу і разом з іншими громадянами допоміг винести з будинку охоронця кафе, що втратив свідомість. Під час рятування охоронця Ізмайлов і сам одержав важкі опіки, у результаті чого був визнаний тимчасово інвалідом II групи. Ізмайлов звернувся до ТОВ «Траст», власника вищезгаданого кафе, з вимогою про відшкодування майнової шкоди. Юрист товариства йому роз'яснив, що кафе не повинно відшкодовувати, оскільки Ізмайлов буде отримувати відшкодування в межах соціального страхування. Діставши відмову, Ізмайлов звернувся до суду з позовом.

Поясніть, чи є ці відносини цивільно-правовими. Покажіть на цьому прикладі особливості предмета та метода цивільно-правового регулювання. Запропонуйте рішення даної задачі.

Завдання 2

Під час святкування дня народження Соловійов похвалився перед іменинником Никоновим про придбання ним автомобіля (Шевролет-Нубіра). Никонов почав умовляти Соловійова дати йому проїхати на автомобілі. Соловійов дав Никонову ключі з умовою, що він випробує автомобіль у дворі будинку. Сівши в автомобіль, Никонов виїхав із двору будинку і поїхав у напрямку окружної траси.

При виїзді на окружну дорогу. Никонов, який перебував у нетверезому стані, не упорався з керуванням автомобіля і збив Яковлеву. Яковлева звернулася з позовом до суду про відшкодування заподіяних їй збитків у відповідності з пра-

вилами ст. 1187 ЦК України. Відповідачем у справі був зазначений Соловйов як власник джерела підвищеної небезпеки.

У відповіді на позовну заяву Соловйов від обов'язків з відшкодування збитків відмовився, мотивуючи це тим, що він збитків потерпілий не заподіював. Вони виникли не з цивільно-правових відносин, а з кримінально-правових дій Никонова, який самовільно виїхав на трасу.

На даному прикладі покажіть сферу цивільно-правового регулювання. Чи можливо в даному випадку застосування одночасно норм Цивільного та Кримінального кодексів?

Завдання 3

У результаті дорожно-транспортного випадку Борисовій була заподіяна майнова шкода. Вона звернулася до суду з позовом до Шимовфеева про відшкодування майнової та моральної шкоди. На судовому засіданні Шимовфеев свою вину та позову не визнав і пояснив, що з даного ДТП було проведено попереднє слідство. В порядку карного судочинства він визнаний невинним і звільнений від покарання, а тому він не може також бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності. Що ж стосується вимог позивачки про відшкодування моральної шкоди, то для неї нема підстав, оскільки він не несе майнову відповідальність.

Дайте характеристику предмету правового регулювання. Поясніть ознаки методу цивільно-правового регулювання та можливість його застосування в даному випадку. Які, на Ваш погляд, акти цивільного законодавства слід тут застосувати та яке значення має співвідношення загальної і спеціальної норми?

Завдання 4

У процесі перевірки прокурором дотримання законодавства в діяльності БТІ йому стало відомим, що житель міста Белгорода громадянин Вершинин незаконно зареєстрував купівлю будинка у місті Харкові. У зв'язку з цим виникли питання:

1. Чи є виниклі правовідносини цивільно-правовими? Чи потрібно в даному випадку керуватися нормами Закону «Про статус іноземців», прийнятого Верховною Радою України від 4. 04. 1994 року, або нормами Цивільного кодексу.
2. Законодавство якої держави варто застосовувати: Російської Федерації чи України?
3. Чи зміниться рішення, якщо буде встановлено, що будинок був куплений до проголошення незалежності України чи перейшов до нього в спадщину?

Дайте відповіді на поставлені питання.

Завдання 5

Після 10 років спільного життя подружжя Сидорових розірвали шлюб і вирішили поділити спільне майно. Під час судового засідання при розподілі спільно набутого майна Сидорова прохала визнати за нею право на половину гонорару, який одержить її чоловік за видання книги, написаної ним в період їх спільного життя.

На думку Сидорова, гонорар не можна вважати спільною власністю подружжя, оскільки він ще не одержаний. Сидорова звернула увагу суду на статтю доктора юридичних наук, в якій говориться, що авторський гонорар становиться спільною власністю подружжя вже з моменту його нарахування, а не з моменту одержання одним із подружжя. Крім того, їй відомо, що суд сусіднього району, розглядаючи таку ж справу, позов про розподіл нарахованого, але не отриманого гонорару задовольнив.

Чи існують в даному випадку підстави для цивільно-правового захисту майнових прав? Яке співвідношення норм цивільного та сімейного законодавства? Актами якого законодавства повинен керуватися суд при рішенні даної справи?

Завдання 6

Леонов звернувся з позовом на готель «Перша столиця» про витребування вартості пальта, костюму та ноутбука, які були викрадені в нього під час проживання в готелі. Готель заперечував проти позову, посилаючись на те, що Леонов мешкав у загальному номері і у відповідності з розпорядженням адміністрації готелю мав здати свої речі в камеру схову, яка працює в готелі цілодобово. В зазначеному розпорядженні говориться також, що адміністрація не несе відповідальності за пропажу з номерів готелю речей, не зданих до камери схову. Це розпорядження вивішене в готелі на видному місці, і Леонов не міг не знати про встановлені в готелі правила.

Адвокат Леонова звернув увагу суду на те, що розпорядження адміністрації готелю не є нормативним актом та суперечить Цивільному кодексу України, згідно з яким готель відповідає як зберігач і без будь-якої про те угоди з проживаючою в ньому особою (постояльцем) за втрату, нестачу або пошкодження її речей, внесених до готелю.

Представник готелю, у свою чергу, зіслався на п. 31 Правил проживання в готелях міста, в якому сказано, що готель не відповідає за втрату речей, не зданих на схорон.

Покажіть особливості майнових відносин. Який метод правового регулювання слід застосувати в цьому випадку? Розберіть співвідношення актів цивільного законодавства. Яке рішення повинен винести суд?

Завдання 7

Коли Вавілова чекала маршрутного таксі біля дороги, на великій швидкості біля неї проїхав автомобіль і залив їй новий плащ брудною водою. Через декілька метрів водій загальмував і заїхав у двір. Вавілова підійшла до нього з пропозицією відшкодувати заподіяну їй шкоду. Однак водій їй образив та пояснив, що вона стояла не на автозупинці, а тому його вини нема. Записавши номер автомобіля, Вавілова звернулась до суду з позовом.

Розберіть, які виникли в даному випадку відносини, чи підлягають вони цивільно-правовому регулюванню і чи існують у межах ЦК України підстави для захисту прав Вавілової?

ТЕМА 2. ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЗДІЙСНЕННЯ Й ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

При підготовці до цієї теми слід насамперед з'ясувати саме поняття цивільно-правових відносин. Вони являють собою регульовані нормами цивільного законодавства різного роду суспільні відносини. Ці відносини складаються між фізичними особами, між юридичними, між фізичними і юридичними особами та державою. Вони набувають характеру саме цивільно-правових у разі, коли мають майновий та особистий немайновий характер і відповідають ознакам предмета та методу цивільного права. Важливою ознакою цивільних правовідносин є те, що вони мають суспільний характер і здобувають цілком певну правову форму. Іншими словами, *цивільні правовідносини* – це не що інше, як самі суспільні відносини, регульовані нормою цивільного права.

Особливості цивільно-правових відносин:

1. Рівність сторін, їхня юридична незалежність одна від одної і майнова відособленість;
2. Широке коло суб'єктів цивільних правовідносин;
3. Можливість виникнення цивільних правовідносин на підставах, що не передбачені законом, але не суперечать йому;
4. Множинність об'єктів цивільних правовідносин.

Зміст цивільних правовідносин складають права та обов'язки їх учасників. Вони регламентують правила взаємодії учасників правовідносин, здійснення їх відповідно до суб'єктивних прав і обов'язків.

Зміст цивільних правовідносин – це суб'єктивні права й обов'язки, що належать учасникам цивільних правовідносин. Під суб'єктивним правом розуміється юридично забезпечена міра можливої поведінки уповноваженої особи, а під суб'єктивним обов'язком, юридично обумовлена міра необхідної поведінки зобов'язаної особи в цивільному правовідношенні.

Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути:

1. Фізичні особи України, іноземні громадяни й особи без громадянства (фізичні особи);
2. Юридичні особи України і юридичні особи іноземних держав;
3. Держава Україна, державні й адміністративно-територіальні утворення, що володіють цивільною правоздатністю.

Об'єктом цивільних правовідносин є те благо, з приводу якого виникають цивільні правовідносини й у відношенні якого існує суб'єктивне право і відповідний йому обов'язок.

Класифікація правовідносин приводить до поділу їх на наступні групи:

1. У залежності від особливостей об'єкта – майнові й особисті немайнові відносини;
2. У залежності від структури міжсуб'єктного зв'язку – відносні й абсолютні цивільні правовідносини;
3. У залежності від способу задоволення інтересів правомочної особи – речові й зобов'язальні відносини.

У залежності від обраного критерію можливі й інші класифікаційні групи.

Підстави виникнення цивільних правовідносин – це життєві обставини, з якими акти цивільного законодавства пов'язують виникнення, зміну й припинення цивільних прав і обов'язків. Усі ці підстави прийнято називати юридичними фактами. У залежності від характеру плину юридичні факти в цивільному праві поділяються на *події, дії й учинки*.

Події – це обставини, що відбуваються не залежно від волі й свідомості особи (стихійне лихо, смерть людини і тощо).

Дія – це обставини, що відбуваються з волі особи і залежно від її свідомості.

У свою чергу дії поділяються на *правомірні* й *неправомірні*.

Правомірні дії – це дії, які відповідають нормам цивільного законодавства чи звичаю ділового обороту.

Неправомірні дії суперечать вимогам закону, інших нормативних актів, правозастосовчої практики чи звичаям ділового обороту.

У системі дій виділяють *юридичні вчинки*. До вчинків належать дії, що обумовлюються виникненням, зміною чи припиненням правовідносин незалежно від волі й бажання осіб, що їх зробили.

Цивільний кодекс України передбачає можливість виникнення, здійснення та захисту цивільно-правових відносин і в тих випадках, коли їх підстави прямо не передбачені кодексом та актами цивільного законодавства. Прогалини в правовому регулюванні, які виникають при цьому, усуваються за допомогою аналогії права та аналогії закону.

Під *здійсненням цивільних прав* варто розуміти реалізацію уповноваженими особами можливостей змісту даного права. Здійснення суб'єктивних цивільних прав нерозривно пов'язане з виконанням обов'язків, які підрозділяються на обов'язки активного й пасивного типу.

Формою виконання обов'язку пасивного типу є дотримання заборон, а обов'язок активного типу здійснюється у формі здійснення визначених дій.

Способи здійснення цивільних прав значною мірою залежать від результату вільного вольового вибору відповідної (законної) поведінки самим уповноваженим суб'єктом. Як правило, уповноважений суб'єкт здійснює свої цивільні права за допомогою власних юридично значимих активних дій.

Усі суб'єкти цивільного права вільні в обранні засобів здійснення своїх суб'єктивних прав. У той же час вони мають дотримуватись відомих обмежень (меж) здійснення своїх прав.

Межі здійснення цивільних прав – це межі реалізації тих можливостей, які надані особі суб'єктивним правом. Вони визначаються метою й призначенням права самим законом і нормами моралі. Згідно зі ст. 13 ЦК України, межі здійснення права передбачають:

- здійснення права в межах, встановлених договором або актами цивільного законодавства;
- здійснення без порушення прав інших осіб та без зловживання своїм правом;
- здійснення права без наміру завдання шкоди іншим особам;
- дотримання при здійсненні своїх прав моральних засад суспільства;
- здійснення права без обмеження конкуренції та зловживання монополією становищем на ринку.

Стаття 13 ЦК України встановлює певні обмеження та відповідні санкції у випадку наявності умислу. При порушенні цих обмежень суд може зобов'язати припинити ці зловживання своїм правом.

Захист цивільних прав – це вся сукупність заходів, що забезпечують нормальний хід реалізації прав.

Право на захист – це надана уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення його порушеного права, що заперечується. *Предметами захисту* є не тільки суб'єктивні цивільні права, але й *інтереси*, які охороняються законом.

Під способом захисту суб'єктивних цивільних прав розуміються закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється відновлення (визнання) порушених (що заперечуються) прав і вплив на правопорушника. Згідно з принципом диспозитивності, Цивільний кодекс України надає особам право самостійного вибору способу захисту цивільних прав, допускає при цьому і самозахист. Захист прав нотаріусами – це нова форма способу захисту, що введена лише до ЦК України 2003 року.

Способи захисту містять у собі:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дій, що порушують право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язків особи в натурі;
- зміна чи припинення правовідносин;
- відшкодування збитків;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконним акта державного органу.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття цивільних правовідносин і його особливості.
2. Суб'єкти й об'єкти цивільних правовідносин.
3. Зміст і форма цивільних правовідносин.
4. Види цивільних правовідносин і їхня класифікація.
5. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.
6. Здійснення цивільних прав.
7. Захист цивільних прав та інтересів.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М., 2000.
5. Калмыков Ю. Х. Вопросы применения гражданско-правовых норм. – Саратов, 1976.
6. Сенчищев В. И. Объект гражданского правоотношения // Актуальные проблемы гражданского права: Сб. статей / Под ред. М. И. Брагинского. – М., 1999.
7. Тархов В. А. Гражданское правоотношение. – Уфа, 1993.
8. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.
9. Харитонов Є. О., Саниахметова Н. А. Гражданское право України. – Х., 2004.
10. Халфина Р. А. Общее учение о правоотношениях. – М., 1974.
11. Яковлев В. Ф. Структура гражданских правоотношений // Антология уральской цивилистики. 1925-1989. – М., 2001.

Завдання 1

Каркульов, перебуваючи в нетверезому стані, із хуліганських спонукань почав непристойно висловлюватись на адресу свого сусіда Коровайця. Коли той спробував зробити йому зауваження, Каркульов ударив його в обличчя, від чого Короваєць упав на бетонну плиту й одержав тілесні ушкодження, від яких помер у лікарні. За вчинені дії Каркульов був засуджений до позбавлення волі. У Коровайця на піклуванні перебували непрацездатна матір і двоє неповнолітніх дітей.

Дайте характеристику правовідносин, що виникли внаслідок дій Каркульова, чи мають вони цивільно-правовий характер? Які юридичні факти лежать у їхній основі?

Завдання 2

Унаслідок загоряння телевізора «Рубін» у квартирі Кротова виникла пожежа, яка знищила багато різного антикваріату, ікон, які мали високу вартість. Крім того, були знищені меблі й одяг. Серед згорілих речей були речі знайомих Кротова, що перебували в нього за договором збереження. За позовом Кротова суд виніс рішення про стягнення із заводу-виготовлювача телевізора його вартості, а також про компенсацію шкоди всіх знищених і пошкоджених речей. У той

же час суд відмовив позивачу у відшкодуванні вартості речей, що перебували в нього за договором збереження.

До якої галузі права слід віднести правовідносини, що виникли в цьому випадку? Покажіть їх склад та підстави виникнення. Який засіб захисту цивільних прав слід застосувати для вирішення справи?

Завдання 3

Качина самостійно збудувала будинок, закривши вікно кухні будинку, що належав Колесникову, внаслідок чого користування кухнею стало неможливим. Колесников подав позов про знос будинку Качинової, як збудованого самовільно.

Який фактичний склад необхідний для виникнення права власності на будинок, збудований Качиною? Чи є в цьому випадку всі юридичні факти, необхідні для виникнення права власності на будинок?

Завдання 4

Ковальов був засуджений за злочин до позбавлення волі на 5 років. Через півроку після набуття вищою інстанцією вироком чинності АТ «Червоний промінь» звернулося до суду з позовом про визнання Ковальова позбавленим права користування квартирою у відповідності зі ст. 60 Житлового кодексу України. Позовні вимоги АТ суд задовольнив без повідомлення про це самого засудженого.

Дайте характеристику майновим правовідносинам, що виникли по справі. Чи є в цьому випадку юридичні факти, що припиняють договір наймання житлового приміщення?

Завдання 5

У результаті аварії на очисних спорудах міськкомунвводу була завдана шкода приватному рибному господарству ПП «Омега». Воно звернулося до господарського суду з позовом комунальне підприємство. В досудовій підготовці справи представник відповідача надав акти перевірки прокуратури міста та постанову прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи. Під час судового процесу відповідач вимагав припинити цивільне впровадження за позовом, оскільки немає підстав і для кримінального впровадження.

З'ясуйте характеристику та склад правовідносин. Яке значення для вирішення цивільно-правового позову має

постанова прокурора? Які способи захисту цивільних прав слід застосувати в цьому випадку?

Завдання 6

Чурилов склав зі своїм однокурсником Мазутовим договір-парі, за яким він сплатить тому 500 грн. та прибиратиме за нього в кімнаті гуртожитку протягом семестру в разі, коли Мамутов стане чемпіоном інституту із шахмат. За результатом чемпіонату Мамутов став чемпіоном, але Чурилов виконати своє зобов'язання відмовився, посилаючись на те, що це був жарт. До того ж, на його думку, подібні відносини виходять за межі цивільно-правових, що захищаються законом.

За роз'ясненням Мамутов звернувся до юридичної консультації. Розберіть докази сторін, покажіть підстави виникнення цивільних прав та склад правовідносин. Як має бути вирішена справа?

Завдання 7

Єгоров займався дрібним ремонтом автомобілів, переобладнавши свій гараж на авторемонтну майстерню. У зв'язку зі збільшенням кількості замовлень він вирішив для розширення справи добудувати ще два бокси. Для цього він звільнився з основного місця роботи і зареєструвався як суб'єкт підприємницької діяльності. У місцевій раді Єгорову відмовили у видачі дозволу на будівництво, мотивуючи це тим, що згода сусідів на розширення площ відсутня, більше того, вони надсилають скарги на його діяльність від загазованості, шуму, шкідливих запахів ГСМ тощо). За цими підставами місцева рада вимагала припинення його підприємницької діяльності.

Єгоров, у свою чергу, заявив, що будинок і земельна ділянка належить йому на праві приватної власності, а отже, він має право самостійно приймати рішення про порядок і способи їхнього використання. Єгоров звернувся в юридичну консультацію з проханням про оскарження дій місцевої ради в судовому порядку.

Складіть скаргу Єгорову. Чи є підстави для захисту цивільних прав Єгорова в судовому порядку? Чи мають право місцева рада й сусіди Єгорова вимагати припинення від нього підприємницької діяльності за місцем проживання?

Завдання 8

У зв'язку зі збільшенням випадків злочинства в дачному селищі «Дружба» Кудієв зі своїми друзями після перегляду

фільму «Один вдома» спорудили ряд пристосувань і пристроїв, за допомогою яких при відкритті дверей на людину виливалася фарба, падала колода і било струмом.

У березні Кудієва викликали до міліції, де йому були задані питання з приводу нанесення тяжких тілесних ушкоджень громадянину Соколову, який був госпіталізований у шоківому стані від електричного удару, отриманого ним при відкритті дверей на дачі Кудієва. Кримінальну справу з факту нанесення тяжких тілесних ушкоджень було припинено.

Соколов звернувся до Кудієва з позовом про відшкодування заподіяної шкоди внаслідок втрати працездатності у зв'язку з отриманою травмою.

Розгляньте справу.

Завдання 9

Громадянин Говорушин, який мешкає в комунальній квартирі, мав неприємні стосунки із сусідкою. Спираючись на думку, що йому її не переробити, а погрози спричинять її скарги в міліцію, він вирішив змусити її себе поважати, використовуючи можливості закону. З цією метою Говорушин переїхав на кілька літніх місяців до матері, а свою кімнату здав за низьку ціну знайомим, котрі були відомі своєю цинічністю.

Через місяць сусідка, натерпівшись від нових сусідів і боячись їхніх погроз на випадок її звертання в міліцію, поділилася своєю проблемою з юристом ЖЕКу. Однак той їй пояснив, що громадянин Говорушин діяв у межах закону: договір піднаймання оформлений у ЖЕКу, а оскільки нові сусіди незручностей іншим мешканцям не створюють, поведуться з ними шанобливо, то скажитися їй нема рації.

Проаналізуйте на даному прикладі межі здійснення, способи захисту права і вирішить суперечку по суті.

Завдання 10

Товариство з обмеженою відповідальністю «Ліра» уклало договір із ПФ «Вереск» на постачання взуттєвої продукції в асортименті. У договорі було зазначено, що протягом 6 місяців ПФ буде поставляти продукцію невеликими партіями, але точно у зазначений термін. Сторони внесли умову, що всі протиріччя між ними будуть врегульовуватися шляхом мирних переговорів без звертання до господарського суду чи до інших органів.

Протягом чотирьох місяців сторони дотримувались умов договору і ніяких розбіжностей між ними не виникало. Однак потім ПФ «Вереск» стала систематично поставляти продукцію із

запізненням до двох тижнів. ТОВ «Ліра» звернулося безпосередньо до керівництва ПФ, однак відповіді ніякої не було. Замовник звернувся до Господарський суду за захистом своїх прав.

Відповідач просив господарський суд не приймати позов до розгляду, посилаючись на пункт договору, що виключає можливість звертання в суд.

Сформулюйте мотивоване рішення господарського суду.

Завдання 11

Закрите акціонерне товариство «Марс» уклало з товариством з обмеженою відповідальністю «Металіст» договір на виготовлення й постачання будівельної продукції на суму 20 тис. грн. За договором ТОВ «Металіст» зобов'язувалося поставити продукцію в місячний термін. Протягом місяця ТОВ поставило половину продукції і зажадало від ЗАТ «Марс» аванс у сумі 10 тис. грн. Однак протягом місяця ТОВ продукцію, яка залишилася, так і не поставило, при цьому заявивши, що не може повернути борг через відсутність грошей на рахунку.

На засіданні правління ЗАТ було вирішено що звертання до суду даремне, тому що грошей на рахунку ТОВ «Металіст» немає і звертання за судовим захистом їх прав приведе до додаткових витрат. Тому ЗАТ вирішило списати перераховану ТОВ суму як безнадійну дебіторську заборгованість.

Чи було порушення діючого законодавства в діях ЗАТ «Марс», які існують засоби захисту порушених цивільних прав?

ТЕМА 3. ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

На відміну від колишнього Цивільного кодексу України 1963 року, діючий Цивільний кодекс зовсім не випадково суб'єктом цивільних правовідносин визнає не громадянина, а фізичну особу. Це введено не лише з тією метою, щоб більш чітко підкреслити відміну від юридичних осіб. Певним чином це викликано вимогами Конституції України про пріоритет прав і свобод людини й громадянина. Саме людина, тобто фізична особа, незалежно від її юридичних властивостей, визнається вищою соціальною цінністю держави. Вона набуває визнання й захисту своїх природних та соціальних якостей і в межах цивільного законодавства, незалежно від громадянства та юридичних властивостей. У той же час для самостійного

здійснення своїх цивільних прав закон потребує наявності у неї цивільної правосуб'єктності.

Поняття правосуб'єктності визначає, якими якостями повинні володіти суб'єкти права для того, щоб мати права нести обов'язки у відповідній галузі права. Цивільна правосуб'єктність передбачає наявність у фізичних осіб певного обсягу *правоздатності та дієздатності*.

Правоздатність – це визнана державою за фізичними особами здатність мати цивільні права і нести цивільні обов'язки. Правоздатність фізичних осіб виникає в момент його народження і припиняється зі смертю (ст. 25 ЦК України).

Дієздатність – це здатність особи своїми діями здобувати цивільні права і створювати для себе цивільні обов'язки.

Опіка й піклування – це встановлений законом інститут для захисту прав й інтересів недієздатних чи неповністю дієздатних фізичних осіб.

Опіка встановлюється над малолітніми (у віці до 14 років), над громадянами, визнаними судом недієздатними (ст. 60, 65-77 ЦК України), а також над майном особи, визнаної безвісно відсутньою.

Піклування встановлюється над неповнолітніми (від 14 до 18 років), а також над громадянами, обмеженими судом у дієздатності (глава 6 ЦК України).

Ім'я фізичної особи – це встановлена законом чи національним звичаєм індивідуалізація кожного окремої особи. Ім'я громадянину дається при народженні і, як правило, складається з прізвища, власне імені і по батькові. Індивідуалізація громадян існує в державі для чіткого уявлення про те, із ким саме і хто саме вступає в цивільні правовідносини. Усі цивільні права фізичні особи вправі здобувати тільки під власним ім'ям. Фізичні особи мають права відповідно до чинного законодавства змінити своє ім'я.

Місцем проживання визнається житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому, у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово (ст. 29 ЦК України). Місце проживання – це друга ознака, яка індивідуалізує фізичну особу. При визначенні місця проживання фізичної особи місце прописки й місце перебування її нерухомого або іншого майна, а також місце проживання подружжя значення не мають. Визначення місця проживання повинне відбуватися за тим місцем, де особа має постійне джерело доходу (місце роботи, місце здійснення підприємницької діяльності тощо) і де вона

перебуває найтриваліше. Також при визначенні місця проживання може служити визначення кола загальних знайомих, із якими фізична особа має стійкий тривалий зв'язок.

Місцем проживання неповнолітніх, які не досягли чотирнадцяти років, які перебувають під опікою, визнається місце проживання їхніх батьків (усиновителів) чи опікунів (ч. 2 ст. 29 ЦК України).

Визнання фізичної особи безвісно відсутнім або оголошення громадянина померлим – це усунення невизначеності у випадку тривалої відсутності громадянина в місці його постійного проживання й невідомості місця його перебування.

Слід мати на увазі, що оголошення фізичної особи померлою зовсім не обмежує її правоздатності і дієздатності у випадках, коли вона жива. При оголошенні померлою суд лише вводить презумпцію ймовірності її смерті. Однак оголошення фізичної особи померлою і визнання безвісно відсутньою здійснюється не в її інтересах, а в інтересах тих осіб, чиї майнові і немайнові права та інтереси порушуються цієї невизначеністю. Виходячи з цього, заявниками у цих справах можуть виступати особи, які мають майновий інтерес. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення померлою можливе тільки судом (у порядку особливого виробництва) і лише при наявності наступних юридичних фактів:

- тривала відсутність особи в місці його постійного проживання;
- відсутність свідчень про місце його перебування й неможливість їхнього одержання всіма доступними засобами;
- закінчення встановлених законом термінів з моменту одержання останніх звісток про місце перебування даної особи;
- обмеження інтересів осіб, які перебувають з нею у матеріально-правових зв'язках (діти не одержують коштів існування, дружина не може розпорядитися спільним майном подружжя, кредитори не можуть стягнути борг тощо)

Питання для самопідготовки:

1. Цивільна правоздатність фізичної особи.
2. Цивільна дієздатність фізичної особи, обмеження в дієздатності та визнання недієздатною.
3. Опіка й піклування фізичної особи.
4. Ім'я і місце проживання фізичної особи.
5. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
6. Оголошення фізичної особи померлою.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р., зі змінами та доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Про правовий статус іноземців: Закон України від 04. 04. 1994 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23. – Ст. 161.
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11. 12. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12. 05. 1991 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 215.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
8. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. – Рига, 1976.
9. Попова Ю. А. Визнання громадян безвісно відсутніми. – М., 1985.
10. Субъекты гражданского права // Под ред. С. Н. Братуся. – М., 1984.
11. Улас І. Дієздатність громадян як суб'єктів підприємницької діяльності // Бізнес-інформ. – 1993. – № 22.
12. Цивільне право України. Академічний курс / За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.
13. Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А. Гражданское право Украины. – Х., 2004.

Завдання 1

Після смерті батьків, які загинули в результаті ДТП, 13-річному Олександрові Ревух перейшли у власність автомобіль AUDI і будинок в дачному кооперативі. Через 12 місяців після смерті батьків Олександрові відмовили у включенні його до складу дачного кооперативу на тій підставі, що він не є дієздатним. Його викликали в податкову адміністрацію, де зажадали сплати податку з власників транспортних засобів за автомобіль AUDI, що перейшов у його власність.

За поясненням Олександр звернувся в юридичну консультацію. Складіть мотивований висновок юрисконсульта.

Завдання 2

17-літня Лариса Ураганова, працюючи в центрі «Здоров'я» масажисткою, уклала договір позики з директором, Борецьким, на суму 4 тис. доларів США для придбання однокімнатної квартири. За договором вона зобов'язувалася щомісяця виплачувати на погашення суми боргу 200 доларів США і відсотки за користування грошима в розмірі 3 % (120 доларів США). Для забезпечення виконання цього правочину між сторонами був укладений договір застави, за яким у випадку прострочення Ларисою сплати більше ніж на 3 місяця підряд придбана нею квартира переходить у власність Борецького.

Довідавшись про угоду, батьки Лариси зажадали розірвання договору на тих підставах, що договір свідомо нездійснений і був укладений без їхньої згоди. Борецький відмовився розірвати договір, посилаючись на те, що Лариса має самостійний заробіток та працює в центрі за трудовим договором. На його погляд, Лариса цілком дієздатна і її заробіток дозволяє виконати умови договору позики. Борецький також заявив, що бажання батьків розірвати договір це не що інше, як страх залишитися одними і втратити можливість допомоги від заробітної плати Лариси. На його погляд, дії та наміри батьків спрямовані на обмеження дієздатності їх доньки.

На цьому прикладі поясніть зміст дієздатності осіб віком від 14 до 18 років, а також умови за яких вони можуть набути повну дієздатність. Дайте юридичну оцінку доказам сторін та вирішіть справу.

Завдання 3

Після закінчення середньої школи 17-літній Дмитро Максименко влаштувався на роботу в акціонерне товариство свого дядька, що був головою правління АТ. В одній із бесід батько Дмитра поскаржився своєму брату на те, що хоча син і заробляє добре, але витрачає весь свій заробіток на придбання дуже дорогих речей у дорогих магазинах. У той же час на ринку «Барабашова» можна придбати подібні речі в 3-4 рази дешевше. Більше того, син обідає в дорогих ресторанах і кафе, їздить на таксі тощо. В той же час родина перебуває у тяжкому матеріальному становищі і до 1 вересня молодшу сестру Дмитра необхідно одягти.

У результаті цієї бесіди голова правління ЗАТ видав розпорядження про видачу 35 % заробітної плати на руки Дмитрові, а залишок видавати батькам як його законним представникам.

Прокоментуйте законність цього розпорядження та дайте висновок у справі. З'ясуйте підстави, порядок та умови обмеження в дієздатності осіб віком від 14 до 18 років.

Завдання 4

При покупці Щедріним житлового будинку в селищі Жуковське його жінка Катерина зажадала від чоловіка розписку про те, що при складанні ним заповіту він зазначить як спадкоємців тільки їх спільних дітей. Його ж діти від першого шлюбу були усунуті в заповіті від спадщини на житловий будинок. Після трагічної смерті Михайла Щедріна з'ясувалося, що в заповіті були зазначені як спадкоємці діти Михайла від першого шлюбу. При цьому вони мали рівні частки з дітьми Михайла й Катерини Щедріних. Катерина Щедріна звернулася з позовом до суду про визнання заповіту недійсним, обґрунтовуючи свої вимоги письмовим зобов'язанням чоловіка, даному ним при купівлі будинку.

Який обсяг прав непонолітних дітей, що народжені від різних батьків, в правах на спадщину. Поясніть, чи можуть батьки ставити питання про обмеження дітей, які перебувають в шлюбі, в дієздатності та правоздатності? Дайте висновок у справі.

Завдання 5

За участь у зйомках рекламного ролика 15-літній Надії Новиковій була виплачена винагорода в сумі 1500 грн. Одержавши зазначену суму, Надія придбала дорогу косметику і дуже дорогу білизну. Довідавшись про це, її батьки віднесли покупки назад у магазин і на підставі того, що їхня донька не розумному розпорядилася отриманими грошима, зажадали від дирекції магазину прийняти їх назад та повернути гроші. Директор магазину відмовився виконати вимогу батьків, обґрунтовуючи це тим, що повернення товару передбачене тільки на підставі ЗУ «Про захист прав споживачів», а зроблені Надією покупки – це її право.

Чи права адміністрація магазину? Вирішіть справу.

Завдання 6

Харків'янка В. Ходорківська на свято Нового 2003 року поїхала до Москви. Оскільки через тиждень вона не повернулася,

її чоловік став звертатись із запитом до правоохоронних органів, лікарень тощо. Після року марних пошуків він звернувся із заявою до суду. Через кілька місяців після визнання її безвісно відсутньою від одержав листа, який привезла його знайома з Німеччини, де вона була в відрядженні. Вона повідомила, що бачила його дружину. В листі дружина писала, що успішно там працює і через півроку має повернутись.

Поясніть порядок, умови і наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Чи повинен в цій цьому випадку чоловік В. Ходорківської звертатись до суду про відміну винесеного рішення? Чи будуть зберігатись заходи, які прийняв суд у зв'язку з визнанням особи безвісно відсутньою?

Завдання 7

Винокуров придбав у магазині музичних інструментів електронний рояль у кредит. Наступного дня в магазин прийшла дружина Винокурова і зажадала прийняти електронний рояль назад і повернути отриману магазином суму авансу. Вона також пояснила, що Винокуров хворий на шизофренію, перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері, а в суді мається справа про визнання його недієздатним. Сума грошей, що Винокуров уніс як аванс, була їм викрадена з гаманця матері, і надалі сплачувати за придбаний у кредит електронний рояль Винокуров не в змозі.

Продавець, який оформляв покупку, повідомив, що поведінка Виногорова не давала ніякого приводу для підозр його в психічній ненормальності, хоча він поводився не зовсім природно: багато говорив про свої великі заробітки, про постійні відрядження, про велике коло високопоставлених знайомих, про безліч коханок тощо.

Дружина Винокурова пред'явила медичну довідку його лікаря, де зазначалося, що Виногородов багато років страждав на періодичні приступи шизофренії. Це захворювання прогресує, а приступи трапляються все частіше.

Розберіть на цьому прикладі, як з точки зору цивільної дієздатності слід захистити майнові права учасників правочину.

Завдання 8

Валентин Дмитренко продав своєму знайомому Тимошко музичний центр за 500 грн. Наступного дня дружина Дмитренка звернулася до Тимошка з вимогою про повернення музичного центра. Обґрунтовуючи свою вимогу, вона пояснила, що її

чоловік, Валентин Дмитренко, унаслідок зловживання спиртними напоями визнаний у судовому порядку обмежено дієздатним. У зв'язку з цим він не мав права самостійно укладати цивільно-правові договори, а вона не давала своєї згоди на укладання договору купівлі-продажу музичного центра. Більше того, аналогічний музичний центр у магазині МКС коштує більше 2500 грн.

Тимошко висловився проти висунутої вимоги повернення музичного центра у зв'язку з тим, що він точно знає музичний центр Валентинові Дмитренку був подарований його товаришами по службі на 35-річчя і він вправі самостійно ним розпоряджатися.

Поясніть підстави, порядок і наслідки обмеження фізичної особи в дієздатності та вирішіть справу.

Завдання 9

В. Сивоконь виїхав з друзями на полювання в ліс у Змієвський район Харківської області. Після полювання друзі помітили його відсутність. Пошуки тривали 12 годин, після чого друзі приїхали до його дочки й оголосили, що він безвісно пропав. Через 4 роки у судовому порядку В. Сивоконь був визнаний померлим за заявою дочки. Дочка, як єдиний спадкоємець, одержала житловий будинок, автомобіль й інше майно. Через 20 днів після ухвалення рішення судом вона померла від крововилив в мозок. У зв'язку з відсутністю інших спадкоємців Сивоконя майно перейшло до її тітки. Будинок вона передала в оренду місцевій раді, яка поселила туди своїх співробітників. Автомобіль та інше майно було реалізовано через магазин.

Ще через 2 роки В. Сивоконь був упізнаний друзями в одному із селищ району. Виявилося, що під час полювання на нього напав кабан, він одержав черепно-мозкову травму і в несвідомому стані був підібраний Самійленко. Про це вона нікому не повідомила, а він залишився жити у неї. Після її смерті він вирішив повернутися додому. Довідавшись, що будинком користується місцева рада, він звернувся саме до неї з вимогою його повернути. Від тітки він вимагав повернути автомобіль та інші речі. Місцева рада прийняла рішення сплатити йому грошову компенсацію, а в поверненні йому будинку в натурі відмовили.

Чи достатні підстави та умови оголошення особи померлою? Чи правильним є рішення суду і місцевої ради та які його правові наслідки? Кому В. Сивоконь має висунути позов та чи може він повернути своє майно?

Завдання 10

13-річний Вітя Морозов надіслав на конкурс у журнал «Юний технік» пропозицію про використання сили течії річки для розводу мостів. Його пропозиція здобула першу премію, і редакція журналу запропонувала йому оформити заявку на винахід та видачу патенту. Батьки Віті вважали, що автором повинен бути зазначений один із батьків, оскільки Вітя недієздатний за віком, а тому він самостійно не зможе здійснювати всі права та обов'язки, пов'язані з патентом на винахід.

Для підтвердження своєї позиції батьки звернулися до знайомого винахідника, який засумнівався у правомірності визнання автором одного з батьків. Але й Вітя, на його думку, не зможе здійснювати права власника патента, оскільки це викликає цілий комплекс майнових цивільних прав та обов'язків.

Для одержання кваліфікованого роз'яснення батьки звернулися до юриста.

Чи має право малолітня особа самостійно набувати та здійснювати авторські права? Дайте оцінку доказам сторін та вирішіть справу.

Завдання 11

17-річний Віктор Петров з нагоди закінчення школи одержав у подарунок від бабусі комп'ютер. Через деякий час він запитав у бабусі, чи не заперечує вона проти того, щоб він обміняв його на відеокамеру, яка належить його знайомому Нестерову. Бабуся не заперечувала і дала письмову згоду на укладання правочину. Обмін відбувся. Коли про це дізнався його батько, то він став вимагати від Нестерова повернути комп'ютер та забрати свою відеокамеру, оскільки він своєї згоди на обмін не давав.

Нестеров відповів відмовою, пояснив, що, наскільки йому відомо, комп'ютер був подарований Віктору не батьком, а бабусею, яка дала письмову згоду на укладання правочину. За цими обставинами, як вважав Нестеров, Віктор не мав потреби у згоді батька на укладання угоди. До того ж відеокамера була цифровою і мала вартість яка дорівнює вартості комп'ютера.

Які особливості складання правочинів осіб з неповною дієздатністю? Хто правий у цьому спорі? Чи зміниться рішення, якщо мати Віктора дасть згоду на обмін за проханням бабусі?

ТЕМА 4. ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

При підготовці до даної теми слід звернути увагу на те, що відносини юридичних осіб регулюються як Цивільним, так і Господарським кодексом України. На відміну від колишнього Цивільного кодексу України, новий ЦК не пов'язує наявність правосуб'єктності юридичних осіб із наявністю ознак, які можуть мати лише колективні утворення. В умовах ринкових перетворень цей статус повинні мати і приватні підприємства, засновані лише однією фізичною особою.

Виходячи з цього, в межах нового Цивільного кодексу України визначаються в основному поняття, правосуб'єктність, порядок створення, діяльності та припинення юридичних осіб приватного права. У відповідності зі ст. 80 ЦК України, юридичними особами визнаються організації, створені й зареєстровані у встановленому законом порядку. Для цього вони повинні мати відособлене майно, можливість від свого імені здобувати майнові й особисті немайнові права і мати обов'язки, бути позивачами й відповідачами в суді, господарському чи в третейському суді.

Ознаки юридичної особи – це властиві їй особливості, необхідні окремо кожна, а всі разом достатні для визнання організації суб'єктом цивільного права:

1) *організаційна єдність* юридичної особи закріплюється її установчими документами та нормативними актами і виявляється у визначеній ієрархії органів керування, у встановленні його внутрішньої структури, компетенції органів керування й порядку їхньої діяльності.

2) *Майнова відособленість* припускає, що майно юридичної особи відокремлюється від майна інших юридичних осіб, від майна його засновників, від майна державних чи комунальних утворень і перебуває в юридичній особі на праві власності, праві повного господарського ведення або праві оперативного керування.

3) *Виступ юридичної особи у цивільному обороті від власного імені* означає її здатність здобувати і здійснювати майнові та особисті немайнові права, нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді тільки під своїм ім'ям. Ім'я юридичної особи включає найменування, яке містить вказівку на її організаційно-правову форму.

4) *Самостійна майнова відповідальність* означає, що юридична особа відповідає за свої обов'язки майном, належним їй на правах власності, повного господарського ведення або

оперативного керування. Згідно зі ст. 96 ЦК України, юридична особа відповідає по своїх зобов'язаннях усім належним їй майном.

Необхідно звернути увагу, що встановлено принцип роздільної відповідальності, відповідно до якого засновник юридичної особи чи власник її майна не відповідають по зобов'язаннях, а юридична особа не відповідає по зобов'язаннях власника засновника, крім випадків, передбачених законодавчими актами або установчими документами юридичної особи.

У деяких господарських товариствах по зобов'язаннях юридичної особи майнову відповідальність несуть їх засновники.

Юридичні особи можуть нести відповідальність тільки по зобов'язаннях, у яких вони виступають у якості однієї зі сторін або третіх осіб як гаранта, поручителя тощо.

Правоздатність юридичної особи – це здатність мати цивільні права й обов'язки відповідно до встановлених цілей її діяльності. Виникає в повному обсязі після здійснення всіх необхідних формальних дій (одержання печатки, відкриття рахунка, постановки на облік як платника податків і в пенсійний фонд тощо) і здійснюється через свої органи, які діють у межах прав, наданих їм за законом чи статутом (положення) (ст. 91 ЦК України). Правоздатність і дієздатність юридичної особи виникають одночасно з моменту її державної реєстрації. Однак в випадках ліцензування відповідної діяльності дієздатність виникає з часу одержання ліцензії.

Місцем перебування юридичної особи визнається місце її державної реєстрації, якщо інше не встановлено законом. Це місце має бути встановлено в установчих документах юридичної особи (ст. 93 ЦК України).

При цьому слід звернути увагу на вимоги закону до установчих документів юридичної особи та значення реєстрації.

Утворення юридичної особи відбувається чотирма основними способами: розпорядницьким, нормативно-явочним і дозвільним:

– *розпорядницьким* способом юридична особа утворюється в силу прямого розпорядження власника майна або уповноваженого ним органу;

– *нормативно-явочний* спосіб полягає в тім, що умови і порядок організації юридичної особи встановлені чинним законодавством у вигляді дозволу держави на вільне утворення юридичної особи і необхідною є ініціатива засновників

(фізичних або юридичних осіб) та їхня явка для реєстрації у відповідному органі;

– *дозвільний* спосіб означає, що однією з необхідних умов утворення юридичної особи є дозвіл (згода) відповідного державного органу (утворення банку, фінансово-промислової групи тощо);

– *договірний* спосіб передбачає створення юридичної особи за волевиявленням її засновників, які складають установчий договір. Договір містить умови розподілу прав та обов'язків засновників відносно юридичної особи. Договірний спосіб застосовується при створенні господарських товариств.

Припинення юридичної особи у відповідності зі ст. 104 ЦК України здійснюється двома шляхами:

1. Шляхом *реорганізації*, яка передбачає передачу майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання поділ, перетворення).
2. Шляхом *ліквідації* – без передачі свого майна правонаступникам.

Реорганізація – це припинення юридичної особи з переходом прав і обов'язків іншим особам. Реорганізація юридичних осіб може здійснюватися шляхом: *злиття* (коли з двох і більше юридичних осіб утвориться одна), *поділу* (коли юридична особа поділяється на дві і більше юридичних осіб), *приєднання* (коли одна чи кілька юридичних осіб приєднуються до іншої), *виділення* (коли зі складу діючої юридичної особи відбувається виділення однієї ділянки з утворенням юридичної особи), *перетворення* (зміна організаційно-правової форми юридичної особи, її трансформація в юридичну особу іншого виду).

Ліквідація – це припинення юридичної особи без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва до інших осіб.

Ліквідація (так само як і реорганізація) може мати як добровільний, так і примусовий характер. Порядок проведення ліквідації встановлений Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Законом України «Про господарчі товариства» та ін. При ліквідації юридичних осіб в деяких випадках закон передбачає санацію.

Юридичні особи поділяються в залежності:

– *від порядку їх створення*: на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права;

– *від форми власності*: поділяються на приватні, колективні і державні;

– від цілей їхньої діяльності: поділяються на комерційні і некомерційні, де комерційні організації – це юридичні особи, які створені для занять підприємницькою діяльністю, мають на меті отримання прибутку й розподіл його між учасниками юридичної особи. Некомерційні організації такої мети не мають. До них належать суспільні й релігійні організації, установи, благодійні та інші фонди тощо.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття юридичної особи і її ознаки.
2. Утворення й припинення юридичної особи
3. Види юридичних осіб.
4. Господарчі товариства.
5. Державні, казенні, муніципальні підприємства.
6. Некомерційні організації.
7. Філії й представництва юридичних осіб.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 29 червня 2004 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
6. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
7. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42. – Ст. 378.
9. Про затвердження Порядку проведення досудової санації державних підприємств: Постанова Кабінету Міністрів

- України від 17 березня 2000 р. – № 515 // Урядовий кур'єр. – 2000. – 17 травня
10. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18. 06. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 38. – Ст. 508.
 11. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
 12. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121 – III, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 281.
 13. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16. 04. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 337.
 14. Бірюков О. М. Порівняльно-правовий аналіз інституту неспроможності у законодавстві України та деяких іноземних держав: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – К., 1999.
 15. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. – М., 2000.
 16. Тітов М. І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / За наук. ред. В. М. Гайворонського. – Х., 1997.
 17. Цивільне право України. Академічний курс / За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

У юридичну фірму за консультацією звернулася група громадян, які бажають спільно займатися підприємницькою діяльністю, з питань оптимальної форми ведення підприємництва в Україні. При цьому підприємство, яке вони хочуть створити, повинно відповідати наступним вимогам:

- 1) кількість бажаючих громадян – 9 чоловік;
- 2) основні права на управління підприємством повинні мати 3 чоловік, а інші 6 чоловік не повинні втручатись в їх діяльність;
- 3) можливість займатися якою-небудь комерційною діяльністю без будь-яких обмежень;
- 4) визначення меж відповідальності учасників підприємства по його зобов'язаннях має визначатись сумою внеску в його статутний капітал.

Дайте консультацію заявникам та поясніть:

1. Поняття «юридична особа» відповідно до законодавства України;
2. Основні характеристики існуючим формам підприємств (суспільств), розкрийте їхні особливості й відмінності;

3. Чи повинне підприємство обов'язково бути юридичною особою?
4. Хто може бути засновником підприємства, їх права і обов'язки?

Завдання 2

У юридичну фірму звернулися двоє громадян Азербайджану, які мали намір створити на території м. Харкова товариство з обмеженою відповідальністю. Їх цікавило:

1. Які необхідні документи для реєстрації ТОВ?
2. Чи мають право нерезиденти України, які постійно проживають у м. Харкові більше 5 років, бути засновниками ТОВ?
3. Які вимоги до статутного фонду товариства з участю іноземних громадян і які межі його розміру?
4. У якій формі має бути укладений договір про створення товариства і які їхні права й обов'язки потрібно в ньому зазначити?
5. З якого моменту товариство вважається створеним і коли у нього виникає право на здійснення підприємницької діяльності?
6. Чи можуть вони передбачити участь у статутному фонді товариства своїх партнерів – юридичних осіб, що зареєстровані в Баку?
6. Яку відповідальність несуть засновники по їхніх зобов'язаннях у ТОВ і акціонери в ЗАТ?
7. Яка відмінність у правовому положенні учасників ТОВ і акціонерів ЗАТ?
8. Який порядок виключення зі складу учасника ТОВ і акціонера ЗАТ?

Дайте кваліфіковану консультацію на поставлені питання.

Завдання 3

Один із учасників ТОВ «Вереск», В. Мойсєєв, при складанні договору позики запропонував як засіб забезпечення її повернення майно, яке знаходилось на балансі товариства. Він вважав, що йому належить значна доля майна товариства, оскільки його внесок в статутний фонд складає понад 60 %. Після вивчення документів і фінансового положення ТОВ «Вереск» з В. Мойсєєвим був укладений договір позики. Від імені голови зборів засновників товариства відповідні документи підписав В. Мойсєєв.

По закінченні терміну договору В. Мойсєєв не повернув отримані кошти, а позикодавець звернувся в суд з позовом на

ТОВ «Вереск». Він вимагав від суду накладити арешт на майно товариства та стягнути кошти для погашення боргу. Суд встановив, що В. Мойсєєв дійсно є засновником ТОВ «Вереск», але він не є посадовою особою і не мав право підпису.

Вирішіть справу. Які права має засновник стосовно своєї частки в статутному фонді? Чи можливо стягнення з частки засновника в статутному фонді ТОВ? Яке значення має наявність «контрольного пакета» у статутному фонді ТОВ, ЗАТ, ВАТ?

Завдання 4

При оформленні виїзду на постійне місце проживання в Німеччину Федоров звернувся в юридичну консультацію з питаннями:

1. Він є одночасно засновником ТОВ і ЗАТ. Чи може він і надалі залишатися в складі їх засновників або слід надати заяву про вихід у зв'язку з утратою громадянства України?
2. При переїзді на постійне місце проживання в іншу країну і без постійної присутності чи можуть без його згоди виключити його зі складу засновників ТОВ і складу акціонерів ЗАТ?
3. При його постійній відсутності чи має він право на одержання дивідендів?
4. Чи має він право не одержувати дивіденди на руки, а залишити їх у статутному фонді ТОВ і ЗАТ, тим самим збільшуючи свою частку в статутному фонді?
5. Чи має він право замість себе залишити для контролю витрати коштів, одержання прибутку й розподілу дивідендів у ТОВ і ЗАТ свою сестру?

Дайте відповіді на поставлені запитання.

Завдання 5

Приватне підприємство «Наталі» подало позов на м'ясокомбінат про сплату неустойки й відшкодування збитків, заподіяних невиконанням ним своїх зобов'язань. У позовній заяві зазначено, що відповідно до договору, укладеного сторонами, ПП «Наталі» поставило комбінату 10 тонн м'яса яловичини живою вагою як давальницьку сировину, а комбінат зобов'язаний був здійснити переробку м'яса на ковбасні вироби в асортименті у встановлений термін і в кількості 5 тонн передати давальцю.

При розгляді справи в господарському суді представник відповідача позовні вимоги не визнав на наступних підставах.

По-перше, державне підприємство «М'ясокомбінат» реорганізовано в ЗАТ «Ланос». Акціонерне товариство не уклало договір із ПП «Наталі» і не брало на себе зобов'язань з переробки м'яса, отже, не відповідає по зобов'язаннях м'ясо-комбінату.

Дайте мотивований висновок у справі. Що мається на увазі під поняттям «реорганізація» і які юридичні наслідки реорганізації? Хто є правонаступником при реорганізації підприємства?

Завдання 6

ТОВ «Вихор» уклало договори про постачання з дерево-переробними заводами, відповідно до яких зобов'язувалося протягом кожного кварталу 2004 року поставляти ліс-кругляк для потреб заводів.

Необхідну кількість на 1-й квартал було поставлено всім заводам вчасно в повному обсязі. Розрахувавши за постачання в 1-му кварталі, заводи зробили попередоплату за постачання в 2-му і 3-му кварталах у повному обсязі. Однак ТОВ «Вихор» не змогло поставити зазначену кількість лісу. Вимоги кредиторів про розірвання договорів і повернення коштів попередплати ТОВ виконати не може у зв'язку з відсутністю коштів. Підприємство «Веселка» звернулося в господарський суд із позовом про порушення справи про банкрутство.

Лісопереробний комбінат «Ліс України» дав згоду за свій рахунок задовольнити усі вимоги кредиторів ТОВ «Вихор» за умови, що на його баланс будуть переведені всі активи, що належить ТОВ, а також право користування приміщеннями, що орендувало ТОВ.

Дайте юридичну характеристику діям сторін та вирішіть справу.

Завдання 7

При розгляді справи про банкрутство АТ «Геліос» кредитори зажадали включити до складу майна, що підлягає розподілу між кредиторами, майно його дочірніх підприємств у м. Києві і Дніпропетровську, а також майно представництв і філій.

Представник відповідача в суді пояснив, що дочірні підприємства є самостійними юридичними особами і по боргах підприємства-засновника не відповідають. Відповідно до Положення про філії й представництва, затвердженого загальними зборами ТОВ «Геліос», філії, що розташовані в інших містах, також є юридичними особами. Крім того, ліквідація товариства у зв'язку з його банкрутством можлива

тільки після застосування цілого комплексу санаційних процедур, передбачених чинним законодавством, оскільки залишається можливість його фінансового оздоровлення.

Вирішіть справу. Розберіть докази сторін. Дайте характеристику правового положення дочірніх підприємств, філій і представництв.

Завдання 8

З'їзд політичної партії вирішив реорганізувати партію в масовий суспільно-політичний рух «Україна». Установчими документами загальних зборів громадського руху передбачалося, що воно є некомерційною організацією і не має прав юридичної особи. Членами руху, які мають право обиратися й бути обраними в його керівні органи, можуть бути лише фізичні особи, які сплатили вступні внески. Вони ж несуть майнову відповідальність за борги громадського руху як окремого суб'єкта цивільного права. Всі інші учасники руху прав членства не мають і за його зобов'язання не відповідають.

Чи відповідає зміст установчих документів вимогам законодавства? Які види суспільних об'єднань ви знаєте й у чому їхні означальні риси? Які права можуть мати учасники на майно заснованих ними юридичних осіб?

Завдання 9

У юридичну фірму звернулися троє громадян за консультацією з наступних питань:

1. Яку краще їм обрати організаційно-правову форму юридичної особи для створення некомерційного громадського об'єднання за клубним принципом для поєднання людей, що ведуть спортивний спосіб життя? За яким законодавством вона буде діяти: Законом «Про господарські товариства», Господарським чи Цивільним кодексом?
 2. Чи має право некомерційна організація взяти в оренду комплекс «Здоров'я» (сауна, басейн, російська лазня, тренажерний зал, більярд)?
 3. Чи має право зазначена організація надавати платні послуги особам, що не є членами об'єднання?
 4. Які права й обов'язки членів об'єднання громадян?
 5. Як визначається розмір внесків членів об'єднання громадян?
- Дайте відповіді на поставлені питання.

Завдання 10

Державне підприємство «Науково-дослідний інститут», кооператив, банк і акціонерне товариство прийняли рішення про

об'єднання своїх виробничих, інтелектуальних і фінансових ресурсів для досягнення загальної господарської мети випуск нових двигунів для тепловозів конкурентноздатних на внутрішньому й зовнішньому ринках. Перед ними виникла задача: у якій формі найбільш оптимально зробити таке об'єднання за умови, щоб кожний з них залишився б юридичною особою і не втратив свою самостійність.

Дайте консультацію з даної справи. Розкрийте основні правові відмінності таких видів об'єднань юридичних осіб, як асоціація, концерн, консорціум.

Завдання 11

Група акціонерів АТ «Корунд» запросила на свої збори юриста для консультації. На зборах були присутні 240 акціонерів, що володіють разом 75,5 % голосуючих акцій. Голова заявив, що найбільшого акціонера – ТОВ «МСТ», яке володіє 23,5 % акцій, не запросили, оскільки воно проводить неконструктивну політику щодо АТ і на зборах будуть обговорюватися питання щодо санкцій стосовно ТОВ «МСТ».

Зібравши необхідний за статутом АТ кворум 75 % голосуючих акцій, загальні збори розпочали роботу. Голова запропонував доповнити порядок денний питанням про реорганізацію АТ «Корунд», що і було одноголосно підтримано акціонерами. У своєму виступі він заявив, що ТОВ «МСТ» ініціює непорозуміння між акціонерами, втягує їх у сумнівні комерційні проекти, внесе у план роботи АТ проекти, які завдають АТ великих збитків. Голова запропонував відшкодувати ТОВ «МСТ» усі збитки, а також реорганізувати АТ у дочірнє або незалежне від ТОВ товариство.

Повідомте зборам свою точку зору на запропоновану реорганізацію, роз'ясніть правове положення дочірніх та залежних товариств і запропонуйте шляхи захисту інтересів дрібних акціонерів. Поясніть, у якому порядку повинні здійснюватися підготовка й проведення зборів акціонерів і які наслідки порушення цього порядку.

Завдання 12

У зв'язку з порушенням справи про банкрутство закритого акціонерного товариства «Птахофабрика» частина його засновників звернулися в юридичну консультацію з проханням дати відповіді на наступні питання:

1. Чи можуть вони вийти зі складу засновників і одержати належні їм частки в майні ЗАТ до рішення господарського суду про банкрутство?
2. Чи вправі частина засновників ЗАТ одержати конкретно цікавляче їх майно: будинок керування і молочнотоварну ферму?
3. Чи допускається створення частиною засновників нового товариства до повного припинення ЗАТ «Птахофабрики» для того, щоб їхнє нове товариство виступило сенатором ліквідованого ЗАТ.

Дайте аргументовані відповіді на поставлені питання.

ТЕМА 5. ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Легальне визначення *об'єктів* цивільних прав уперше дано в ст. 177 ЦК України. Згідно з цією статтею об'єктами є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація, а також інші метаріальні та нематеріальні блага. Саме з цих приводів суб'єкти цивільного права вступають між собою в правові відносини. При вивченні ознак об'єктів цивільних прав слід звернути увагу на їх оборотоздатність.

Гроші – це правомірно функціонуючий загальний еквівалент товарів.

Речі – це предмети матеріального світу, що є продуктом людської праці, так і предмети, створені самою природою і використовувані людьми у своїй життєдіяльності (земля, корисні копалини тощо).

Найважливіша ознака речей як об'єкта цивільних прав полягає в їх здатності задовольнити потреби людей.

Речі можуть бути:

- а) не обмежені в обороті, обмежені в обороті і вилучені з обороту;
- б) рухомі й нерухомі;
- в) споживані і неспоживані;
- г) індивідуально-визначені й визначені родовими ознаками;
- д) ділені і неподільні;
- е) живі й неживі;
- ж) головна річ і приналежність;
- з) плоди, продукція й доходи.

Цінні папери – це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають,

як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Результатом творчої діяльності як об'єктом цивільних прав є здобутки науки, мистецтва і культури незалежно від призначення, цінності й способу виробництва. Вони стають об'єктом цивільних прав, коли втілені у визначену форму рукопис, креслення, запис на плівку тощо.

Нематеріальні блага не мають матеріального вираження і невіддільні від особистості їхніх носіїв. Вони визнані державою і охороняються нею. Ці блага охоплюють життя і здоров'я, честь, гідність і ділову репутацію, добре ім'я і свободу творчості, а також усі інші блага, що охороняються цивільним законодавством.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття, ознаки та види об'єктів цивільних прав.
2. Юридична кваліфікація речей.
3. Результат творчої діяльності як об'єкт цивільного права.
4. Особисті нематеріальні блага.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
4. Про приватизаційні папери: Закон України від 02. 03. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 352.
5. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18. 06. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 508.
6. Про спеціальні засоби самозахисту, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії: Розпорядження Президента України від 19. 02. 1993 р. // Голос України. – 1993. – 25 лютого.
7. Положення про порядок продаж, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самозахисту, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії / Затверджено Кабінетом Міністрів України 7 вересня 1993 р. // Урядовий кур'єр. – 1993. – 12 жовтня.

8. Про випуск облігацій внутрішньої державної ощадної позики: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.1997 р. // Урядовий кур'єр. – 1997. – 18 лютого.
9. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 6 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
10. Основи законодавства України про культуру: Закон України від 14 лютого 1992 р. // Голос України. – 1992. – 27 березня.
11. *Загорський В. С.* Ринок цінних паперів: Принципи організації й механізм функціонування. – К., 1995
12. *Слесарев В. Л.* Объект и результат гражданского правонарушения. – Томск, 1980.
13. *Стефанчук Р. О.* Захист честі, гідності та репутації у цивільному праві. – К., 2001.
14. Цивільне право / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2000. – Ч. 1.
15. Цивільне право України. Академічний курс / За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Нефедов вирішив придбати відеокамеру, побачивши її на прилавку у відкритому футлярі. Поруч з нею стояв цінник. Нефедов сплатив у касу її вартість, а після пред'явлення чека для одержання покупки йому була видана відеокамера, вставлена в коробку без футляра. Нефедов зажадав видати йому також і футляр. Продавець відповів, що в зазначену ціну входить вартість відеокамери без футляра, а на вітрині відеокамера стоїть у футлярі з економії вітринного місця. Крім того, у продажу є відеокамери з футляром, які коштують дорожче.

Оскільки вимоги Нефедова магазин задовольнити відмовився, то він звернувся в товариство захисту прав споживачів.

Поясніть, до якої групи речей належить відеокамера та футляр, який їх правовий статус? Дайте роз'яснення з даної суперечки.

Завдання 2

Після смерті батька Ю. Малохін одержав в спадщину житловий будинок з двома гаражами. Отримавши свідоцтво про спадщину він вирішив продати один гараж і купити автомобіль. Однак нотаріус відмовив йому в засвідченні договору купівлі продажу гаража і пропонував продати його разом з частиною

будинку. Ю. Малохін вважав, що гараж збудований на окремій ділянці, а тому будинок не може бути перепорою в його продажу. Крім того, будинок і гараж можуть використовуватись самостійно.

Для вирішення свого питання Ю. Малохін звернувся зі скаргю на дії нотаріуса до суду.

Поясніть особливості правового статусу цих речей. До якої класифікаційної групи вони належать? Як має бути вирішена справа?

Завдання 3

Г. Савохін, не маючи грошей для повернення позики, передав Ю. Альохіну привілейовану на пред'явника акцію банку номінальною вартістю 5 тис. гривень. Оскільки це перевищувало розмір боргу, то громадянин Альохін погодився її прийняти, розраховуючи обміняти її на гроші.

Через два місяці Г. Савохін довідався, що за результатами діяльності банк нарахував річний дивіденд, а Ю. Альохін отримані акції на гроші не обміняв. Він звернувся з вимогами до Ю. Альохіна повернути йому дивіденди, однак останній це зробити відмовився.

Розберіть доводи сторін. Як повинна бути вирішена суперечка? Визначіть на цьому прикладі поняття акції як цінного папера і поясніть, до якого виду об'єктів (речей) належать дивіденди.

Завдання 4

Кемеровський, переїжджаючи на постійне місце проживання в іншу країну, продав належну йому на праві власності 3-кімнатну квартиру Маркеловій з відстрочкою платежу на 1 рік. Через 16 місяців по приїзду в Харків із Німеччини Маркелова запропонувала Кемеровському залишок боргу в розмірі 10 тис. гривень. Кемеровський відмовився одержати зазначену суму, тому що вважав, що при передачі квартири в червні 1998 року й підписання договору залишок боргу складав 4 тис. доларів США, що дорівнювало 10 тис. гривень. Після різкого стрибка курсу долара в серпні 1998 року Маркелова винна йому 22 тис. гривень – 4 тис. доларів США за нинішнім курсом.

Маркелова вважає, що вона повинна 10 тис. гривень, як записано в договорі, оскільки в Україні розрахунки повинні здійснюватися тільки в гривнях, а закріплення суми за курсом іноземної валюти заборонено.

Розгляньте доводи сторін і зробіть висновок по справі.

Завдання 5

У зв'язку з розірванням шлюбу в подружжя виникла суперечка про розподіл майна. Дружина вимагала, щоб меблевий гарнітур, який входить до складу майна, був залишений за нею повністю, а вартість його половини вона згодна компенсувати чоловіку грошима. Чоловік наполягав на тому, щоб усе майно було поділено нарівно, і вимагав виділити йому стіл, стільці й деякі інші речі в натуральній формі. Оскільки сторони не дійшли згоди, вони звернулись до суду.

Яку класифікацію речей необхідно мати на увазі при рішенні виниклої суперечки і як повинно бути розподілено майно?

Завдання 6

Підприємець Коровін закупив у сільськогосподарського підприємства 50 поросят. Поросята за вказівкою директора підприємства були відібрані і закриті в окремому приміщенні. Наступного дня Коровін уклав із сільськогосподарським підприємством договір, відповідно до якого поросята залишалися для подальшого їхнього вирощування у сільськогосподарського підприємства терміном на 4 місяці. Після закінчення зазначеного терміну Коровін зажадав повернення поросят. Директор підприємства повідомив, що в результаті епідемії 20 поросят здохли, а інших 30 він змушений був забити, щоб запобігти їхньому падежу. Тому він може повернути отриману від Коровіна суму без будь-якої компенсації. Коровін подав позовну заяву в суд, вимагаючи повернення поросят у натурі.

Що є об'єктом відносин, які виникли між сторонами, який і чим визначається його правовий режим? Вирішіть суперечку.

Завдання 7

Між авторами та театром укладено договір, за яким один з авторів зобов'язався в обумовлений строк написати лібрето, а другий – музику. Театр прийняв на себе зобов'язання поставити спектакль у випадку ухвали написаного твору. Серед студентів виникли розбіжності щодо того, що в даних правовідносинах є його об'єктом?

Одні вважають, що об'єктом даних правовідносин є поведінка автора лібрето та композитора зі взяття на себе зобов'язання по створенню твору. Інші говорять, що в даному випадку треба вважати і поведінку театру, який прийняв на себе зобов'язання поставити твір авторів. Треті вважають, що

відносини виникли з приводу такого блага, як твір. Деякі засумнівалися, що в даних правовідносинах взагалі є об'єкт.

Що є в даному випадку об'єктом цивільно-правового захисту і які, на вашу думку, слід дати пояснення?

ТЕМА 6. ПРАВОЧИНИ

Слід мати на увазі, що правочини – це лише одні з тих юридичних фактів, з якими закон пов'язує появу, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків. У відповідності зі ст. 202 ЦК України, *правочинами* визнаються дії громадян і організацій як суб'єктів цивільного права, спрямовані на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Основним, конститутивними ознаками правочину є те, що вони є:

- а) завжди вольовими діями суб'єктів цивільного права, тобто фізичних та юридичних осіб, які мають належну правоздатність та дієздатність;
- б) завжди правомірними діями;
- в) спрямованими на виникнення, припинення чи зміну цивільних прав та обов'язків;
- г) породжують цивільні правовідносини.

Форма правочину (ст. 205 ЦК України) може бути як усною, так і письмовою (простою чи нотаріальною).

Види правочинів поділяються у залежності:

- від кількості осіб, волевиявлення яких необхідно для здійснення, – на *односторонні*, *двосторонні* і *багатосторонні*;
- від моменту виникнення прав і обов'язків сторін – на *реальні* (такі, що виникають у момент передачі речі) і *консенсуальними* (які виникають з моменту, коли сторони дійшли згоди зі всіх істотних умов правочину);
- від підстави правочину для його дійсності – *каузальні* й *абстрактні*;
- від способу виявлення волі сторін – на *усні* та *письмові*;
- від терміну, на який укладено правочин, – *безстрокові* і *термінові*;

– від обумовленості виникнення чи припинення правових наслідків – на *умовні* й *безумовні*. У свою чергу, умовні правочини підрозділяються на здійснені під *відкладальною* або *скасувальною умовою* (ст. 212 ЦК України).

Умови дійсності правочинів впливають з їх визначення як правомірної юридичної дії суб'єктів цивільного права, спрямованого на виникнення, зміну й припинення цивільних

прав і обов'язків. Згідно зі ст. 203 ЦК України, умовами його дійсності є:

– зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства;

– особи, що здійснюють правочин, повинні мати необхідний обсяг цивільної дієздатності для даного виду правочинів;

– волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Це передбачає єдність волі та волевиявлення сторін;

– правочин має здійснюватись у формі, встановленій законом. При цьому відносно окремих правочинів закон передбачає необхідність їх державної реєстрації;

– правочин має бути спрямований на реальне (а не фіктивне) установлення правових наслідків, що обумовлені ним;

– правочини, що здійснюються батьками (усиновителями), не може суперечити правам та інтересам їх малолітніх, неповнолітніх та непрацездатних дітей.

Недотримання сторонами цих умов або відсутність будь-якої приводить до недійсності правочину. Цивільний кодекс уводить презумпцію дійсності правочину. *Недійсність правочину* означає, що дія, зроблена у вигляді правочину, не породжує юридичних наслідків, які відповідають її змісту, тобто не тягне виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Основними наслідками визнання правочинів недійсними є:

- реституція – це приведення сторін у первісне положення, яке існувало до виникнення прав та обов'язків з даного правочину;
- конфіскація – це повернення всього отриманого стороною правочину, що діяла навмисно, в доход держави;
- інші наслідки, що настають у відношенні до сторін, що передбачені в правочині.

Поряд з цими основними наслідками застосовуються і додаткові, спеціальні наслідки, пов'язані з покладанням на винну особу обов'язку компенсації заподіяних збитків, відшкодуванням витрат тощо.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття правочину та його ознаки.
2. Умови дійсності правочинів.
3. Види правочинів, юридичне значення їх класифікації.
4. Поняття недійсності правочину.
5. Види недійсних правочинів.
6. Наслідки визнання правочину недійсним.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 6 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
5. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 23. – Ст. 243.
6. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18. 06. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 508.
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 215.
10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
11. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2000.
12. Власова А. В. Структура суб'єктивного гражданского права. – Ярославль, 1998.
13. Толстой В. С. Законодательство о сделках. Спорные вопросы его применения. – М., 1982.
14. Шахматов В. П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. – Томск, 1967.
15. Эйдинова Э. Б. Угоды в нотариальной і судовій практиці. – М., 1981.
16. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Під час гри в преферанс Жумайтіс виграв в Абрамова 10 тис. доларів США. По закінченні гри Абрамов на вимогу Жумайтіса склав боргову розписку, у якій він зобов'язувався виплатити всю суму боргу не пізніше як через 20 днів. У розписці було передбачено, що в разі невиконання зобов'язання Абрамов сплатить штраф у розмірі 50 % зазначеної суми.

Протягом місяця Абрамов погасив 4 тис. доларів США боргу, а залишок повернути відмовився. При цьому він посилався на те, що в нього немає грошей, дружина не дає спільно нажите майно для продажу, а автомобіль йому необхідний для роботи. Ці обставини він вважав тією непереборною силою, що має звільнити його від виконання правочину.

Жумайтіс звернувся з позовом до суду про стягнення суми боргу, що залишилася, і виплату штрафу. У позовній заяві він просив накласти стягнення на майно Абрамова.

Чи були порушені сторонами умови дійсності правочину? Вирішіть справу відповідно до чинного законодавства. Чи мав право Абрамов замість розписки видати вексель?

Завдання 2

Шадрин і Галкін уклали між собою парі про те, що вони одночасно кидають курити. В умові парі було сказано, що той, хто закурить першим, повинен сплатити іншому 1000 євро. Після двох місяців Шадрин зустрів Галкіна із запаленою сигаретою і зажадав від нього виплати 1000 євро. Коли Галкін відмовився від виплати, Шадрин звернувся до юридичної консультації з проханням оформити позовну заяву до суду про стягнення боргу. Він вважав, що їх правочин цілком відповідає вимогам норм закону і моралі, а тому він має право на захист.

Сформулюйте аргументовану відповідь Шадрину.

Завдання 3

Віктор Нечитайленко попросив свого друга Микиту Вавилова бути присутнім при його знайомстві з батьками нареченої. Для «хорообрості» вони випили в кафе «Лісове» по 150 грамів горілки. По приїзді до будинку нареченої вони випили в місцевому кафе ще по 150 грамів горілки. Коли подзвонили у квартиру нареченої, то двері відкрила її мати і сказала, що Віктор спізнився на зустріч на півтори години. А несерйозна людина, та до того ж питуща, у зяті їм не годиться. Вона також порадила йому забути їх адресу і наречену. По дорозі назад Віктор хотів викинути куплене нареченій кільце, але на прохання Микити подарував кільце йому.

Через тиждень Віктор помирився і з нареченою, і з її батьками. На прохання Віктора віддати кільце Микита відмовив, пояснивши, що правочин був здійснений без будь-якого примусу й оми з його боку.

Чи може бути здійснений правочин визнано недійсним? Дайте кваліфікований юридичний висновок.

Завдання 4

Аксьонов, на утриманні якого після загибелі батьків перебували дві неповнолітні сестри, продав Федорову 3-кімнатну квартиру, що залишилася їм у спадщину від батька. Договір був укладений з ініціативи Федорова, який знав про важке матеріальне становище Аксьонова і його сестер. На отримані від продажу гроші Аксьонов із сестрами придбали 2-кімнатну квартиру.

Через півтора роки Аксьонов з'ясував, що продана квартира коштувала у два рази дорожче за суму, сплачену Федоровим. Аксьонов подав до суду позов про визнання договору недійсним, мотивуючи це тим, що Федоров використовував важке матеріальне становище Аксьонова і його сестер. У ході судового засідання з'ясувалося, що Федоров знав про ціни на квартири, тому що він був директором фірми з продажу нерухомості. Федоров позов не визнав, посиляючись на те, що спірна квартира вже продана і перебуває у власності інших осіб.

Яке рішення має винести суд?

Завдання 5

При розслідуванні кримінальної справи було встановлено, що Фофанів шляхом шахрайства змушував громадян укладати договори купівлі-продажу картин старих майстрів за ціною, значно нижчою їхньої реальної вартості. Усі придбані таким шляхом картини згодом знайдені. Громадянин Фофанів помер до завершення розслідування. Потерпілі не змогли надати доказів шахрайства Фофанова. Однак слідчий, керуючись фактом сплати значно меншої ціни й поясненням потерпілих, повернув картини потерпілим.

Спадкоємці Фофанова звернулися до суду з позовом про повернення картин, оскільки у зв'язку зі смертю Фофанова кримінальна справа закрита, а його провина в судовому порядку не встановлена.

Вирішіть справу. Чи зміниться рішення, якщо кримінальна справа не порушувалась, а також у випадку, коли картини були лише копіями?

Завдання 6

Розумов, нащадок відомого дворянського роду, мав на праві приватної власності колекцію. До її складу входила ікона відомого іконописця – учня Рубльова, подарована великим князем

на день одруження його прабабусі. Відомий американський колекціонер Ожон Вендемес запропонував Розумову 50 тис. доларів США за цю ікону. Для здійснення правочину вони звернулися в нотаріальну контору. Нотаріус відмовився реєструвати правочин і сповістив про це правоохоронні органи. За вимогою прокурора ікона була вилучена в Розумова, а на іншу частину колекції Розумова рішенням суду накладений арешт.

Розумов звернувся в суд з позовом про визнання рішення про вилучення ікони і накладення арешту на колекцію незаконним. На обґрунтування своїх дій прокурор заявив, що хоча ікони не зареєстровані як пам'ятки культури і не прийняті на державний облік, але являють собою велику історичну і культурну цінність, вартість яких значно вища, ніж запропонована Розумову.

Які наслідки правочину. Дайте його аналіз та рішення справи.

Завдання 7

Георгій Лоза перед від'їздом на постійне проживання в Москву подарував належну йому на праві приватної власності частину будинку по вул. 23 Серпня своїй племінниці Людмилі. Даний правочин був підтверджений нотаріусом і документи передані на перереєстрацію в міське бюро технічної інвентаризації (БТІ). Романова, як власник другої половини будинку, що належав їм на праві спільної власності, звернулася до суду з позовом про визнання договору дарування недійсним і перекладі на неї прав і обов'язків покупця (ст. 362 ЦК України), тому що договір дарування фактично є договором купівлі-продажу, оскільки Людмила Лоза перевела на його рахунок у Москві 2 тис. доларів США.

Георгій Лоза на судовому засіданні заявив, що Романовій він неодноразово пропонував купити його частину, але вона відмовлялася. А перераховані 2 тис. доларів США на його рахунок у Москві – це позикові гроші, які він зобов'язується повернути у зв'язку з ук-ладенням усно договором позики. У випадку визнання договору дарування недійсним від відчуження своєї частини будинку він відмовляється.

Дайте юридичну класифікацію правочину та визначіть його наслідки.

Завдання 8

Голова правління ЗАТ «Іскра» для поповнення оборотних коштів уклав з обслуговуючим їх банком кредитний договір на дуже вигідних, на його думку, умовах. Під заставу за договором

кредиту з боку ЗАТ «Іскра» були представлені основні засоби виробництва.

Довідавшись про це, акціонери, які володіють загалом більше 40 % акцій, звернулися з позовом до господарського суду з вимогою визнати кредитний договір і договір застави недійсними. При цьому вони посилались на те, що в статуті ЗАТ зазначено, що голова правління не вправі самостійно без згоди загальних зборів акціонерів укладати кредитні договори і розпоряджатися майном ЗАТ. У свою чергу, голова правління звернув увагу на те, що договір застави був засвідчений нотаріусом і відповідає задачам діяльності ЗАТ.

На цьому прикладі покажіть органи юридичної особи і порядок здійснення дієздатності. Розберіть докази сторін і вирішіть справу.

Завдання 9

Після смерті батьків Аксененко Андрій зажадав від свого старшого брата Ігоря відмовитися від частки спадщини на його користь. При цьому він йому погрожував тим, що у випадку відмовлення він розкриє таємницю сексуальної орієнтації Ігоря. А оскільки Ігор займає відповідальне положення, то він може позбавитися обійманої ним посади. Ігор Аксененко в результаті шантажу подав заяву нотаріусу про відмовлення від своєї частки спадщини на користь Андрія. Після одержання Андрієм свідоцтва про спадщину Ігор був звільнений зі своєї посади з інших підстав. Виходячи з цього, він змінив своє рішення і звернувся з позовом до суду із заявою про недійсність його відмовлення від своєї частки спадщини і визнання за ним права власності на частку спадщини.

Вирішіть справу. Поясніть умови дійсності правочинів, можливі підстави та наслідки визнання цього правочину недійсним.

Завдання 10

Буров купив будинок у Бугрової на майдані біля Харківського цирку. Навесні наступного року ґрунтові води заповнили льох, що містився під будинком, підмили стовпи, на яких стояв будинок, і він почав осідати. Буров звернувся до суду з позовом на Бугрову, в якому просив суд скасувати правочин купівлі-продажу будинку. Він також просив стягнути з продавця оплачену за будинок покупну ціну чи суму, яку необхідно витратити для усунення заповіданих будинку ушкоджень і проведення дренажних робіт.

Бугрова в суді позову не визнала і стверджувала, що в даному випадку йдеться про приховані і невідомі їй дефекти, а не про явні, виявлені у самому будинку. Крім цього, усім відомо, що в районі проданого будинку кожної весни ґрунтові води затоплюють підвали.

Розберіть доводи сторін. Які умови дійсності правочину порушені, як і в якому порядку мають захищатись права його учасників? Чи підлягає позов Бурова задоволенню?

Завдання 11

Подружжя Соколових подало заяву до суду про розірвання шлюбу. На судовому засіданні при розділі спільно нажитого майна Соколова просила визнати за нею право на половину гонорару, що одержить її чоловік за розробку проекту житлового будинку, зробленого ним у період їхнього спільного життя.

Соколов категорично відмовився, посилаючись на те, що гонорар не можна вважати спільною власністю подружжя, передбаченою ст. 16 Закону України «Про власність», оскільки дружина не брала ніякої участі в роботі і даний гонорар ним ще не отриманий. Соколова звернула увагу суду Жовтневого району на те, що, розглядаючи таку ж справу, він задовольнив позов про розділ нарахованого, але не отриманого гонорару при розділі спільно нажитого майна. Крім того, Соколова стверджувала, що в науковій статті судді Верховного суду України, що надрукована з цієї ж теми у журналі «Бізнес», говориться, що авторський гонорар. Він стає спільною власністю подружжя вже з моменту його нарахування, а не з моменту одержання одним із подружжя.

У чому особливість цивільно-правових правочинів між подружжям? Чим варто керуватися суду при винесенні рішення з даної справи?

Завдання 12

Борисов уклав договір підряду на капітальне будівництво житлового будинку. Договором передбачалось, що при виявленні в будинку прихованих дефектів протягом року після його здачі в експлуатацію СП зобов'язується усунути їх протягом місяця. У випадку можливої затримки виконання зобов'язання СП буде сплачувати Борисову неустойку в розмірі 0,02 % від вартості будинку за кожний день прострочення.

Протягом 6 місяців експлуатації Борисов знайшов течу на стелі будинку й у письмовій формі сповістив про це СП. Оскільки СП більше місяця не розпочинало усунення течі, а

наближався осінній сезон, Борисов уклав договір підяду на проведення ремонту покрівлі будинку з приватним підприємцем Єфімовим.

Після закінчення ремонту й розрахунку з Єфімовим Борисов зажадав відшкодування своїх витрат від СП. Останнє відмовилося від оплати, посилаючись на те, що залучення третіх осіб до усунення виявлених дефектів у житловому будинку договором із Борисовим не передбачене, і тому на відносини між ними не поширюється. Під час судового розгляду справи Борисов зажадав від СП відшкодування витрат з оплати проведених робіт і внесення змін у термін гарантійних зобов'язань, посилаючись на регулярно надавану СП рекламу.

Дайте характеристику правочину. Покажіть можливі наслідки визнання його недійсним. Хто правий у цій суперечці? Яке рішення повинен прийняти суд?

ТЕМА 7. ПРЕДСТАВНИЦТВО Й ДОВІРЕНІСТЬ.

У відповідності зі ст. 237 ЦК України, під *представництвом* розуміють правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язується або має право здійснити правочин від імені іншої сторони, яку вона представляє. Повноваження представника можуть бути заснованими на дорученні, законі або адміністративному акті юридично значимих дій, у результаті чого створюються, змінюються або припиняються цивільні права й обов'язки особи, що представляється.

Як *суб'єкти представництва* виступають: *особа, що представляється, представник і третя особа.*

Особа, що представляється, – це особа, в чиїх інтересах і від чийого імені відбувається правочин. Нею може бути будь-який суб'єкт цивільного права (як фізичні, так і юридичні особи незалежно від стану дієздатності).

Представник – це особа, що здійснює правочин й інші юридичні дії від імені іншої особи та в її інтересах. Ними можуть бути, як правило, громадяни, які мають повну дієздатність (старше 18 років).

Третя особа – це особа, із якою представник укладає правочин від імені та в інтересах особи, що представляється.

Види представництва:

1. *Представництво, що виникає в силу закону* (законне представництво), – здійснюється в тих випадках, коли представник і його повноваження визначаються нормативним актом

(законом) незалежно від волі особи, що представляється (ст. 237, 238 ЦК України та глава 6 Сімейного кодексу України).

2. *Адміністративне представництво* – характеризується тим, що повноваження представника виникають з адміністративного акту, обов'язкового у виконанні розпорядження особи, що представляється, наказу органу керування юридичної особи та ін.
3. *Добровільне представництво*, має місце і здійснюється в тих випадках, коли повноваження й особа представника визначаються самою особою, що представляється. Добровільне представництво оформляється довіреністю.
4. *Комерційне (договірне) представництво* – це таке представництво, що здійснюється у сфері підприємницької діяльності між суб'єктами підприємницької діяльності з метою складення договору у сфері підприємницької діяльності.

Довіреність – це засіб здійснення добровільного представництва. Згідно зі ст. 244 ЦК України, *довіреність* визнається як письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути видана особою, яку представляють (довірителем) безпосередньо третій особі.

Види доручення:

- 1) *разова довіреність* – видається на здійснення конкретного, заздалегідь визначеного правочину (дії);
- 2) *спеціальна довіреність* – містить повноваження на здійснення однорідних правочинів (дій) у визначеній сфері;
- 3) *генеральна (загальна) довіреність* – містить повноваження на здійснення широкого кола різноманітних угод та інших юридичних дій.

Форма довіреності. Чинне законодавство визначає довіреність як письмовий документ, у якому зафіксовані повноваження представника, і який може бути складеним у вигляді особливого документа. Її форма має однакову юридичну силу у випадках, коли вона визначена і у формі листа, телеграми, частини договору, що містить опис повноважень представника тощо. Довіреність на складання правочинів, що вимагають нотаріальної форми, а також на здійснення дій стосовно державних, кооперативних та інших громадських організацій повинно бути нотаріально завіреним (ч. 1 ст. 245 ЦК України). У відповідності до ЦК України, повинно бути нотаріально оформлене передоручення, видане в порядку передоручення.

Строк довіреності, згідно з вимогами ст. 247 ЦК України, встановлюється в самій довіреності. Якщо він у ній не встановлений, то вона зберігає чинність до припинення її дії, але не може перевищувати трьох років. Строк передоручення не може привищувати строк довіреності. Довіреність, у якій не зазначена дата його здійснення, визнається недійсною.

Припинення довіреності. Дія довіреності припиняється внаслідок:

- закінчення терміну довіреності;
- скасування довіреності особою, яка видала її;
- відмовлення особою, якій видане доручення;
- припинення юридичної особи, від імені якої видана довіреність;
- припинення юридичної особи, на ім'я якої видана довіреність;
- смерті особи, що видала довіреність, визнання її неісдатною, обмежено ісдатною чи безвісно відсутньою;
- смерті особи, якій видана довіреність, визнання її неісдатною, обмежено ісдатною чи безвісно відсутньою.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття захисту цивільних прав.
2. Способи захисту цивільних прав.
3. Поняття здійснення цивільних прав.
4. Способи здійснення цивільних прав.
5. Межі здійснення цивільних прав.
6. Представництво й довіреність.
 - а) Поняття представництва.
 - б) Види представництва.
 - в) Довіреність та її види.
 - г) Форма довіреності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України, від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 384.

5. Правила опіки та піклування в Україні // Право України. – 1998. – № 10.
6. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
7. Андреев В. К. Представительство в гражданском праве. – Калинин, 1976.
8. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М., 2000.
9. Невзгодина О. П. Представительство в советском гражданском праве. – Томск, 1980.
10. Нерсесов Н. О. Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве. – М., 1998.
11. Штефан М. І. Представництво громадян у суді. – К., 1991.
12. Цивільне право України. Академічний курс / За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

На день народження Крилову подарували велику суму грошей, яку він вирішив покласти в Ощадний банк. Через якийсь час Крилов потрапив в автомобільну катастрофу і був важко травмований. Перебуваючи у лікарні, він видав доручення на розпорядження своїм внеском в Ощадному банку Малишевій, яка проживала з ним протягом 7 років, не реєструючи шлюб. При цьому він заявив, що бажає, щоб Малишева у випадку його смерті із цих грошей оплатила витрати на його поховання, а решту використовувала за своїм розсудом. Також він склав заповіт про передачу Малишевій своєї 2-кімнатної квартири і домашньої обстановки, що, як і доручення, було завірено головним лікарем лікарні, де Крилов перебував на лікуванні.

У результаті отриманих травм він через якийсь час помер. Через рік після його смерті до Малишевої з позовом звернувся єдиний син Крилова, що останнім часом не підтримував ніяких стосунків з батьком. Він вимагав передачі йому всієї суми внеску, що знаходився в Ощадному банку.

Розберіть вид і склад представництва. Вирішіть справу. Чи має підставу цей позов?

Завдання 2

Малюкін, який постійно проживав у м. Белгороді, вирішив переїхати в Харків. У зв'язку з його зайнятістю і неможливістю виїхати самостійно він звернувся до свого товариша Серьогіна, який мешкав у Харкові, зайнятися пошуками квартири, пообіцявши йому винагороду в розмірі 30 % від суми,

зекономленої при придбанні квартири. Домовившись про конкретний район і ціну, у межах якої можна придбати квартиру, Серьогін почав пошуки. Через якийсь час він з оголошення довідався, що продається 2-кімнатна квартира, яка відповідає всім вимогам Малюкіна.

Оглянувши квартиру, Серьогін, щоб власник квартири Єрофеев не знайшов іншого покупця, уклав з ним письмовий договір. У договорі було передбачено, що свою квартиру він продає за домовленою ціною тільки Серьогіну. Він виплатив Єрофееву задаток з власних грошей і повідомив про це Малюкіна. Однак останній заявив, що обставини змінилися, і він не буде переїжджати в Харків. Компенсувати Серьогіну збитки той відмовився. Про все це Серьогін повідомив Єрофеева, зажадавши повернути задаток. Єрофеев заявив, що задаток повертати не збирається, оскільки він через укладений договір був змушений відмовити іншим покупцям.

Серьогін звернувся за допомогою в юридичну консультацію. Складіть мотивовану відповідь.

Завдання 3

72-річна Федорова подала до суду позов про розірвання договору довічного утримання з Нікітіним. Вона вказала на те, що житловий будинок вона має намір передати у спадщину своїй онучці, яка не має житлової площі. Договір довічного утримання було укладено без її відома племінником Васильєвим. Нікітін, висловлюючись проти позову, роз'яснив, що він насправді уклав правочин із Васильєвим, але останній мав належним чином оформлене генеральне доручення на управління майном Федорової. Виходячи з цього, він вважає, що підстав для визнання правочину недійсним немає. Він запевнив суд, що буде виконувати всі взяті на себе зобов'язання належним чином і тому інтереси Федорової, яка дійсно має потребу в коштах та додатковому нагляді, ніяким чином порушені не будуть. Незважаючи на це, Федорова наполягала на розірванні договору.

Яке рішення повинен прийняти суд?

Завдання 4

Мешканець Харкова Столяров вирішив переїхати із сім'єю до Києва. Оскільки сам він не мав можливості самостійно займатися пошуками житла в Києві, він домовився зі своїм родичем Петровим про те, що той знайде варіанти придбання житла в межах обумовленої суми. У разі виконання даного

доручення Столяров зобов'язувався виплатити Петрову винагороду у розмірі 2,5 % від вартості придбаного житла. Петров знайшов 3-кімнатну квартиру, яку продає Круглова, уклав з нею письмову запродажну угоду та передав їй із власних коштів завдаток.

Коли Петров негайно зв'язався зі Столяровим, той заявив, що він вже не має потреби в житлі в Києві, не буде сплачувати Петрову винагороду та витрати. Коли Петров повідомив Круглову про відмову Столярова придбати квартиру, вона відмовилась повертати йому завдаток.

Петров звернувся до юридичної консультації з питанням про захист своїх майнових прав у відносинах із Столяровим і з Кругловою.

Яку консультацію слід дати Петрову?

Завдання 5

Васильєв, торговий агент фірми з реалізації комп'ютерів, уклав від її імені договір на поставку чотирьох комп'ютерів акціонерному товариству (АТ). Оскільки комп'ютери в строк не були поставлені, АТ звернулося з позовом до господарського суду про стягнення неустойки, повернення попередоплати, а також сплаченої Васильєву винагороди.

У відповіді на позов фірма заявила, що поверне перераховані їй кошти, але сплачувати неустойку і виплачені Васильєву кошти вона не має наміру. Фірма мотивувала це тим, що укладений Васильєвим договір є недійсним у зв'язку з тим, що Васильєв як її торговий агент був уповноважений лише на пошук покупців та переговори, але не на підписання договорів. До сплаченої Васильєву винагороди фірма не має ніякого відношення, бо сама сплачує своїм торговим агентам комісійні з кожної укладеної з їх допомогою угоди.

У ході судового засідання з'ясувалося, що, по-перше, Васильєв не зареєстрований у якості підприємця і, по-друге, між ним та АТ було укладено угоду, відповідно до якої Васильєву доручався пошук необхідних для АТ комп'ютерів за ціною, нижчою за ринкову з виплатою винагороди у розмірі 0,3 % від суми угоди.

На цьому прикладі поясніть спосіб здійснення та захисту цивільних прав. Як вирішити цей спір? Чи може Васильєв розглядатися в якості комерційного представника? Чи зміниться рішення суду, якщо фірма вже поставила АТ один комп'ютер?

Завдання 6

Будівельно-монтажний трест (БМТ) подав позов на товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) про

витребування з незаконного володіння підйомного крану. В якості третьої особи до справи було залучено закрите акціонерне товариство (ЗАТ), у якого ТОВ придбало кран. Відкривши засідання, суддя запропонував тим, хто з'явився до суду, підтвердити свої повноваження. БМТ було представлено штатним юристом, який пред'явив суду доручення на ведення справи. Інтереси ТОВ представляв його директор, який мав паспорт та свідоцтво про реєстрацію підприємства. Від імені ЗАТ виступив голова ради директорів, який мав витяг з протоколу установчих зборів про обрання його на зазначену посаду.

Розберіть підстави і обсяг прав представника за умов завдання. Як рішення має прийняти суд?

Завдання 7

Важкохворий Мальцев видав доручення на розпорядження своїм вкладом в Ощадбанку Федюшиній, з якою упродовж кількох років перебував у фактичних шлюбних стосунках. У присутності свідків Мальцев висловив побажання, щоб Федюшина за рахунок цих коштів сплатила всі видатки на його поховання, а решту коштів залишила собі. Це доручення, як і заповіт про передачу Федюшиній у спадок автомашини та домашньої обстановки, були завірені головним лікарем лікарні, в якій Мальцев перебував на лікуванні. Через рік після смерті Мальцева його дорослий син, який не підтримував з батьком стосунків упродовж кількох років, але який був єдиним спадкоємцем Мальцева за законом, звернувся до Федюшиної із позовом, вимагаючи передачі в його користування всієї суми вкладу, який був у Ощадбанку на імені Мальцева.

Визначіть вид та порядок здійснення представництва по даній справі. Як має бути вирішена справа в суді?

Завдання 8

Товарознавець торгової фірми був направлений на швейну фабрику для відбору зразків необхідної для фірми продукції та проведення переговорів про укладення договору на поставку. В дорученні, підписаному заступником директора фірми, йому було надано право на придбання жіночих пальтів та чоловічих плащів на суму 120 тис. гривень. Зразки пальтів та плащів на складі товарознавцю не сподобалися, а зразки чоловічих костюмів та жіночих теплих курток сподобались. Тому він і уклав договір на їх поставку на суму 95 тис. гривень. За договором торгова фірма перерахувала фабриці потрібну суму, однак фабрика свого зобов'язання щодо поставки не виконала. Фірма

надіслала на фабрику лист, у якому вимагала повернення перерахованих коштів і сплати неустойки, передбаченої договором.

У відповідь на цей лист фабрика заявила, що поверне фірмі перераховані кошти, але платити неустойку не має наміру, оскільки вважає укладену з фірмою угоду недійсною.

Генеральний директор фірми звернувся до юриста за порадою, чи подавати йому позов до господарського суду? Чи зміниться рішення, якщо фірма ніяких коштів фабриці не перераховувала?

Завдання 9

Між об'єднаною дирекцією будівництва та комбінатом декоративно-прикладного мистецтва було укладено договір про виготовлення трьох картин для споруджуваних готелів. Картини було виготовлено в обумовлений договором строк і оплачено Дирекцією. Однак у зв'язку із зупинкою будівництва на невизначений строк вони не були вивезені дирекцією і залишилися на комбінаті.

Через два роки дирекція почала вимагати від комбінату передачі картин, одна з яких виявилась пошкодженою. Комбінат же вимагав сплатити вартість збереження картин до цього часу. У результаті переговорів сторони домовилися, що дирекція не буде вимагати повернення вартості пошкодженої картини, а Комбінат не буде вимагати сплати за збереження картин. Відповідний акт було підписано зі сторони дирекції начальником відділу капітального будівництва, а зі сторони комбінату – головним бухгалтером.

Оскільки пошкоджена картина не підлягала реставрації, керівник дирекції дав доручення юрисконсульту підготувати позов про стягнення з комбінату вартості картини. Юрисконсульт висловив сумнів відносно перспектив даного позову, звернувши увагу на те, що за бухгалтерськими документами, затвердженими керівником дирекції, вартість пошкодженої картини віднесена до збитків.

Яка слід вирішити справу?

Завдання 10

Директор ПП «Червоні маки» видав довіреність агроному Осадчому на закупівлю саженців у розпліднику науково-дослідного інституту рослинництва, розташованого в Сумській області. В інституті Осадчий знайшов районі інші, більш привабливі для їх підприємства морозостійкі саженці. Вони

вигідно відрізнялись від тих, які були передбачені для закупівлі в його довіреності. Оскільки зв'язатись з керівником не вдалось, то Осадчий на свій ризик закупив ті садженці, що, на його погляд, були кращими. Керівник його покупку визнав удаюю і схвалив. Однак коли навесні наступного року вони знайшли вимерзлі садженці, то він зажадав від Осадчого відшкодувати збитки від порушення умов довіреності.

Розберіть умови й наслідки здійснення правочину довіреною особою з перевищенням повноважень. Як саме і в який термін має відбутися ухвалення таких дій? Як має бути вирішена справа?

ТЕМА 8. СТРОКИ І ТЕРМІНИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Здійснення і захист цивільних прав і обов'язків у часі викликає необхідність закріплення моментів (періодів) виникнення, зміни й припинення правовідносин. У зв'язку з цим ЦК України для забезпечення визначеності та стабільності цивільних правовідносин використовує поняття строків та термінів. Під строком, згідно зі ст. 251 ЦК України, розуміється певний період у часі, із перебігом якого пов'язана дія чи подія. В той же час під терміном розуміється певний момент у часі, із настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Строк та термін можуть бути визначені актами цивільного законодавства, правочином або рішенням суду. Строки й терміни *породжують юридичні наслідки і включають у себе три елементи: початок, перебіг, кінець*.

Види строків:

I. У залежності від юридичних підстав (юридичних фактів) виникнення і встановлення строку вони поділяються на:

– *законні* строки, які зафіксовані в законах й інших нормативних актах (наприклад, строк визнання фізичної особи безвісно відсутньою ст. 43 ЦК України);

– *договірні* строки – це такі строки, що встановлені угодою сторін у договорі (наприклад, повернення суми позики);

– *судові* строки – це ті, які встановлені судом, господарським чи третейським судом (наприклад, строк для опублікування спростування відомостей, які ганьблять честь і гідність фізичних осіб).

II. За характером визначення і обов'язковості їх додержання строки поділяються на:

– *імперативні* – це строки, які точно визначені законом і не можуть бути змінені за згодою сторін (наприклад, строк задоволення позову);

– *диспозитивні* – це строки, хоча і передбачені законом, але можуть бути змінені за угодою сторін.

III. За розподілом обсягу прав і обов'язків строки поділяються на:

– *загальні* – це строки, що стосуються будь-яких суб'єктів цивільного права і всіх однотипних випадків (наприклад, загальний строк, строк дії доручення встановлений законом в 3 роки);

– *спеціальні* – це строки, встановлені як виняток із загального правила (наприклад, строк дії доручення, призначеного для здійснення певних дій).

Під строками здійснення цивільних прав розуміються строки, протягом яких власник суб'єктивного права може реалізувати можливості, закладені в суб'єктивному праві. До них можна віднести: строки існування цивільних прав, строки припинення, претензійні, гарантійні, строки придатності і деякі інші.

Під строком виконання цивільних обов'язків мається на увазі часовий проміжок, протягом якого боржник зобов'язаний здійснити визначені дії чи, навпаки, утриматися від їхнього здійснення.

Строк позовної давності – це встановлений законом певний період у часі, в межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого порушеного цивільного права або інтересу. Закінчення строку позовної давності не припиняє самого суб'єктивного права, а лише унеможливорює його примусове здійснення. Добровільне ж виконання залишається чинним.

Необхідно звернути увагу на те, що початок перебігу строків позовної давності та їх період, за діючим законодавством, не завжди є імперативним. Так, згідно зі ст. 259 ЦК України, позовна давність, що встановлена законом, може бути збільшена за письмовою домовленістю сторін. Однак вона не може бути скороченою за домовленістю сторін.

У визначенні моменту виникнення права на позов враховуються як об'єктивні, так і суб'єктивні моменти: об'єктивний, сам факт порушення права, суб'єктивний якщо особа довідалася чи могла довідатися про це порушення або про особу, яка його порушила.

Важливе значення має визначення початкового моменту перебігу позовної давності, оскільки від нього залежить

правильне обчислення строку давності, а також захист порушеного матеріального права. Закон поділяє строк позовної давності на два види: загальний і спеціальний (ст. 257, 258 ЦК України). Перебіг строку загальної та спеціальної позовної давності починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Спеціальна позовна давність встановлена законодавчими актами для окремих видів вимог. Вона може бути скороченою або більш тривалою порівняно із загальною позовною давністю. Отже, якщо для даного виду вимог не передбачено спеціального строку позовної давності, до неї має застосовуватися загальний строк.

Згідно з вимогами ст. 258 ЦК України, позовна давність тривалістю в один рік застосовується, зокрема, до:

- 1) стягнення неустойки, штрафу або пені;
- 2) спростування недостовірної інформації, розміщеної у засобах масової інформації. При цьому вона починається від дня розміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа дізналася чи могла про це дізнатись;
- 3) спорів про недоліки проданого товару (ст. 681 ЦК України);
- 4) розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України);
- 5) перевезення вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України);
- 6) переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України);
- 7) оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України).

Поряд із цим позовна давність в один рік застосовується до вимог:

- 1) про відшкодування збитків речі, яка була передана у користування наймачеві за договором найму, до вимог про відшкодування витрат на поліпшення цієї речі (п. 1 ст. 786 ЦК України);
- 2) про неналежність якості роботи, виконаної за договором підяду (ст. 863 ЦК України). ЦК України встановив (як це має місце і в зарубіжному законодавстві), що за угодою сторін не допускається скорочення позовної давності, а суд застосовує її лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення (п. 2 ст. 259, п. 3 ст. 267 ЦК України).

За загальним правилом позовна давність є безперервною. Однак можливі ситуації, які роблять неможливим позовний захист прав у передбачених законом строках. Окремі з цих

обставин закон зараховує до тих юридичних фактів, які породжують призупинення, перерву і відновлення перебігу позовної давності. Ці факти наведені в ст. 263-267 ЦК України і мають імперативний та вичерпний характер. Так, згідно зі ст. 263 ЦК України, *позовна давність призупиняється*, якщо:

- 1) пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила);
- 2) встановлено відстрочення виконання зобов'язання (мораторію) на підставах, встановлених законом;
- 3) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних сил України або в інших військових формуваннях, переведених на воєнний стан.

До обставин, що зумовлюють зупинення перебігу позовної давності, віднесено також зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини.

У разі виникнення зазначених обставин перебіг позовної давності призупиняється на весь час їх існування. З дня припинення зазначених обставин перебіг терміну позовної давності продовжується.

Перерва перебігу строку позовної давності означає, що період часу, який триває від початку її перебігу і до настання встановленою законом обставини, не враховується. За чинним законодавством, переривання позовної давності допускається лише у двох випадках (ст. 264 ЦК України):

- 1) при вчиненні особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку;
- 2) при пред'явленні особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

Пред'явлення позову, залишеного без розгляду, не зупиняє перебігу позовної давності (п. 1 ст. 265 ЦК України). Ці обставини переривають перебіг строку позовної давності, а після перерви термін задавнення позову починається знову.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття строків і термінів у цивільному праві.
2. Класифікація строків у цивільному праві.
3. Строки здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків.
4. Поняття, види і початок перебігу строку позовної давності.
5. Перерва перебігу строку позовної давності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06. 11. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
6. Міжурядова угода про порядок розв'язання спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності. Ратифікована Україною 19 грудня 1992 р. // Голос України. – 1993. – 14 січня.
7. Правила відшкодування власником підприємства, установи і організації або уповноваженим ним органом шкоди, завданої робітникам пошкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням їм трудових обов'язків: Постанова Кабінету Міністрів України // Зібрання постанов уряду України. – 1998. – № 472. – 15 липня.
8. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
9. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве. – М., 1967.
10. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах // Конспект лекцій по спецкурсі. – Львів, 1992.
11. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав. – Львів, 1993.
12. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Бреглуєв, будучи студентом-заочником одного з харківських вузів, позичив у Дворянникова 5 тис. грн. із зобов'язанням повернути борг протягом року після одержання диплома, але не пізніше 1 серпня поточного року. Однак в листопаді цього року Бреглуєв був прикликаний у ряди Збройних сил України. Після закінчення термінової служби Бреглуєв уклав контракт терміном на 5 років і залишився на надстрокову.

Довідавшись від сестри Бреглуєва про його адресу, Дворянников відіслав йому претензію, що фактично було здійснено через три з половиною роки після настання часу

повернення боргу. Не одержавши на неї відповіді, Дворянников звернувся до суду. Представник Бреглуєва позов не визнав, оскільки, на його погляд, був пропущений термін позовної давності. Дворянников вважав, що термін служби Бреглуєва в армії не повинен зараховуватися в термін позовної давності. Крім того, він пред'явив лист Бреглуєва з армії, де той обіцяв до кінця поточного року повернути борг. Він також надав медичні документи про перебування Дворянникова в лікарні протягом трьох місяців до подання позовної заяви.

Розберіть на цьому прикладі особливості перебігу строку позовної давності та запропонуйте вирішення справи.

Завдання 2

Між Урусовим і Рибалко 28 травня 2000 року був укладений договір купівлі-продажу житлового будинку. Відповідно до договору, завіреном нотаріусом, Рибалко сплатив лише половину встановленої ціни. Іншу половину суми він зобов'язався погасити не пізніше 31 грудня цього року з нарахуванням 15 % річних від суми боргу. У лютому 2001 року Урусов загинув, заснувши в автомобілі.

Дочка Урусова при продажі квартири батька у лютому 2004 року знайшла договір купівлі-продажу будинку і звернулася до Рибалко з вимогою повернути борг. Рибалко повернути борг відмовився, заявивши, що в процесі експлуатації житлового будинку були виявлені істотні дефекти будинку, що значно знижують його ціну.

15 березня 2004 року дочка Урусова заявила позов про повернення Рибалком половини вартості, що залишилася, житлового будинку. Рибалко просив суд позов відхилити через пропуск терміну позовної давності, а також через безпідставність позову, у зв'язку з істотними дефектами будинку.

Чи підлягає задоволенню позов дочки Урусова? Розгляньте з правової точки зору аргументи і доводи Рибалка.

Завдання 3

Агропромислове об'єднання звернулося з позовною заявою до господарського суду про стягнення з мотобудівельного заводу неустойки і покриття заподіяних збитків унаслідок недопоставлення запасних частин до комбайнових двигунів. Відповідач заперечував, посилаючись на те, що строк позовної давності про стягнення неустойки встановлений у 6 місяців, а простій комбайнів під час збирання відбувався з причин

поломки ходових частин. Позивач пред'явив акт, підписаний комбайнерами, бригадиром рілочної бригади і головним бухгалтером, що простій був через поломку двигунів, і запасні частини довелося терміново здобувати за ціною, значно перевищуючу договірну.

Розгляньте докази сторін. Вирішіть справу.

Завдання 4

У травні 2004 року Воронін знайшов у квартирі свого колишнього сусіда по гуртожитку Усова відеокамеру, подаровану Вороніну на день народження і зниклу з гуртожитку в травні 2001 року. У червні 2004 року Воронін звернувся з позовом до суду про витребування відеокамери і відшкодування моральної шкоди. Усов позов заперечував, оскільки був пропущений термін позовної давності. Воронін вважає, що перебіг строку починається з дня, коли він довідався про перебування відеокамери в Усова.

Розберіть правила початку перебігу та обчислювання строків позовної давності. Дайте правову оцінку доказам сторін.

Завдання 5

Між торговим підприємством «Зв'язок» і молокопереробним комбінатом був укладений договір постачання молочної продукції в асортименті. Відповідно до договору, оплата за поставлену продукцію повинна відбуватися через 7 днів після дати кожного постачання і встановлена пеня в розмірі подвійної дисконтної ставки НБУ від суми неоплаченої продукції за кожний день прострочення платежу.

По закінченні терміну дії договору директор комбінату відмовився від його пролонгації на підставі того, що торгове підприємство систематично протягом року затримувало платежі. Одночасно торговому підприємству була пред'явлена претензія про стягнення та сплату неустойки за весь період затримки платежів про оплату поставки.

Розгляньте вимоги претензії. Чи підлягають вони задоволенню?

Завдання 6

В один із вільних від роботи днів, 10 липня, Гурова вирішила походити по магазинах і підібрати чоловіку подарунок з нагоди його дня народження. В магазині чоловічого одягу вона вибрала

зимову куртку блакитного кольору і сплатила в касу зазначену ціну.

Прийшовши додому, вона вирішила не показувати обнову чоловікові, а зробити йому сюрприз. У день народження Гурова подарувала куртку, однак чоловікові вона не сподобалася. Він заявив, що куртки такого фасону вже вийшли з моди і до того ж такий колір зовсім йому не пасує. Наступного дня, 26 липня, Гурова пішла в магазин, щоб обміняти куртку на іншу модель і інший колір. Однак у магазині їй заявили, що 14 днів, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів», уже минули і вона втратила право на обмін придбаної речі.

Гурова наполягала на обміні, доводячи, що про пропуск терміну в даному випадку говорити не можна тому, що, по-перше, 22 і 23 липня магазин не працював у зв'язку з вихідними днями; по-друге, з 16 по 21 липня вона перебувала на лікуванні, що підтверджується лікарняним листом; а по-третє, 24 липня був День міста. І взагалі, на її думку, відлік терміну почнеться із початком зимового сезону.

Хто правий у цьому випадку? Чи змінилося б рішення задачі, якби Гурова звернулася в магазин 25 чи 27 липня?

Завдання 7

ТОВ «Астра» уклало із заводом з виробництва масло-молочної продукції договір на постачання партії масла. Договір передбачав термін для пред'явлення претензії 10 днів. Через деякий час ТОВ перерахувало як попередплату 4 тис. грн. Завод же здійснив поставку товару із простроченим терміном реалізації. ТОВ пред'явило заводу претензію про повернення перерахованих як попередплату грошей, так і оплату передбаченої в договорі неустойки.

Завод претензію відхилив, указуючи на те, що ТОВ пропустило термін пред'явлення претензії. Товариство звернулося з позовом до господарського суду із проханням відновити порушене право. У відповіді на позов завод просив суд відмовити в позові, посилаючись на те, що ТОВ порушило порядок пред'явлення претензії, а також пропустило термін задоволення позову, встановлений у договорі в 30 днів. Також завод стверджував, що позов ТОВ «Астра» не має підстав, тому що прострочення терміну реалізації не говорить про те, що масло низького сорту і поганої якості.

Поясніть правила співвідношення перебігу претензійного строку та строку позовної давності. Чи можливо їх поновлення в даному випадку?

Завдання 8

Згідно з укладеним договором закупівельно-посередницька фірма поставила торговому підприємству партію овочей з простроченим строком їх реалізації. Торгове підприємство їх забракувало та пред'явило фірмі претензію про повернення перерахованих коштів, а також про сплату передбаченої у договорі неустойки.

Фірма претензію відхилила, посилаючись на прострочення торговим підприємством терміну для подання претензії, який було обумовлено договором в 10 днів.

Торгове підприємство звернулося з позовом до господарського суду. У відповіді на позов фірма просила господарський суд відмовити в позові, навівши як аргумент порушення торговим підприємством узгодженого сторонами порядку подання претензії та пропущення строку позовної давності, який був встановлений сторонами в 30 днів. Крім того, фірма вважала, що позов не має підстав і тому, що овочі мають належну якість.

Хто правий у цьому спорі? Яке рішення слід прийняти господарському суду?

Завдання 9

Грудов за проханням знайомого Савельєва надав йому у тимчасове користування свою автомашину, оформивши відповідне доручення. Сторони домовилися, що машина буде повернена Грудову на його першу вимогу. В січні 2003 року Грудов у письмовій формі вимагав у Савельєва повернення машини, однак через два дні Грудов. Його дружина відповідних вимог не заявила, але 20 травня 2004 року Савельєв сам повернув їй машину. Через декілька днів Савельєв заявив, що зробив це помилково, оскільки не знав, що строк позовної давності вже минув. Він просив Грудову повернути йому машину, а у разі відмови він її поверне через суд. Грудова виконати цю пропозицію Савельєва відмовилася.

Розберіть докази сторін та вирішіть справу.

ТЕМА 9. ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА І ЇХ ЗАХИСТ

При підготовці даної теми студентам необхідно звернути увагу на те, що цивільне законодавство, у відповідності зі ст. 2 ЦК України, регулює майнові і пов'язані з ними особисті

немайнові відносини, а також інші особисті немайнові відносини, спеціально передбачені в законі.

Особистим немайновим відносинам притаманні наступні ознаки:

- 1) вони виникають у духовному (не матеріальному) житті суспільства і не мають майнового або економічного змісту;
- 2) їхні об'єкти не мають грошового еквівалента і не можуть самотійно відчужуватися від особистості;
- 3) вони мають особистий характер, оскільки виникають з виводу особливого об'єкта немайнового блага (честі, гідності, імені тощо), яке неможливо відокремити від конкретної особи;
- 4) вони мають абсолютний характер;
- 5) підставою їх виникнення є обставини, що передбачені у самому законі;
- 6) вони мають безстроковий характер.

Студентам також необхідно звернути увагу на існуючі в цій галузі міжнародні стандарти прав людини. До них належить і Загальна декларація прав людини (1948 р.); Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) тощо. В Конституції України ці права громадян охоплюють:

- 1) право на життя і охорону здоров'я;
- 2) право на недоторканність особистого життя і заборону для будь-якого вторгнення в особисте життя без достатніх на те підстав;
- 3) право громадян на недоторканність житла;
- 4) право громадян на особисту документацію;
- 5) право громадян на таємницю особистого життя;
- 6) право громадян на таємницю особистого спілкування та інші особисті немайнові права.

У ЦК України *всі особисті немайнові права*, залежно від цільового призначення, поділяються на:

– особисті немайнові права, які забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу, особисту недоторканність тощо);

– особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (право на ім'я, індивідуальність, особисте життя тощо).

Згідно з главою 21 ЦК України, до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, віднесено:

– право на життя;

- право на здоров'я;
- право на безпечне довкілля;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право на сім'ю, опіку, піклування та патронатне виховання.

До особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, згідно з главою 22 ЦК України, слід відносити:

- право на ім'я;
- право на честь, гідність та ділову репутацію;
- право на індивідуальність;
- право на зображення та голос;
- право на особисте життя;
- право на особисті папери та таємницю кореспонденції;
- право на інформацію та інші особисті немайнові права, які

передбачені в Цивільному кодексі.

Як приклад слід розглянути честь, гідність і ділову репутацію організації і громадян. Слід звернути увагу на те, що право на честь, гідність та ділову репутацію у ЦК України не передбачено. Замість цих прав передбачені «право на повагу до гідності та честі» (ст. 297 ЦК України), а також «право на недоторканність ділової репутації» (ст. 299 ЦК України). Це конституційне право на судовий захист честі і гідності. Фізичні та юридичні особи вправі вимагати у суді спростування відомостей, які не відповідають дійсності чи неправдиво викладені, які ганьблять їхню честь, гідність чи ділову репутацію або заподіюють шкоду їх інтересам.

Змістом цивільно-правового захисту честі, гідності і ділової репутації є правовідносини, у яких морально потерпіла сторона наділяється правом звернення до суду.

Об'єктом зазначених правовідносин є, з одного боку, громадяни й організації, щодо яких були поширені відомості, які не відповідають дійсності і ганьблять честь, гідність і ділову репутацію, а з іншого боку, особа, яка незалежно від наявності її провини, поширила відомості, що не відповідають дійсності і ганьблять честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації.

Підставою виникнення правовідносин є протиправна дія – поширення відомостей, які ганьблять честь, гідність і ділову репутацію громадянина чи організації і не відповідають дійсності чи неправдиво викладені.

Охорона життя і здоров'я громадян – це один з найважливіших елементів свободи громадянина в демократичному цивілізованому суспільстві. У ст. 27 Конституції України

сказано, що ніхто не може бути самовільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття і види особистих немайнових прав.
2. Цивільно-правовий захист честі, гідності та ділової репутації організацій і громадян.
3. Охорона життя і здоров'я громадян.
4. Порядок і способи захисту особистих немайнових прав.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України, від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21 - 22. – Ст. 135.
4. Про обмеження монополізму і недопущенні несумлінної конкуренції: Закон України від 18. 02. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 296.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07. 07. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – Ст. 64.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12. 05. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 215.
7. Про інформацію: Закон України від 02. 10. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 05. 07. 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
9. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
10. Про рекламу: Закон України від 01. 07. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 8. – Ст. 62.
11. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності та ділової репутації громадян та організацій: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 28. 09. 1990 р. // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
12. Про деякі питання вирішення спорів, пов'язаних з відшкодування моральної шкоди: Роз'яснення Вищого арбіт-

ражного суду України від 29.02.1996 р. // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України. – К., 1996.

13. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України 1963 – 1995. – К., 1995.
14. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика / Под ред. А. Д. Святоцкого. – К., 1999.
15. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. – К., 2001.
16. Єрделевский А. М. Моральна шкода і компенсація за страждання. – М., 1997.
17. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.
18. Ярошенко К. Б. Жизнь и здоровье под охраной закона: гражданско-правовая защита личных неимущественных прав. – М., 1990.

Завдання 1

Відомий кіноактор Яковлев під час своїх гастролей у м. Києві побачив рекламний щит зі своєю фотографією з кінофільму «Іван Васильович змінює професію», де він зображений у царському одязі і написом «Лепота», що рекламує одну з назв горілки українських виробників і кафе з назвою «Іван Васильович».

Яковлев звернувся до адвокатів з такими питаннями:

1. Чи можуть треті особи використовувати його фотографію чи його ім'я (ім'я головного героя фільму) без його згоди?
2. Чи мають право треті особи створювати рекламою йому ділову репутацію?
3. У чому зміст його права на ім'я і як він може захистити це право?

Завдання 2

Шакурова, придбавши на лотку одну з відомих у Харкові рекламних газет, побачила на одному з аркушів свою фотографію, яку вона зробила, будучи учасницею конкурсу «Міс Харків». Вважаючи, що, опублікувавши фотографію без її згоди на це, газета порушила її права, Шакурова звернулася до юридичної консультації з питаннями:

1. Чи має вона право через суд вимагати захисту своїх прав?

2. Чи має вона право на одержання грошової винагороди за публікацію фотографії і відшкодування моральної шкоди (тому що її знайомі стали над нею жартувати, а чоловіки робити непристойні пропозиції)?

Дайте відповідь на поставлені питання.

Завдання 3

У телепередачі представник комітету з метрології висловив свою думку про низьку якість продукції і грубе порушення технології одним із підприємств м. Харкова, що випускає офісні меблі.

Підприємство звернулося до суду з позовом на редакцію телеканала з вимогою спростувати ці відомості і відшкодувати збитки, заподіяні у зв'язку з різким спадом реалізації продукції. На обґрунтування своїх вимог директор підприємства представив сертифікати на продукцію, яку вони випускають, і диплом учасника Всеукраїнського ярмарку «Слов'янський базар» – «За якість і дизайн». Крім того, директор підприємства вважає, що редакція телеканала повинна була попередити його про подібну передачу і ретельно перевірити всі факти.

Редакція телеканала вимоги не визнала, оскільки вважає, що всі претензії повинні бути спрямовані представнику комітету з метрології, тому що передача велася в прямому ефірі.

Вирішіть справу. Чи зміниться рішення, якщо ці відомості були опубліковані в газеті?

Завдання 4

Вивчивши досвід роботи дилерської мережі концерну «Даймлер Бенц», правління одного з АТ м. Харкова, яке займається реалізацією нових автомобілів, зобов'язало всіх співробітників АТ бути на робочих місцях у ділових костюмах. Жінкам заборонялося приходити на роботу в штаних і без колготок.

Одна із співробітниць АТ звернулася до суду з позовом про скасування розпорядження правління АТ, тому що воно порушує її права і свободи громадянки України.

Дайте характеристику об'єкту особистих немайнових правовідносин в цій справі. Чи підлягає позов задоволенню?

Завдання 5

Криніцин Віктор, працюючи доцентом в одному з вузів м. Харкова, довідався про те, що під час відсутності Віктора, його рідний брат-близнюк Криніцин Василь прийшов до вузу,

приставав до студенток, робив їм непристойні пропозиції і вимагав гроші. Більше того, у продуктовому магазині, де Віктора знали особисто, Василь набрав спиртних напоїв і продуктів у борг на суму більше 1000 грн.

Віктор звернувся до юридичної консультації з питанням: які існують правові способи захисту порушеного права і як потрібно їх застосовувати стосовно до брата-близнюка?

Дайте висновок у справі.

Завдання 6

Після смерті матері Волошин знайшов її листи до відомого суспільного діяча, лідера одного з політичних об'єднань, з яким вона вчилася в одній групі в одному з вузів м. Харкова. Бажаючи заробити грошей, Волошин уклав договір з одним із харківських видавництв про опублікування листування.

Довідавшись про це, суспільний діяч звернувся до Волошина з вимогою розірвання договору і виключення всіх його листів із книги, тому що вони можуть його скомпрометувати напередодні передвиборчої кампанії. Однак Волошин відмовився від виконання вимоги, вважаючи, що він має право як спадкоємець за своїм розсудом розпоряджатися зазначеними листами.

Чи підлягають вимоги суспільного діяча задоволенню? Які способи захисту порушених прав суспільного діяча ви можете запропонувати?

Завдання 7

Видикєєва і Якушев, будучи студентами-одногрупниками одного з вузів, подали заяву про реєстрацію шлюбу. До батьків Якушева приїхав односільчанин Видикєєвої і розповів їм про те, що вона вела аморальний спосіб життя: уживала наркотики і мала безладні статеві стосунки з різними партнерами. Батьки та їх син нічого не розповіли Видикєєвій, але реєстрація шлюбу не відбулася.

Після закінчення інституту, працюючи на одній з всеукраїнських нарад, Видикєєва від одного з делегатів дізналася про причину скасування реєстрації шлюбу. Вона звернулася з позовом до суду на односільчанина про захист честі і гідності, а також про відшкодування компенсації за заподіяння їй моральної шкоди.

Що означає «повідомлення відомостей, які ганьблять», та їх «поширення»? Чим визначається моральна шкода та яке рішення має прийняти суд?

Завдання 8

31 липня 2003 року Дурова звернулася з позовом до районного суду про захист честі та гідності і відшкодування моральної шкоди, посилаючись на те, що в постанові названого суду від 1 липня зазначено, що заява про забезпечення позову є надуманою і задоволенню не підлягає. Вважаючи, що таке висловлення є образливим, не відповідає дійсності, ганьбить її честь і гідність, Дурова просила задовольнити її вимоги.

У своїй скарзі Дурова просила скасувати постанову судді, а справу направити до того ж суду на розгляд іншим суддею і визнати, що порушено її конституційне право. Вона вимагала вирішити спір на підставі Конституції з її нормами прямої дії. У своїй заяві вона також вважала, що суд порушив її особисті немайнові права, які забезпечують соціальне буття фізичної особи, передбачені главою 22 ЦК України.

Адвокат Дурової вважав, що її докази не мають судової перспективи, оскільки неможливо розглядати позови про спростування відомостей, що містяться в судових рішеннях, для оскарження яких законом встановлений інший порядок.

Розберіть докази сторін та дайте відповідь про можливість таких позовів.

Завдання 9

У міській газеті було опубліковано статтю про роботу місцевого м'ясокомбінату. У ній йшло про низьку якість виготовленої продукції, грубе порушення технології виробництва, антисанітарний стан виробництва тощо.

Директор м'ясокомбінату звернувся до редакції газети з вимогою опублікувати спростування, вказуючи, що, хоча у роботі м'ясокомбінату і є вказані недоліки, опублікований у газеті матеріал ганьбить ділову репутацію комбінату. Після цієї публікації декілька партнерів відмовилися від роботи з м'ясокомбінатом. Крім того, директор комбінату звернувся з позовом на редакцію газети про стягнення збитків, яких зазнав комбінат у зв'язку з втратою партнерів. Директор комбінату вважає, що кореспондент газети повинен був сповістити його про публікацію такого матеріалу та ретельно перевірити усі факти.

Як слід вирішити справу.

Завдання 10

Алієв та Петрова подали до РАГСу заяву про реєстрацію шлюбу. За два дні до реєстрації до Петрової прийшла мати

Алієва і заявила, що не дозволить своєму синові одружитися на Петровій, оскільки від її подруги вона дізналася, що Петрова раніше вела аморальний спосіб життя. Після вимог матері Алієв відмовився від реєстрації шлюбу.

Через декілька років Петрова, після невдач у особистому житті звернулася в суд з позовом на подругу про захист честі та гідності, а також компенсацію моральної шкоди. Адвокат відповідача заявив у суді, що повідомлення, які ганблять її честь і гідність, без доказів з боку незалежних свідків розглядати як розповсюдження неможливо, а тому позов відповідач не визнає. До того ж з моменту цих подій минуло понад 5 років, тому строк позовної давності скінчився.

Які існують правила захисту немайнових прав? Яке значення мають строки позовної давності для рішення справи? Які особливості перебігу строку позовної давності в особистих немайнових відносинах?

Завдання 11

Сорокін по дорозі до цвинтаря зустрів сусідів, які неповажливо висловлювались на адресу його померлого батька. На його зауваження вони стали наводити докази своєї правоти, а потім він біля могили батька знайшов сміття. Вважаючи, що забезпечення шанобливого ставлення до могили є обов'язком управління кладовища, він звернувся до нього з вимогами навести порядок. Однак директор зауважив йому, що це становить обов'язок близьких померлого, а кладовище відповідає лише за загальну територію.

Сорокін звернувся до юридичної фірми з проханням дати йому відповідь на питання, чи може він захищати добре ім'я померлого батька в умовах, коли немає чим спростувати образи сусідів, а також як забезпечити шанобливе ставлення до місця поховання.

Дайте відповідь на поставлені питання з точки зору цивільно-правових засобів захисту особистих немайнових прав.

ТЕМА 10. ПОНЯТТЯ, ФОРМИ І ВИДИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

При вивченні даної теми студентам необхідно звернути увагу на те, що власність як економічна категорія – це історично обумовлені суспільні відносини між людьми, їхніми колективними утвореннями з приводу присвоєння засобів і про-

дуктів праці. Привласнення характеризує не тільки відношення індивіда (колективу) до привласнених благ як до своїх, але і відношення всіх членів суспільства до цієї речі як до чужої.

Змістом власності як економічної категорії є відносини з володіння, користування і розпорядження матеріальними благами за своєю владою і на свій розсуд, шляхом відсторонення від них всіх інших осіб. Економічні відносини власності в суспільстві з державно-правовою надбудовою одержують юридичне закріплення і здобувають характер правовідносин. У юридичній науці поняття «право власності» розрізняється як в об'єктивному, так і в суб'єктивному значенні.

Право власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, які регулюють зазначені відносини й утворюють інститут права власності. Це норми, що закріплюють право володіння, користування і розпорядження майном, а також норми про охорону і захист права власності від протиправних дій третіх осіб.

Право власності в суб'єктивному значенні – це юридично забезпечена можливість конкретного власника (індивіда чи колективу) володіти, користуватися і розпоряджатися приналежним йому майном за своїм розсудом у межах, передбачених законом.

Суб'єктивне право власності є елементом абсолютних правовідносин, у яких власнику протистоять усі треті особи, які зобов'язані утримуватися від порушення цього права.

Право власності – це система правових норм, які регулюють відносини володіння, користування і розпорядження власником приналежною йому річчю на свій розсуд і в своїх інтересах, а також норм по усуненню втручання всіх третіх осіб у сферу його господарського панування над річчю.

При цьому:

володіння – це господарське панування власника над матеріальними благами шляхом закріплення їх за конкретними індивідами і колективами;

користування – це вилучення з речі корисних споживчих властивостей шляхом її продуктивного й особистого споживання індивідом чи колективом;

розпорядження – це здійснення стосовно речі юридичних або фактичних дій, які визначають її долю.

Форми права власності.

У відповідності до ст. 13 Конституції України, а також до ст. ст. 324–327 Цивільного кодексу України, формами права власності визнаються:

а) право приватної власності:

- б) право приватної власності юридичних осіб;
- в) право державної власності;
- г) право власності Автономної Республіки Крим.

Є підстави говорити про право приватної власності в загальному розумінні, що передбачає право власності фізичних та юридичних осіб. Право приватної власності в спеціальному розумінні виникає, коли майно належить одній фізичній особі.

У свою чергу, право державної власності підрозділяється на загальнодержавну (республіканську власність) і власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальну власність).

Згідно ст. 13 Конституції України, земля, її надра, повітряний простір, водні й інші природні ресурси її континентального шельфу і виняткової (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України. Народ України здійснює право власності на перераховані об'єкти через Верховну Раду України, а також через місцеві ради народних депутатів.

Види права власності. Форми права власності, у свою чергу, можуть підрозділятися на види. Класифікація власності на види може вироблятися за різними підставами і може не виходити за межі однієї форми власності або може не залежати від форм власності. Усі форми власності є рівноправними, мають рівні умови для їхнього розвитку і захисту.

Підстави виникнення права власності – це сукупність юридичних фактів, передбачених цивільним законодавством. У цивільному праві підстави виникнення права власності прийнято підрозділяти на *первинні* і *похідні*.

Первинні – це ті підстави, при яких право власності виникає вперше чи не залежно від волі попереднього власника. Це створення речі унаслідок виробничої діяльності, володіння плодами і доходами, націоналізація тощо.

Похідні – коли право власності виникає з волі попереднього власника і пов'язане з переходом права власності на підставі акта розпорядження майном (договір купівлі-продажу, постачання, дарування, міни, позики).

Підставами припинення права власності є юридичні факти, передбачені чинним законодавством.

Право власності в набувача майна за договором виникає з моменту передачі речі, якщо інше не передбачено законом чи договором. Оскільки в більшості випадків виникнення права власності на річ в однієї особи означає припинення права власності на ту ж річ в іншій особі, то підстави виникнення

права власності одночасно є підставами для його припинення. Але припинення права власності може мати місце і без виникнення його в іншій особі: це споживання речі її власником; вилучення речі з цивільного обороту; у силу подій чи неправомірної поведінки третіх осіб. Таким чином, підстави припинення права власності підрозділяються на:

- залежні від волі та свідомості власника;
- незалежні від волі та свідомості власника.

Право власності припиняється при настанні окремих юридичних фактів. Їх можна поділити на три основні групи:

- пов'язані з припиненням існування об'єкта (споживання чи загибель речі);
- пов'язані з примусовим або добровільним відчуженням речі;
- пов'язані з припиненням існування суб'єкта права власності (смерть громадянина, припинення існування юридичної особи тощо).

Питання для самопідготовки:

1. Власність і право власності.
2. Зміст права власності.
3. Форми і види права власності.
4. Підстави виникнення і припинення права власності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про економічну самостійність: Закон Української РСР від 3 серпня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34. – Ст. 499.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
5. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 98.
6. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
7. Про право власності на окремі види майна: Закон України від 17 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.

8. Про нотаріат: Закон України від 02. 09. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 384.
9. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К., 1996..
10. Камышаский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М., 2000.
11. Погрібний С. О. Володіння у цивільному праві. – Одеса., 2002.
12. Суханов Е. А. Лекції про право власності. – М., 1991.
13. Шевченко Я. М. Власність і право власності. – К., 1994.
14. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Коломієць на автомобільному ринку «Лоск» домовився з Полозковим про купівлю автомобіля AUDI 100 за 13 тис. доларів США. При оформленні договору купівлі-продажу сторони, щоб зменшити суму сплати державного мита і податків, занижили вартість автомобіля до 5 тис. доларів США. Іншу частину вартості – 8 тис. доларів США – Коломієць повинен був заплатити Полозкову з рук у руки. Після оформлення договору і подачі документів у ДАІ на реєстрацію Коломієць відмовився від сплати Полозкову грошей понад суму, зазначену в договорі. Полозков забрав автомобіль і сховав його у своїх знайомих. Коломієць пред'явив позов про повернення машини.

На судовому засіданні Полозков заявив, що автомобіль не пройшов реєстрацію в ДАІ, тому що він написав заяву про визнання договору недійсним, і, отже, автомобіль залишається в його власності. Коломієць же стверджував, що договір купівлі-продажу є консенсуальним, а отже, у нього право власності на автомобіль виникло з моменту підписання договору купівлі-продажу.

Поясніть момент виникнення права власності. Чи виникло право власності у набувача, чи підлягає автомобіль поверненню?

Завдання 2

Лісний і Дуров дійшли згоди про купівлю-продаж автомобіля «Жигулі» за 1500 доларів США, при цьому Гуров 1000 доларів США виплачує в момент передачі автомобіля, а інші 500 доларів США – протягом 6 місяців. Лісний видав Дурову генеральне доручення. Після закінчення 6-місячного терміну у зв'язку з незробленим остаточним розрахунком Лісний скасував

у нотаріальній конторі доручення і написав у ДАІ заяву про розшук і вилучення автомобіля.

Дуров звернувся з позовом до суду про визнання його власником автомобіля, обґрунтовуючи це тим, що автомобіль виявився гіршого стану, ніж було оговорено сторонами: його фактичний пробіг утричі перевищує показник спідометра. Ринкова ціна такого автомобіля не перевищує 800 доларів США.

Розберіть докази сторін, дайте відповідь про момент виникнення права власності у набувача в цьому випадку. Які юридичні наслідки цього договору?

Завдання 3

Виноградов, який постійно мешкає в м. Харкові, приїхав в село Одеської області, де знаходився будинок, що перейшов йому у спадщину. Там він виявив, що в його перебудованому будинку проживає родина Ярети. На вимоги Виноградова звільнити будинок Ярета заявила, що вона постійно, відкрито і сумлінно користується цим будинком вже п'ять років. За цей час вона значно покращила його вигляд. Виходячи з вимог набувальної давності, вона звернулася до районної адміністрації про безкоштовну передачу їй цього житлового будинку, присадибної земельної ділянки та огорожу, який вона постійно обробляє.

Районна адміністрація вимоги Виноградова визнала безпідставними тому, що будинок тривалий час перебував у безгосподарському становищі і його руйнування перевищило 80 %. За захистом своїх прав Виноградов звернувся до суду.

Вирішіть справу. Дайте правову оцінку підставам виникнення та припинення права власності і доказам сторін.

Завдання 4

Приватний підприємець Муров придбав у Фонді комунального майна споруду колишньої районної лазні, що в останні 5 років стояла у зруйнованому стані. При проведенні капітального ремонту споруди, колишньої садиби поміщика Рофеева, у печі була знайдена дубова скринька з золотими монетами і коштовностями. Робітник, який знайшов скриньку, відмовився повернути його Мурову. Між ними виникла сварка, були викликані співробітники міліції. Знайдені цінності були відібрані і передані фінансовим органам. Довідавшись про це, Рофеева, правнучка поміщика, звернулася з позовом до суду про визнання права власності на знайдені коштовності. В суді між

Муровим, працівником, який знайшов скриньку, і представником фінансових органів виникла суперечка.

Хто має право на цінності й у якій частці? Як і в якому порядку повинна бути розглянута справа?

Завдання 5

Никифоров продав успадковану ним у багатопверховому будинку квартиру. У квартирі була прописана і проживала його дочка з чоловіком. Після оформлення договору в нотаріальній конторі і реєстрації його в БТІ, новий власник вимагав від проживаючих у квартирі залишити квартиру. Після відмови сім'ї доньки звільнити квартиру новий власник звернувся до суду з вимогами примусового їх виселення. Однак відповідачі ці вимоги не визнали, мотивуючи це відсутністю в них іншої житлової площі, а також тим, що в квартиру вони вселилися, коли її власниками були батьки Никифорова, – зміна власника не є для них обов'язком звільнити квартиру.

Дайте правову оцінку доказам сторін. З якого моменту виникає право власності за договором? Які особливості речових прав членів сім'ї власника квартири?

Завдання 6

Уманцев після приватизації земельної ділянки заборонив прохід по ній сусідам. Цей прохід був зроблений його батьком більш 30 років тому для скорочення шляху до зупинки електрички. Уманцев забудував прохід і посадив на ланцюг собаку. Сусіди звернулись до суду.

При розгляді суперечки в суді було встановлено, що цим проходом односільчани користалися за згодою батька і діда Уманцева, а обхід навколо ділянки потребує на 25-30 хвилин більше часу. Людям літнього віку йти на станцію в обхід практично неможливо, оскільки там крутий підйом.

Як має бути вирішена справа?

Завдання 7

Під час рейду спецзагону ДАІ «Кобра» у лютому 2004 році у Єфремова був відібраний автомобіль «Рено-Лагуна», котрий перебував у розшуку. У процесі слідства було встановлено, що автомобіль викрадений у громадянина Бельгії Вороніна в листопаді 2003 року. Про пропажу автомобіля Воронін повідомив слідчі органи Бельгії та страхову компанію, де автомобіль був

застрахований. Після закінчення трьох місяців Воронін одержав суму страховки і придбав новий автомобіль.

Єфремов купив цей автомобіль у грудні 2003 року у громадянина України Леонова. Він з ним познайомився на автомобільному ринку «Лоск». Митним очищенням автомобіля займався Леонов самостійно. Договір його купівлі-продажу сторони завірили в нотаріуса. Після постановки автомобіля на облік в ДАІ Єфремов отримав державний номер реєстрації. Вважаючи себе сумлінним набувачем, він звернувся до юридичної консультації з проханням надати йому правову допомогу.

Дайте роз'яснення Єфремову про його права. Вирішіть справу.

Завдання 8

Під час святкування Нового року родина Коливанових прийшла в гості до свого друга Пашкова, де зібралася велика компанія знайомих. На прохання Пашкова Коливанов приніс свій магнітофон Panasonic. Після святкування Нового року Коливанови пішли додому спати. Коли 5 січня Коливанов прийшов до Пашкова за магнітофоном, він довідався, що Пашков подарував його своїй знайомій Туровій.

Коливанов звернувся з позовом до суду про витребування магнітофона. На судовому засіданні Турова проти позову про витребування магнітофона заперечувала, посилаючись на те, що вона є сумлінним набувачем.

Дайте правову оцінку доводів сторін та обґрунтуйте рішення суду.

Завдання 9

Після смерті батька Хлебникова одержала в спадщину зібрання рідкісних видань книг, серед яких були книги з позначками, зробленими Н. В. Гоголем. Після продажу квартири батька Хлебникова привезла книги у свій кооперативний гараж. Довідавшись про це, адміністрація міської бібліотеки зажадала від Хлебникової забезпечити належне збереження книг, які являють собою велику художню і культурну цінність.

Хлебникова пояснила, що мешкає в 2-кімнатній квартирі разом із чоловіком. З ними проживає дочка зі своїм чоловіком і маленьким сином. Тому їй ніде зберігати книги. Бібліотека подала позов про відібрання книг у Хлебникової і передачу їх на збереження в спеціально обладнане сховище, з виплатою Хлебниковій матеріальної компенсації. Хлебникова позов не визнавала на тій підставі, що після смерті батька, який збирав

цю колекцію, ці книги дорогі їй як пам'ять. Оскільки книги мають високу художню і культурну цінність, то вона запропонувала виділити їй окрему квартиру, і вона туди перевезе книги на збереження.

Як має бути вирішена справа?

Завдання 10

Мамутов за договором купівлі-продажу придбав за 2 тис. доларів США у свого знайомого Мельниченко новий ноутбук, який той купив за кордоном. Мамутов гроші передав, а сам ноутбук залишив на два дні для того, щоб Мельниченко за додаткову плату ввів до нього відповідну програму. Після закінчення необхідних робіт і тестування ноутбука в роботі, Мельниченко вирішив відвезти ноутбук на своєму автомобілі Мамутову. По дорозі він потрапив в аварію і загинув, а ноутбук згорів.

Мамутов вимагав від спадкоємців загиблого Мельниченко повернення грошей, сплачених за ноутбук і програмне забезпечення. Однак спадкоємці з його вимогами не погоджувались, пояснюючи це тим, що Мамутов став власником ноутбука, а тому несе ризик випадкової загибелі речі. Крім того, договір на програмне забезпечення не був оформлений письмово, а про факт його сплати їм не відомо.

Поясніть підстави і момент виникнення права власності, а також ризик випадкової загибелі речі. Як має бути вирішена справа?

ТЕМА 11. ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Право приватної власності є провідною формою власності в Україні. Воно являє собою правовий інститут, що закріплює індивідуальну приналежність речі.

На відміну від раніше існуючого в Цивільному кодексі інститута права особистої власності, право приватної власності теж припускає й охоплює особисту власність. Однак приватна значно розширила підстави її виникнення, об'єкти і зміст речових правомочностей власника. На відміну від особистої власності, приватна виникає не тільки з власне індивідуальної праці громадянина, але й у результаті найманої праці інших осіб. Крім того, її об'єктом стає і засіб виробництва, і земля, а сам суб'єкт стає учасником підприємницької діяльності.

Суб'єктами права приватної власності, згідно зі ст. 11 Закону України «Про власність», є:

- громадяни України;
- іноземні громадяни;
- особи без громадянства.

Важливе значення має встановлення в законодавстві про власність принципу рівності всіх суб'єктів права приватної власності. Це, однак, не виключає встановлення можливих обмежень у придбанні іноземними громадянами або особами без громадянства деяких видів майна чи його використання (наприклад, щодо земельних ділянок). Юридичні особи не можуть бути суб'єктами приватного права.

Об'єктами права приватної власності є: житлові будинки; квартири; предмети особистого побуту; будинки; предмети домашнього господарства; худоба; земельні ділянки; насадження; засоби виробництва; вироблена продукція; транспортні засоби; кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення. Громадянин може стати власником (співвласником) цілісних майнових комплексів підприємств різних організаційно-правових форм, які мають статус юридичної особи та здійснюють виробничу, комерційну чи іншу діяльність з метою одержання прибутку.

Склад і кількість майна, що може перебувати в приватній власності, обмежується лише Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17 червня 1991 року (з наступними змінами і доповненнями). Постановою затверджено Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, та Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна.

Підстави виникнення і припинення права приватної власності підрозділяються на *первинні* і *похідні*. Розмежування первинних і похідних підстав виникнення права приватної власності в ЦК України покладено стосовно всіх форм власності. Для приватної власності це:

1. Праця громадян, як основа створення і збільшення їхньої власності;
2. Громадянин здобуває право власності на доходи від участі в суспільному виробництві, індивідуальній праці, підприємницькій діяльності, вкладання коштів у кредитні установи, акціонерні товариства, а також на спадщину, майно, отримане

від приватизації. Головною умовою виникнення у громадян права приватної власності є додержання ними та їх контрагентами загальних і спеціальних правил щодо здійснення правочинів, оскільки за угодами, визнаними недійсними, право власності на одержане за ними майно не виникає. Перелічені в законі підстави виникнення у громадян права власності, не є вичерпними.

Здійснення права приватної власності передбачає наділення громадянина-власника юридично забезпеченою можливістю здійснювати у межах закону володіння, користування і розпорядження належним йому майном. Наділяючи власника максимально можливими повноваженнями, законодавець водночас визначає певні загальні або спеціальні правила їх здійснення. За Конституцією України та ЦК України, власність зобов'язує власника додержуватися моральних засад суспільства, не завдавати шкоди навколишньому середовищу, не порушувати права та охоронювані законом інтереси громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави.

У більшості випадків, сукупність юридичних фактів, що є підставою виникнення права власності, одночасно є і підставами припинення права приватної власності. Припинення права власності має місце і без виникнення його в іншій особі: це споживання речі її власником; вилучення речі з цивільного обороту; у силу подій чи неправомірної поведінки третіх осіб.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття права приватної власності.
2. Суб'єкти права приватної власності.
3. Об'єкти права приватної власності.
4. Підстави виникнення і припинення права приватної власності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21 - 22. – Ст. 135.

4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 98.
5. Житловий кодекс України від 30 липня 1983 р., зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
6. Про власність: Закон України від 07.02.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
7. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19. 06. 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 524.
8. Про аренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46-47. – Ст. 280.
9. Про форми власності на землю: Закон України від 30 січня 1992 р. // Відомості Верховної ради України. – 1992. – № 18. – Ст. 225.
9. Про приватизаційні папери: Закон України від 2 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 352.
10. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 99.
11. Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю): Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 55.
12. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України від 20.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93
13. Положення про порядок передачі квартир (будинків) у власність громадян. Затверджено 15 вересня 1992 р. наказом Держкомітету України по житлово-комунальному господарству // Урядовий кур'єр. – 1992. – 23 жовтня.
14. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
15. Власник і право власності / За ред. Я. М. Шевченка. – К., 1994.
16. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К., 1996.
17. Дзера О. В. Приватна власність в Україні. – К., 2002.
18. Спасибо И. Научно-практический комментарий Закона Украины «О собственности». – Х., 1996.
19. Халфина Р. О. Право личной собственности. – М., 1964.
20. Шевченко Я. М., Венецька М. В., Кучеренко І. М. Власник і право власності. – К., 1994.

21. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

За рішенням міської ради земельна ділянка, на якій були розташовані дома Калюжного, Фоміна та Овчаренко, була відведена УМВД під спорудження багатоквартирних будинків. Калюжному, Фоміну й Овчаренку в якості компенсації УМВД запропонувало квартири. Крім того, воно погодилося відшкодувати власникам будинків їхню вартість і висаджених на ділянці плодово-ягідних насаджень.

Калюжний і Овчаренко, будинки яких перебували в аварійному стані, без санвузлів і водопроводу, дали згоду на відселення, а Фомін, який зробив дорогий ремонт, згоди не дав. Вважаючи себе власником будинку і присадибної земельної ділянки, він зажадав виділення йому рівноцінної земельної ділянки і будівництва житлового будинку та інших споруджень, а також відшкодування в повному обсязі інших збитків.

Виконком міськради стверджував, що вільної території в межах міста немає, а тому земельна ділянка може бути надана Фоміну тільки за межами міста. Виконком не має можливості будувати новий будинок через відсутність підрядчика, будівельних матеріалів і грошових фондів.

Оскільки сторони не дійшли згоди, міськвиконком звернувся з позовом до суду про виселення Фоміна.

Дайте оцінку доказам сторін, складіть позовну заяву та вирішіть справу.

Завдання 2

Захаров був засуджений за ст. 306 Кримінального кодексу України на 6 років позбавлення волі. Після набуття вищою інстанцією судової чинності прокурор подав позов про стягнення на користь потерпілого суми відшкодування моральної і матеріальної шкоди. Однак цивільний позов у кримінальній справі був залишений без розгляду, оскільки розмір матеріальної шкоди був визначений без пред'явлення підтверджуючих матеріальних та документальних доказів. На забезпечення позову на приватизовану квартиру Захарова був накладений арешт, а подальша доля майна залишилась невизначеною.

Дайте аналіз підстав припинення права приватної власності та складіть рішення суду.

Завдання 3

До районного суду м. Харкова з боку комунальних служб були подані позови на громадянина Адамцева про стягнення заборгованості по оплаті комунальних платежів. На забезпечення позову суддя виніс постанову. На її підставі виконавча служба описала і наклала арешт на майно, яке перебувало в приватній власності відповідача. Не погодившись з цим, громадянин Адамцев просив виключити з опису наступні об'єкти: приватизаційний сертифікат, гараж, що знаходиться в ГБК «Дружба» й акцію в ЗАТ «Бісквітна фабрика». На його погляд, усе це не є приватною власністю, а отже, на це не може бути звернено стягнення кредитора.

Покажіть на цьому прикладі особливості правового статусу об'єктів права приватної власності. Дайте висновок у справі і складіть проект рішення суду.

Завдання 4

У липні 2004 року Кучеров купив 3-кімнатну квартиру в престижному районі міста. Однак при її реєстрації виникли ускладнення, викликані тим, що в нього на праві власності вже мають три квартири. При цьому кожна з них значно перевищує житлово-санітарні норми на його родину. Кучеров звернувся за роз'ясненням до юридичної консультації з наступними питаннями:

1. Чи існують межі житлових норм при купівлі житла?
2. Чи мають обмеження в кількості квартир, які може мати родина на праві власності?
3. Чи має він право переоформити одну з квартир на дружину, іншу – на сина, а третю – на своє приватне підприємство?
4. Чи можливо користування квартирою без реєстрації договору купівлі-продажу?

Дайте мотивований висновок на поставлені питання.

Завдання 5

Голова селянського фермерського господарства (СФГ) Дьяченко, по досягненні сином 18-літнього віку подарував йому автомобіль «Нива». Приймавши подарунок, син через деякий час почав стверджувати, що він господарює з батьками на рівних з 14 років. За цей час розмір його частки в приватній власності СФГ збільшився і значно перевищує вартість автомобіля. Він

вимагав врахувати його право у всьому майні, включаючи 100 м земельної ділянки, пташник, товарну ферму, а також техніку.

У свою чергу, батько вважав, що оскільки він сину ні в чому не відмовляв і повністю утримував, то тим самим оплатив його трудову участь. Крім того, в установчих документах СФГ значаться інші повнолітні на той період родичі, а син у них не включений. Не погодившись з доводами батька, син звернувся до суду з позовом. Розберіть доводи сторін і дайте мотивований висновок у справі.

Завдання 6

Після розірвання шлюбу подружжя Тинякових продовжувало перебувати в 1-кімнатній комунальній квартирі, що була куплена колишньою дружиною на себе і на 12-літню дочку. Рік по тому Тинякова одружилася і незабаром разом з дочкою переїхали в приватизовану 3-кімнатну квартиру чоловіка. При цьому свою 1-кімнатну квартиру вона продала для того, щоб купити для нової родини автомобіль.

Довідавшись про це, її колишній чоловік звернувся в органи опіки і піклування за захистом прав своєї дочки. Її права, на його погляд, були порушені тим, що в нову квартиру дитини не прописали, не включили в будинкову книгу, і вона не має права власності на житло. Крім того, при продажі 1-кімнатної квартири не була отримана згода дочки, органів опіки та піклування і його як батька.

З урахуванням цього громадянин Тиняков просив органи опіки поставити за обов'язок матері і вітчима в порядку компенсації порушеного права власності дитини виділити доньці частку в 3-кімнатній квартирі і прописати її в ній.

Чи підлягає задоволенню вимога батька? Як, яким органом і в якому порядку забезпечуються права особистої власності малолітніх? Складіть проект рішення в справі.

Завдання 7

Під час прогулянки в парку Цукров знайшов чоловічу барсетку, забуту кимось на ослоні. У ній він знайшов гроші, подарунковий комплект жіночих прикрас, електронну записну книжку, паспорт, права водія і техпаспорт на автомобіль «Форд» на ім'я громадянина Саїдова. Ввечері в телевізійних оголошеннях Цукров побачив у рядку оголошень звернення Саїдова повернути за винагороду загублені ним документи. Зустрівшись з ним, Цукров передав йому барсетку, електронну

записну книжку і документи, а інше залишив собі. Разом із вдячністю Саїдов вручив йому 50 доларів США.

Однак після цього до Цукрова підійшли приятелі Саїдова і під погрозою звертання в правоохоронні органи запропонували повернути і жіночі прикраси як безпідставне збагачення та сплатити моральний збиток.

Дайте цивільно-правову характеристику діям обох сторін. Поясніть підставу виникнення права власності при знахідці.

Завдання 8

У зв'язку з нестачею засобів для закупівлі медичного устаткування керівник приватної клініки Ільченко звернувся до друзів по допомогу. Двоє з них передали йому по 6 тис. гривень з умовою, що він почне виплачувати борг, коли устаткування принесе прибуток. Договір був засвідчений у нотаріуса.

З появою наростаючої прибутку Ільченко запропонував друзям по 7 тис. гривень. Однак вони прийняли гроші відмовилися, пояснивши це тим, що внесли їх на закупівлю конкретного майна. Тому стали його помічниками і розраховують на відсотки від прибутку загального устаткування і клініки в цілому.

Ільченко звернувся в юридичну консультацію за роз'ясненням. Розкрийте підстави виникнення приватної власності й особливості регулювання відносин при одержанні плодів і доходів. Дайте відповіді у суперечці.

Завдання 9

Сидоров упродовж довгого часу володів житловим будинком: жив у ньому, частину приміщень здавав дачникам, сплачуючи податки і страховий внесок. При оформленні спадщини після його смерті з'ясувалося, що власником будинку є інший громадянин, у якого Сидоров купив будинок за угодою, оформленою неналежним чином. На цій підставі бюро реєстрації угод відмовилося видати спадкоємцям довідку про належність будинку Сидорову, а нотаріус відмовив їм у видачі свідоцтва про право на спадщину.

Спадкоємці доказували, що, навіть якщо права на будинок у свій час не були оформлені, Сидоров міг стати власником цього будинку на підставі правил набувальної давності, а тому будинок за спадщиною повинен перейти їм.

При вирішенні спору виникло питання: чи минув строк набувальної давності? Наведіть вимоги, які необхідні для придбання права власності за давністю володіння?

Завдання 10

Член житлово-будівельного кооперативу Журавльов повністю сплатив свій внесок за квартиру. У зв'язку з виїздом на постійне місце проживання за кордон Журавльов вирішив продати квартиру і знайшов собі покупця на стороні. Коли Журавльов звернувся до правління кооперативу за довідкою про власність на квартиру, йому відмовили у цьому. Відмову правління мотивувало тим, що, згідно зі статутом кооперативу, житловий будинок, в якому знаходиться квартира Журавльова, є власністю кооперативу, а тому саме кооперативу належить право продажу квартири. Кооператив згодний виплатити Журавльову отриману від продажу квартири суму.

Чи законні дії правління? У якому порядку Журавльов може опротестувати їх?

ТЕМА 12. ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

При вивченні цієї теми необхідно звернути увагу на те, що право приватної власності не пов'язано з державними і комунальними підприємствами. Воно стосується лише тих юридичних осіб, що є суб'єктами приватного права – приватних юридичних осіб. Вони здійснюють свою діяльність на засадах членства, участі фізичних та юридичних осіб. Суб'єктом присвоєння виступає колектив учасників (засновників).

Для суб'єктів права приватної власності притаманне те, що:

1. Їх засновники (господарських товариств) можуть перебувати зі створеною ними юридичною особою в зобов'язально-правових відносинах;
2. Власник підзвітний в здійсненні прав володіння, користування та розпорядження зборам засновників або загальним зборам (громадській організації);
3. Первинними підставами виникнення права власності юридичної особи є добровільні внески їх засновників або членів, а похідними – результати власної діяльності;
4. Межі здійснення речових прав власності юридичної особи встановлюються в її установчих документах, що затверджуються засновниками та членами.

Слід звернути увагу на шляхи перетворення державних підприємств як носіїв права державної власності на суб'єкти права приватної власності. Це здійснюється у випадках: перетворення їх в акціонерні й інші товариства та при безоплат-

ній передачі майна державного підприємства у власність трудового колективу. Крім того, можливі державні субсидії; пожертвування організацій і громадян та інші цивільно-правові угоди.

Об'єктом права приватної власності юридичних осіб є майно, передане учасниками (засновниками) у власність; продукція, вироблена юридичною особою; дохід, отриманий в результаті статутної діяльності; інше майно і доходи, придбані відповідно до чинного законодавства.

Поділ суб'єктів права приватної власності (юридичних осіб) пов'язаний з особливістю їх організаційно-правові форми. Розрізняють власність кооперативів, акціонерних товариств, інших господарських товариств кооперативних і арендних підприємств, а також громадських, благодійних і релігійних організацій, політичних партій тощо.

Зміст суб'єктивного права приватної власності юридичних осіб полягає в тім, що володіння, користування і розпорядження належним майном здійснюється загальними зборами колективу учасників (засновників) або за їх дорученням правлінням (дирекцією) юридичної особи. Межі здійснення цих прав і особливості їх змісту пов'язані з метою створення юридичної особи та характером її діяльності. Тому вони різняться в залежності від фактичного утримання майна у сфері господарської діяльності власника – юридичної особи (комерційної чи некомерційної).

Порядок реалізації права власності громадських некомерційних організацій (ст. 28 Закону України «Про власність») із приводу майна, що перебуває в їхньому володінні для виконання статутних задач, визначається як окремими законодавчими актами, так і їхніми статутами та іншими актами, затвердженими вищим органом організації.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття та види права приватної власності юридичних осіб.
2. Підстави виникнення права приватної власності юридичних осіб.
3. Суб'єкти права приватної власності юридичних осіб.
4. Об'єкти права приватної власності юридичних осіб.
5. Зміст суб'єктивного права приватної власності юридичних осіб.
6. Підстави припинення права приватної власності юридичних осіб.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // *Голос України*. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2002. – № 25. – Ст. 354.
5. Житловий кодекс України: Закон УРСР від 30 липня 1983 р., з подальшими змінами та доповненнями // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
6. Про власність: Закон України від 07.02.1991 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
7. Про господарські товариства: Закон України від 19. 09. 1991 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
8. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10. 04. 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992 р. – № 30. – Ст. 416.
9. Про об'єднання громадян: Закон України від 16. 06. 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
10. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
11. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
12. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04. 03. 1993 р. // *Відомості Верховної Ради*. – 1992. – № 24. – Ст. 348.
13. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 14 вересня 1999 р. // *Офіційний вісник України*. – 1999. – № 38. – Ст. 189.
15. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
16. Власність і право власності / За ред. Я. М. Шевченка – К., 1994.
17. *Масляев А. И.* Право власності профспілок. – М., 1975.
18. *Полонский Э. Г.* Право оперативного управления государственным имуществом. – М., 1980.
19. Право власності в Україні: Навчальний посібник / Дзера О. В., Кузнецова Н. З., Підпригора О.А. та ін.; За заг. редакцією Дзери О. У, Кузнецової Н. З. – К., 2000.
20. *Спасибо И. В.* Проблеми права колективної власності // *Проблеми розвитку цивільного законодавства і методології викладання цивільно-правових дисциплін*. – Х., 1993.
21. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

22. *Шевченко Я. М.* Проблеми розвитку в Україні права власності // *Проблеми розвитку цивільного законодавства і методології викладання цивільно-правових дисциплін*. – Х., 1993.

Завдання 1

На чергових зборах акціонерів ВАТ «Полімер» з'ясувалося, що товариство заборгувало банку значну суму кредиту, узятого на забезпечення комерційної операції. Однак через непередбачуваність дій керівництва угода не принесла очікуваного прибутку. У зв'язку з цим частина акціонерів зажадала покласти майнову відповідальність за кредит на тих трьох членів правління, які прийняли рішення про здійснення угоди за рахунок коштів кредиту. На їхній погляд, майновий комплекс товариства складає колективну власність і не повинен обмежуватися діяльністю групи осіб. Крім того, приймати рішення по кредиту і заставі основних засобів правління не мало права.

У свою чергу, зазначені члени правління стверджували, що вони – носії всіх повноважень власника ВАТ і їхнє рішення обов'язкове для всіх. Тому акціонери несуть відповідальність за результати їх дій.

Розберіть доводи сторін. Поясніть, чим визначаються правомочності учасників колективної власності, як здійснювати керування колективним майном, і хто несе відповідальність за зобов'язання колективного власника.

Завдання 2

У зв'язку з порушенням справи про банкрутство на майно товариства з повною відповідальністю «Івушка» ухвалою господарського суду був накладений арешт. Поряд з цим було заарештовано й особисте майно засновників. Засновники не погодилися з цим рішенням, звернулися до адвоката з проханням допомоги в оформленні заяви про виключення певного майна з опису. До складу цього майна вони включили: два комп'ютери і ксерокс, придбані товариством за рахунок банківського кредиту, по якому ще не минув термін повернення; грошові внески, передані в керування товариству і зараховані ними як позичка.

При цьому засновники вважали, що кошти вони одержали згідно з Положенням про кредитування, затвердженим Нацбанком 28.09.95 р. № 246, у користування, а тому право власності належить банку. За їхньою логікою, у відношенні

переданих ними товариству грошових внесків в останнього право колективної власності не виникло.

Дайте цивільно-правову оцінку доводам сторін. Поясніть, як і яким органом повинна бути вирішена суперечка.

Завдання 3

Гуров вирішив продати квартиру в будинку житлово-будівельного кооперативу. Однак коли він звернувся в ЖЄО і міське бюро технічної інвентаризації, то йому відмовили у виданні необхідних для цього документів. Відмова була мотивована тим, що в реєстраційних документах відсутні правоустановні факти на приватну власність. Тоді Гуров, посилаючись на ст. 15 Закону України «Про власність», звернувся зі скаргою в міськжитлоуправління. Він виходив з того, що його право власності виникло з моменту сплати останнього пайового внеску.

У відповіді міськжитлоуправління зазначалося, що власником будинку є ЖБК, тому що основна частина мешканців свої паї не оплатила і не ліквідувала заборгованість з оплати комунальних послуг. Крім того, і до сплати всіх комунальних послуг питання про реєстрацію права власності і зміни власника бути не може.

Не погодившись з цією відповіддю, Гуров звернувся до юридичної консультації за роз'ясненням питань, пов'язаних з умовою і порядком припинення колективної власності.

Дайте висновок у справі і відповіді на поставлені питання.

Завдання 4

У листопаді 1999 року Саковський, який вибув в 1998 році зі складу акціонерів ЗАТ «Гриф», вимагав відшкодування вартості акцій і виділення з майна відповідача частки, співрозмірній до вартості його акцій. Крім того, він претендував на майнову компенсацію моральної шкоди, викликані переживаннями через піврічну тяганину і відмовлення у виплатах.

Під час судового засідання було встановлено, що позивач є акціонером і володіє трьома з 50 акцій. Представник ЗАТ «Гриф», відстоюючи інтереси відповідача, стверджував, що вимоги позивача неправомірні і суперечать акціонерному законодавству. На його погляд, ЗАТ є колективним власником не тільки акціонерного капіталу, але і всього майнового комплексу. Він вважав, що права відповідача обмежені вартістю приналежних йому простих акцій. Затримка у відшкодуванні їхньої вартості викликана потребою закінчити господарський

рік, щоб визначити, за яким курсом робити погашення. Право ж на моральне відшкодування у відносинах ЗАТ і акціонером установчими документами не передбачено.

Розберіть доводи сторін. Як повинна бути вирішена суперечка? Складіть проект рішення в справі. Дайте мотивовані відповіді на поставлені сторонами питання.

Завдання 5

Вікторов, який працював головою профспілкового комітету університету, звернувся до ректора з пропозицією розширити джерела фінансування вузу. Для цього він запропонував перетворити належну профспілці базу відпочинку в м. Алушта в товариство з обмеженою відповідальністю. На його погляд, це дозволило б залучати до відпочинку не тільки студентів і співробітників університету, але і всіх бажаючих. При цьому у відношенні до останніх осіб можливо встановити договірні ціни і забезпечити цілодобову експлуатацію бази. Отриманий звідси прибуток варто використовувати як на поліпшення матеріальної бази університету, так і на соціальну допомогу членам його профспілки. Ректор доручив юрисконсульту дати юридичну оцінку поданим пропозиціям.

Підготуйте відповідь. Поясніть особливості прав власності профспілок, правовий режим майна профспілкових організацій. Чим і як регулюються реорганізації і перетворення профспілкових підприємств?

Завдання 6

Громадянин Іванов, будучи членом кооперативної автостоянки «Дружба», з дозволу правління побудував на відведеному йому місці гараж. Через деякий час він купив житловий будинок з гаражем в іншому районі міста і вирішив реалізувати гараж на автостоянці. Для цієї мети він дав оголошення в місцевій газеті про продаж свого місця і гаража на кооперативній автостоянці. Довідавшись про це, голова правління кооперативу повідомив йому, що гараж, будучи зведеним на території, яка виділена кооперативу, став кооперативною власністю. З його слів, Іванов не може його продати, а з вибуття із членів кооперативу виплата компенсації не передбачена. Крім того, кооператив самостійно визначить, кому передати гараж і вільне місце на автостоянці. Не погодившись з такою відповіддю, Іванов звернувся до суду з позовом про визнання за ним права особистої власності на гараж.

Запропонуйте рішення суду. Чи існують правові можливості приватизації кооперативного майна? Чи може громадянин

Іванов претендувати на компенсацію витрат з будівництва і на повернення внесених ним членських внесків?

Завдання 7

Правління міського відділення товариства сліпих вирішило побудувати інтернат для проживання і працевлаштування своїх самотніх членів. Оскільки в товариства власних засобів і благодійної підтримки виявилось недостатньо, воно звернулося в банк. Однак, незважаючи на проектно-кошторисну документацію, договір підряду, техніко-економічне обґрунтування і гарантійні зобов'язання, банк у кредитуванні відмовив. Своє рішення банк мотивував тим, що відділення товариства не є власником, не може виступати стороною за договором підряду. Крім того, з позиції банку, відділення не може створювати підприємства і фірми виробничого призначення. Це – прерогатива обласного правління товариства.

Для виходу із ситуації, що склалася, юрист товариства запропонував створити товариство з обмеженою відповідальністю з числа товариства сліпих. На його думку ТОВ може виступити замовником по будівництву інтернату, а після здачі його в експлуатацію передати об'єкт на баланс товариства сліпих або два товариства об'єднати.

Прокоментуйте доводи сторін, дайте правильне рішення в справі. При цьому поясніть, які джерела виникнення права власності цієї громадської організації, який правовий режим їхнього майна, як і ким здійснюються правомочності власника.

Завдання 8

У травні 2004 року після ряду консультацій центральними органами п'яти політичних партій України було прийняте рішення про їхнє об'єднання в одну партію. У зв'язку з підготовкою об'єднаного союзу в регіональних відділеннях виникли питання:

1. Чи залишається за ними придбане на пожертвування і внески транспорт, оргтехніка і типографічне обладнання? Чи потрібно буде його передавати в центр?
2. Чи можна буде претендувати на самостійний баланс?
3. Чи мають право дрібні партії входити до складу об'єднаної партії на правах асоційованих членів і чи зміниться при цьому для них розмір вступного і членського внесків?
4. Чи мають право члени об'єднаних партій, які не згодні з цим рішенням, вийти зі складу партії й одержати компенсацію за внесені ними членські внески?

5. Чи існує юридична можливість для регіональних відділень партії продовжувати свою діяльність на самостійній основі без об'єднання з іншими і зберегти за собою колишнє майно?
6. Чи може викупити створену регіональним відділенням друкарню або одержати її як компенсацію при виході з партії?
7. Як правильно розпорядиться додатковими засобами, акумульованими для передвиборчої кампанії на регіональному рівні?

Дайте відповіді на поставлені питання.

ТЕМА 13. ПРАВО ДЕРЖАВНОЇ І КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Державна власність є особливою суспільною формою привласнення матеріальних благ в інтересах суспільства. *Право державної власності* – це сукупність правових норм, що закріплюють матеріальні й інші блага народу в особі обраного ним представницького органу державної влади, а також встановлює порядок володіння, користування і розпорядження цими благами.

Інститут права державної власності охоплює не тільки норми цивільного права, але і норми державного, адміністративного, фінансового, земельного, екологічного права.

Право державної власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють даний вид відносин і утворюють інститут права державної власності.

Право державної власності в суб'єктивному значенні – це охоронювана законом можливість держави України, її адміністративно-територіальних одиниць володіти, користуватися і розпоряджатися державним та комунальним майном в інтересах народу, охорони навколишнього середовища, забезпечення обороноздатності та безпеки держави.

Державна власність України у відповідності до ст. 31 Закону України «Про власність» підрозділяється на *загальнодержавну (республіканську) власність* і *власність адміністративно-територіальних одиниць (комунальну власність)*. Згідно з Конституцією України, державна і комунальна власність – це самостійні форми власності. Така ідея закріплена і в новому ЦК України, в якому сформульовано право державної власності (ст. 326) і право комунальної власності (ст. 327).

Суб'єктом права загальнодержавної власності є держава в особі Верховної Ради України.

Суб'єктом права комунальної власності є адміністративно-територіальні одиниці в особі обласних, районних, міських, сільських рад народних депутатів.

Суб'єктами права державної власності на землю виступають:

– Верховна Рада України – на землі загальнодержавної власності України;

– Верховна Рада Республіки Крим – на землі в межах території Республіки, за винятком земель загальнодержавної власності;

– обласні, районні, міські, сільські ради народних депутатів – на землі в межах їхніх територій, за винятком земель, що перебувають у загальнодержавній власності.

Об'єкти права державної власності. ЦК України не дає переліку об'єктів права державної власності, втім він певною мірою визначений ст. 34 Закону України «Про власність». Згідно з цим Законом, об'єктами права загальнодержавної власності є: майно, що забезпечує діяльність Верховної Ради України та утворених нею державних органів; майно Збройних сил України, органів державної безпеки, прикордонних і внутрішніх військ; оборонні об'єкти; єдині енергетичні системи; системи транспорту загального користування, зв'язку та інформації; кошти бюджету; Національний банк і республіканські банки та їх кредитні ресурси; республіканські резервні, страхові та інші фонди; майно вищих і середніх спеціальних навчальних закладів; майно державних підприємств; об'єкти соціально-культурної сфери або інше майно, що становить матеріальну основу суверенітету України і забезпечує її економічний та соціальний розвиток; інше майно, передане у власність України іншими державами, а також юридичними особами і громадянами.

Чинне законодавство України встановлює перелік видів майна, що не може бути об'єктом приватизації, тобто має перебувати у державній власності.

Об'єктом права комунальної власності є: майно, що забезпечує діяльність відповідних рад і створюваних ними органів; засоби місцевих бюджетів, державний житловий фонд, об'єкти житлово-комунального господарства; майно навчальних закладів народного утворення, культури, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування; майно підприємств; місцеві енергетичні системи, транспорт, системи зв'язку й інформації, включаючи націоналізоване майно, передане відповідним підприємствам, установам, організаціям; а також інше майно, необхідне для забезпечення економічного і соціального розвитку відповідної території.

Підстави виникнення і припинення права державної власності. Сукупність юридичних фактів, що є підставами виникнення права власності, можна поділити на дві групи:

– по-перше, це загальногромадські засоби набуття права власності (договори, прибуток від господарської діяльності державних підприємств);

– по-друге, це підстави, властиві тільки виникненню державної власності, за якими тільки держава може стати власником визначеного майна (податки, збори, обов'язкові платежі, націоналізація, реквізіція, конфіскація, безгосподарне майно, оплачуване вилучення майна у власника пам'яток історії і культури, випуск державних цінних паперів тощо).

Підставами припинення права державної власності одночасно є підставами для його виникнення. Але припинення права державної власності може мати місце і без виникнення його в іншій особі: це спеціальні підстави, властиві тільки державній власності (приватизація майна, безоплатна передача майна тощо). Слід мати на увазі, що Закон України «Про власність» та новий ЦК України не передбачають такої підстави виникнення права державної власності, як націоналізація, проте є така підстава виникнення права державної власності, як конфіскація.

Основними правовими формами реалізації права державної власності, згідно з чинним законодавством, є право повного господарського ведення і право оперативного керування. Ці права закріплюються державою за створюваними нею підприємствами, установами й організаціями зі збереженням основних правомочностей власника за самою державою.

Право повного господарського ведення – це право державного, самофінансованого, держрозрахункового підприємства на закріплене за ним державне майно. Хоча це майно належить підприємству, значиться на його балансі і використовується ним самостійно для здійснення статутних задач, проте підприємство не здобуває весь обсяг повноважень власника. Власником залишається держава, яка створила підприємство для здійснення своїх правомочностей в інтересах народу України. Поряд з цим держава надала підприємству достатній ступінь оперативно-господарської самостійності в здійсненні правомочностей володіння, користування і розпорядження майном. Самостійність також захищає підприємство від втручання в його діяльність з боку держави (її органів).

Право оперативного керування – це право державних установ (організацій), які перебувають на державному бюджеті стосовно переданого їм державного майна. Суб'єкти права

оперативного керування володіють, користуються і розпоряджаються державною власністю в більш вузьких межах, ніж суб'єкти права повного господарського ведення. Їх правомочності особливо обмежені в частині розпорядження. Вони не можуть продавати, дарувати, обмінювати довірене їм майно без дозволу держави в особі уповноважених нею органів. При цьому, наприклад, університет як бюджетна організація при одержанні прибутку від науково-дослідної діяльності має право самостійно підвищувати зарплату, закуповувати необхідне для забезпечення навчального процесу устаткування та ін.

Основний обсяг правомочностей у відношенні майна, закріпленого за державними підприємствами, установами й організаціями, визначається їхніми статутами, також затвердженими державними органами.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття права державної власності.
2. Суб'єкти права загальнодержавної власності.
3. Суб'єкти права комунальної власності.
4. Суб'єкти права державної власності на землю.
5. Об'єкти загальнодержавної власності.
6. Об'єкти комунальної власності.
7. Підстави виникнення і припинення права державної власності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 25. – Ст. 354.
5. Житловий кодекс України від 30 липня 1983 р., з подальшими змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – № 28. – Ст. 573.
6. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
7. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 6 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
8. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради від 17.07.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 517.

9. Про розмежування земель державної та комунальної власності: Закон України від 05. 02. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 411.
10. Про корпоратизацію підприємств: Указ Президента України від 15 червня 1993 р. – № 210 // Урядовий кур'єр. – 1993, 17 червня.
11. Про керування майном підприємств, установ, організацій, що знаходяться в загальнодержавній власності: Постанова Верховної Ради України від 14 лютого 1992 р. // Відомості Верховної України. – 1993. – № 7. – Ст. 52.
13. Державна та комунальна власність в Україні. – К., 2002.
12. Домашенко М. В., Рубаник В. Є. Власність і право власності. – Х., 2002.
13. Економіко-правові проекти трансформації відносин власності в Україні. – К., 1997.
14. Пересунько С. К. Право державної власності в Україні. – Кіровоград, 1998.
15. Полонский Э. Г. Право оперативного управления государственным имуществом. – М., 1980.
16. Право власності в Україні / Ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К., 2000.
17. Управление государственной собственностью: Учебник / Под ред. В. И. Кошкина. – М., 2002.
18. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Водій державного автопідприємства Костенко і заступник начальника цього АТП Колбасін звернулися з заявами до директора про продаж списаного в АТП, де вони працюють, автомобіля ГАЗ-53. Коли машина була оцінена по залишковій балансовій вартості, то Колбасін заплатив зазначену грошову суму й самостійно в гаражі АТП її відремонтував. Після ремонту він передав цей втомобіль за генеральною довіренністю своєму брату, який, керуючи автомобілем, заподіяв ДТП. Довідавшись про продаж машини, прокурор подав позов про визнання договору купівлі-продажу автомобіля недійсним, оскільки він був проданий у робочому стані. Крім цього, прокурор звернув увагу на те, що переважне право на одержання автомобіля мав саме Костін, що 5 років його експлуатував і підтримував у робочому стані.

Яке рішення необхідно прийняти в справі? Як реалізуються списані і невикористані матеріальні цінності держбюджетних установ?

Завдання 2

Розпорядженням міністерства хімічному заводу було запропоновано відвантажити гірничодобувному комбінату, що входить у це ж міністерство, зайве устаткування: гідравлічний прес і генератор. Незважаючи на те, що в розпорядженні міністерства говорилося про безоплатну передачу цих основних фондів, завод зажадав оплати. При цьому він посилався на те, що гідравлічний прес значився в нього на балансі капітальних вкладень, а генератор хоч і був прийнятий на баланс основної діяльності, але ще не використовувався.

На цьому прикладі поясніть, хто і як здійснює володіння, користування і розпорядження державним майном. Дайте рішення в справі.

Завдання 3

Керівництво залізниці за договором з будівельно-монтажною конторою передало останній в оренду приміщення складу і дві ділянки землі: першу для будівництва на ній навісу, сховища будматеріалів, які будуть одержані від постачальників, а другу для будівництва житлового будинку. Оплату сторони визначили за домовленістю між собою. Юрисконсульт керівництва звернув увагу на незаконність цього договору.

Поясніть, чи може суб'єкт права повного господарського ведення вільно розпоряджатись своїм майном. Які існують правила щодо оренди та визначення її ціни, чи правильна думка юрисконсультанта?

Завдання 4

В одному з житлових будинків Дзержинського району м. Харкова звільнилася квартира. Між житловим комітетом мерії Харкова і адміністрацією району виник спір, хто має право заселяти цю квартиру та видавати на неї ордер. На думку житлового комітету, житловий будинок є власністю міста, а тому саме йому належить право розпорядження квартирою.

Адміністрація Дзержинського району вважала, що будинок відноситься до муніципальної власності. При цьому вона посилялася на те, що заселення будинку проходить за ордерами,

які видаються в районі, і будинок значиться на балансі однієї з районних житлово-експлуатаційних установ.

Вирішіть справу. За якими підставами проходить розмежування державної та муніципальної власності?

Завдання 5

При приватизації державного підприємства виникло питання, який спосіб приватизації є оптимальним у даному випадку. Трудовий колектив наполягав на акціонуванні з наданням пільг членам колективу. Адміністрація вважала оптимальним інший варіант. Комітет з управління міським майном вважав, що підприємство повинно бути продане на інвестиційних торгах, оскільки воно потребує інвестицій. Нарешті, фонд держмайна вважав оптимальним продаж підприємства на комерційному конкурсі або аукціоні.

Які способи приватизації державних та муніципальних підприємств Вам відомі і чим вони відрізняються один від одного? Як вирішити виникле питання?

Завдання 6

У результаті реалізації в Китай нових технологій, розроблених на замовлення однієї з його фірм, державний науково-дослідний інститут отримав прибуток у вільно конвертованій валюті. Прибуток було зараховано на валютний рахунок інституту. Між адміністрацією та трудовим колективом виник спір, як розподілити прибуток. Адміністрація наполягала на тому, щоб більша частина прибутку була використана на придбання імпортного проектувального обладнання та оргтехніки, оскільки те, яким оснащено підприємство, морально застаріло. Трудовий колектив вважав, що отриманий прибуток повинен бути розподілений між робітниками підприємства, причому у валюті з причини падіння курсу гривні по відношенню до долара.

Як і в якому порядку може бути вирішений спір?

Завдання 7

У зв'язку зі створенням в межах райвиконкому нової установи, що фінансується з місцевого бюджету, виникла необхідність надання житла новим працівникам. За півроку від комерційної діяльності та спонсорських внесків нова установа придбала декілька квартир, передавши їх у власність своїм робітникам.

Дізнавшись про це, Фонд держмайна та Комітет з управління майном вимагав визнання договору про передачу квартир у власність робітникам недійсним, оскільки установі не надано право самостійного розпорядження нерухомим майном, за якими б підставами воно не було придбане. Працівники установи оскаржили таке рішення. Оскільки установа, її працівники та Комітет не дійшли згоди, справу було передано до господарського суду.

Як має бути вирішена ця справа?

Завдання 8

При перетворенні державного підприємства в арендне з його колективом було укладено договір аренди усього виробничо-майнового комплексу з правом викупу. Частина майна була викуплена відразу, а решту арендатор викупував у міру надходження прибутків. Дізнавшись про це, регіональний Фонд держмайна та Комітет з управління державним майном вимагали розірвання договору аренди, оскільки підприємство відноситься до комунальної власності і підлягає перетворенню в державне підприємство.

Адміністрація та трудовий колектив виступили проти розірвання договору аренди. При цьому вони вказували на те, що строк договору аренди не закінчився, більша частина майна вже викуплена, а решту буде викуплено у строки, обумовлені договором. Крім того, членам трудового колективу у власності підприємства належать вклади, на які нараховуються дивіденди.

Оскільки сторони не дійшли згоди, то спір був переданий до господарського суду. Як він повинен бути вирішений?

ТЕМА 14. ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

При вивченні цієї теми слід засвоїти, що *право спільної власності* – це суб'єктивне право двох чи декількох осіб (власників) на одну визначену річ. Характерними ознаками спільної власності є множинність суб'єктів та єдність об'єкта. Цивільний кодекс України передбачає зазначені ознаки в п. 1 ст. 355: «Майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно)».

Законодавство передбачає два види спільної власності – спільну часткову і спільну сумісну власність (п. 4 ст. 355 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про власність»). Основні відмінності між ними полягають в тому, що в спільній частковій власності кожен із учасників має чітко визначену частку в праві

власності на майно. Зверніть увагу на те, що закон передбачає частки не у фізичних обсягах, а в ідеальному (арифметичному) виміру. Спільна сумісна власність є безчастковою, а право кожного із співвласників поширюється на все майно.

Незалежно від форми спільної вланості одне майно, відповідно до глави 26 ЦК України, може належати двом чи декільком фізичним та юридичним особам або державі й одному чи декільком фізичним та юридичним особам. На відміну від колишнього ЦК УРСР, сучасний ЦК України підтвердив позицію ст. 3 Закону України «Про власність» і зняв обмеження виникнення спільної власності. Тепер допускається об'єднання майна, що перебуває у власності фізичних та юридичних осіб і держави на засадах спільної власності. Згідно зі ст. 355 ЦК України, майно може належати на *праві спільної часткової* чи *спільної сумісної власності* одночасно декільком особам незалежно від форми власності.

Спільна часткова власність – це об'єднання майна з визначенням часток. Вельми суттєвим є те, що учасники спільної часткової власності мають частку в праві власності на спільне майно в цілому, а не конкретну частку спільного фізичного майна. Тобто не річ (майно) поділяється на частки, а право власності на це майно. Такий підхід закріплено у ЦК України (ст. 356). Володіння, користування і розпорядження спільною частковою власністю здійснюється за згодою всіх учасників, а у випадку розбіжності спір вирішується судом. Сторони мають рівне право голосу в здійсненні правомочностей незалежно від розміру частки кожного.

Кожен учасник спільної часткової власності відповідно до своєї частки має право на доходи від спільного майна, відповідає перед третіми особами по зобов'язаннях, пов'язаних зі спільним майном, і повинен брати участь у сплаті всякого роду податків і платежів, а також у витратах на утримання і збереження загального майна. Розмір часток у праві власності може бути рівним або нерівним. Згідно з пп. 1, 2 ст. 357 ЦК України, частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом.

Кожен учасник спільної часткової власності має право на оплачування чи безоплатне відчуження іншій особі своєї частки в спільному майні. Необхідно підкреслити, що у ЦК України велике значення та перевагу мають домовленості співвласників з тих чи інших питань щодо користування та розпорядження спільним майном, що ще раз підкреслює втілення загальних

принципів приватного права у сучасне цивільне законодавство України. Право спільної часткової власності здійснюється співвласниками за їхньою згодою (ст. 358 ЦК України).

Спільна сумісна власність – це об'єднання або придбання майна без визначення часток. Відносини спільної сумісної власності можуть виникати не тільки за участю фізичних осіб, але і фізичних у випадках, передбачених чинним законодавством. Спільна сумісна власність характеризується тим, що її учасники разом володіють і користуються майном (будинком, квартирою, земельною ділянкою, сукупністю речей тощо). Для розпорядження необхідна згода всіх співвласників, яка в одних випадках передбачається, а в інших має бути висловлена у певній, передбаченій законом формі. Так, згода співвласників на здійснення правочину має бути висловлена письмово і нотаріально засвідчена, якщо відносно спільного майна укладається правочин, що потребує нотаріального засвідчення та державної реєстрації (п. 2 ст. 369 ЦК України).

Стаття 368 Цивільного кодексу України, Закон України «Про власність» та інші акти цивільного законодавства передбачають наступні види спільної сумісної власності:

- 1) спільна сумісна власність подружжя;
- 2) спільна сумісна власність членів сім'ї.

Проте право спільної сумісної власності можуть мати фізичні та юридичні особи, а також держава, територіальні громади, якщо інше не встановлено законом (ст. 368 ЦК України).

Крім того, зазначені види спільної сумісної власності передбачені у ст. 16 Закону України «Про власність» та ст. 63. Сімейного кодексу України. Спільна сумісна власність виникає на все майно, набуте під час шлюбу, якщо інше не встановлено шлюбним договором, а також якщо це майно не належить до особистої приватної власності кожного з подружжя (ст. ст. 57-59 СК України). Спільна сумісна власність виникає, якщо угодою сторін не встановлена спільна часткова власність, а саме у випадках, коли:

1. Право спільної сумісної власності виникає серед осіб, що ведуть особисте підсобне господарство (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про власність»).
2. Право спільної сумісної власності осіб виникає серед осіб, що ведуть селянське (фермерське) господарство (ст. 18 Закону України «Про власність»).

Право спільної сумісної власності подружжя виникає з моменту реєстрації шлюбу і припиняється розірванням шлюбу

чи смертю одного з подружжя. В той же час право спільної сумісної власності осіб, що ведуть особисте підсобне господарство, виникає з моменту його створення і належить членам родини.

Частки подружжя і частки осіб, які спільно ведуть господарство, визнаються рівними. Право спільної сумісної власності селянського (фермерського) чи особистого підсобного господарства припиняється із припиненням його діяльності.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття права спільної власності і його види.
2. Підстави виникнення та припинення спільної власності.
3. Поняття спільної часткової власності.
4. Поняття та види спільної сумісної власності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
5. Про власність: Закон України від 07. 02. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
6. Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю): Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 11. – Ст. 55.
7. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України від 20. 11. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
8. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – К., 2004.
9. *Автаева Н. Е Волошин Н. П.* Гражданско-правовая защита социалистической собственности. – М., 1974.
10. Право власності в Україні / За ред. Дзери О. В., Кузнєцової О. І. – К., 2000
11. *Жилинкова И. В.* Право собственности супругов. – Х., 1997.
12. *Підпригора О. А.* Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. вузів. – К., 2001.
13. *Ромовська З. В.* Шляхи удосконалювання сімейного законодавства України // Проблеми розвитку цивільного законо-

- давства і методологія викладання цивільно-правових дисциплін. – Х., 1993.
14. *Скловский К. И.* Собственность в гражданском праве. – М., 2000.
 15. *Суханов Е. А.* Лекции о праве собственности. – М., 1991.
 16. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.
 17. *Щенникова Л. В.* Вещные права в гражданском праве России. – М., 1996.

Завдання 1

Гончаренко подала до суду позовну заяву про визнання права власності на 1/2 частину житлового будинку Платонові. Позивачка стверджувала, що в 2003 році вона одружилася із сином відповідачки, а під час їх спільного проживання побудувала житловий будинок на два входи. Чоловік повинен був половину будинку оформити на своє ім'я, а другу половину – на ім'я своєї матері-відповідачки в справі. Однак він весь будинок оформив на матір, а сам залишив родину і до смерті жив з іншою жінкою у її квартирі.

На судовому засіданні з'ясувалося, що договір та інші документи на користування земельною ділянкою і будівлею споконвічно були оформлені на ім'я відповідачки. Позивачка ж своїми коштами і працею брала участь у будівництві будинку. Чоловік позивачки ніколи не ставив питання про визнання за ним права власності на будинок або частину. Їх домовленість про будівництво на двох власників не була письмово оформлена.

Чи підлягає за цих обставин позов задоволенню? Які вимоги закону до підстав виникнення права спільної часткової власності? Чи є спірна будівля чи його частина об'єктом права спільної власності подружжя?

Завдання 2

Подружжя Зозулько під час спільного проживання придбало автомобіль «Волга»; пізніше чоловік загинув в автомобільній аварії. Нотаріус видав посвідчення про право на спадщину, відповідно до якого половина спадкоємного майна, включаючи автомобіль, належить дружині, а друга половина – матері загиблого, дружині і дочці.

За позовом дочки про розділ спадкоємного майна автомобіль був переданий в особисту власність матері, а в рахунок відшкодування дочці частки автомашини стягнена компенсація. Потім мати позивачки оформила генеральне доручення з правом розпорядження автомобілем на свого знайомого, який через 10 днів продав автомобіль громадянину Гиреву.

Довідавшись про це, дочка звернулася до суду з позовом на свою матір і громадянина Гирева про визнання договору недійсним і передачі спірного автомобіля їй. Свої вимоги вона мотивувала тим, що вона як співвласник автомобіля мала переважне право на його купівлю.

Суд першої інстанції задовольнив позов, а потім колегія з цивільних справ обласного суду скасувала це рішення. Одним із підстав його скасування стали результати дослідження доказів, пов'язаних з реальною виплатою компенсації матері'ю в рахунок компенсації частки дочки при розділі спадкоємного майна.

Проаналізуйте викладені обставини справи. Визначте момент виникнення і припинення права переважної покупки. Чи правильне рішення суду першої інстанції і колегії з цивільних справ?

Завдання 3

Троє підприємців з метою освоєння нової діяльності вирішили об'єднати свої засоби для створення столярної майстерні. Для цього вони уклали договір про спільну діяльність, за яким один з них, Вікторов, зобов'язався надати земельну ділянку біля свого будинку, одержати дозвіл і необхідні для будівництва документи. Жругий, Кураков, узяв на себе обов'язки забезпечення будівництва матеріалами й устаткуванням, а третій, Тятков, повинен був фінансувати будівельні роботи. По завершенні будівництва вони домовилися створити товариство з обмеженою відповідальністю з розподілом часток в статутному фонді відповідно до участі в будівництві майстерні.

Однак після завершення будівництва Вікторов відмовився від участі в ТОВ і запропонував кожному з двох виплатити грошову компенсацію. Останні ж відмовилися, вважаючи, що майстерня є їхньою власністю і припинення цих відносин за заявою одного з учасників неприпустимо. У свою чергу, Вікторов стверджував, що власником її є тільки він, тому що йому належить приватизована земельна ділянка. Не дійшовши згоди, вони звернулися до суду.

На даному прикладі поясніть підставу виникнення спільної часткової власності. Дайте цивільно-правову характеристику відносинам, що виникли, і складіть проект рішення в справі.

Завдання 4

Після розірвання шлюбу між Нанаєвими виникла суперечка про розділ спільно набутого майна. У своїй позовній заяві Нанаєва вимагала збільшити її частку в приватизованій 3-кімнатній квартирі з урахуванням того, що з нею залишається

неповнолітня дочка. Крім того, вона вимагала збільшення своєї частки, оскільки чоловік останні два роки проживав окремо від родини, а вона самостійно зробила ремонт та сплачувала комунальні послуги.

У свою чергу, Нанаєв просив суд не включати до складу майна, що підлягає розділу, автомобіль, який він купив на дивіденди від акцій свого підприємства. При цьому він не погоджувався з вимогами дружини в частині квартири і вважав, що їхні частки повинні бути рівними.

Поряд з цим дочка вважала, що оскільки квартира була приватизована з урахуванням її прав, то їй повинна бути виділена відповідна частка, що не підлягає розділу, у вигляді окремої кімнати.

Поясніть, який вид спільної власності виник між сторонами та за якими правилами має відбутися поділ майна. Прокоментуйте доводи сторін. Як повинна бути вирішена справа?

Завдання 5

При перевиданні методичних рекомендацій з підготовки студентами технікуму лабораторних, курсових і дипломних робіт між їхніми співавторами виникла суперечка. Вони звернулися до юриста з наступними питаннями:

1. Чи можуть вони самостійно перевидати «Методичні рекомендації» без згоди співавтора, що звільнився?
2. Чи виникли в них з факту підготовки кожним із співавторів окремих глав права спільної часткової власності?
3. Чи можлива переробка, викуп або усунення розділу (частки) співавтора, що звільнився, і чи потрібно його повідомляти про це?
4. Чи можна трансформувати відносини ділового (часткового) співавторства на ці «Методичні рекомендації» у нероздільну спільну власність?
5. Чи виникає право загальної інтелектуальної власності у випадку, якщо видання здійснюється без виплати авторського гонорару?

Дайте відповіді на поставлені питання. Поясніть, якими є особливості права спільної інтелектуальної власності.

Завдання 6

У зв'язку зі смертю співзасновника товариства з обмеженою відповідальністю «Еллада» відкрилася спадщина. Спадкоємцями були визнані дружина і син померлого, які претендували на включення їх відповідно до часток до складу засновників. Однак на загальних зборах засновників було прийняте рішення

відмовити спадкоємцям у прийомі, а частку померлого виплатити грошима. У свою чергу, спадкоємці виходили з того, що померлий був організатором цього товариства, мав більшу частку в статутному фонді, а тому вони (дружина і син) мають право переважного рішення. Виходячи з цього, вони запропонували іншим засновникам продати їм свої частки.

Оскільки сторони не змогли дійти згоди, вони звернулися до суду. У своїх позовних заявах кожна зі сторін посилялася на право переважної купівлі частки, відмовляючись від грошової компенсації, і вимагала частини майнового комплексу в натурі.

Дайте юридичну оцінку вимогам сторін. Поясніть, як повинна бути вирішена справа.

Завдання 7

Між молодіжним житловим комплексом «Інтернаціональний» і низкою комерційних фірм був укладений договір на пайову участь останніх у будівництві житлового будинку на проспекті Гагаріна. При цьому фірми перераховували кошти під конкретні квартири, які планували виділити своїм працівникам. Перед задачею житлового будинку в експлуатацію з боку МЖК «Інтернаціональний» прийшло повідомлення про необхідність доплат, викликаних інфляцією і подорожчанням вартості матеріалів і робіт. Дана умова була передбачена і договором. Оскільки на рахунках однієї з фірм необхідних коштів не було, то її працівники запропонували внести їх самостійно із власних збережень. Однак в МЖК їм пояснили, що у зв'язку із несвоєчасним перерахуванням необхідних доплат інші пайовики будівництва скористалися своїм правом переважної купівлі їхньої частки в спільній власності.

Довідавшись про це, керівництво фірми звернулося з позовом до господарського суду. Воно вимагало відновлення свого порушеного права на частку в житловому будинку. У позовній заяві воно звертало увагу також на те, що відносини спільної часткової власності тут взагалі не виникає, а в їхньому випадку має місце лише пайова участь у спорудженні будинку, кожна з квартир якого є окремим об'єктом.

Розберіть доводи сторін. Складіть проект рішення господарського суду по цій справі.

Завдання 8

У зв'язку з погіршенням економічних показників у ЗАТ «Залп» голова правління став розпродавати майно по балансовій вартості, яка була значно нижчою від реальної ринкової ціни.

У відповідь акціонери, виходячи з наявності в них прав переважної купівлі частки, вирішили заперечити зроблені головою угоди. Однак юрист їм роз'яснив, що право на переважну купівлю частки виникає лише при виході зі складу ЗАТ і стосується лише акцій. Оскільки підприємство їх не індексувало, то з виходом зі складу ЗАТ вони одержать з урахуванням інфляції значно меншу суму. Закон про господарські товариства ці відносини належним чином не врегулював. Тому підстав для звертання до суду немає, а дії голови правління ЗАТ правомірні.

Проаналізуйте ситуацію з урахуванням вимог чинного законодавства. Поясніть режим спільної власності і правові можливості акціонера у випадку виходу зі складу ЗАТ та припинення його діяльності. Чи правильна відповідь юриста?

Завдання 9

У житловому будинку, який входить до складу житлового фонду комунальної власності, було приватизовано декілька квартир. Після цього власники квартир почали вимагати, щоб усі питання, пов'язані з управлінням та експлуатацією будинку, вирішувалися за згодою з ними. Вони наполягали, щоб здача в аренду розташованих у будинку нежитлових приміщень погоджувалась з ними і щоб частина арендної плати перераховувалась на ремонт їхніх квартир. Наполягали вони також і на зміні тих арендарів, які спричиняють незручності для мешканців будинку. Житлово-експлуатаційне об'єднання їх вимоги виконувати відмовилася, оскільки приватизація квартир сама по собі не дає їх власникам права участі в управлінні усім будинком, а спілку власників житла (кондомініум) ще не утворено.

Сторони не дійшли згоди і справу було передано до суду. До участі в справі було залучено Комітет з управління держмайном, який здає нежитлові приміщення в аренду.

Як вирішити справу?

ТЕМА 15. ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Під захистом права власності у цивільному праві розуміється низка передбачених законодавством заходів, що застосовуються у випадках порушення цього права і спрямовані на захист та відновлення відносин власності. Захист права власності в Україні здійснюється на підставі загальних засад, визначених спочатку ст. 48 Закону України «Про власність», а потім ст. 386 ЦК України. Одним із видів захисту цивільних прав є захист

права власності і речових прав. Основними засадами цього захисту є:

- 1) рівний захист усіх суб'єктів права власності, що притаманний суспільству, економіка якого базується на ринкових засадах та наявності багатьох форм власності, які є рівноправними. Зазначена засада, окрім ЦК України, передбачена ст. 13 Конституції України та статтями 2, 48 Закону України «Про власність»;
- 2) неможливість позбавлення особи права власності протиправним шляхом;
- 3) наявність у власника права вимагати усунення будь-яких порушень його права, хоча б ці порушення і не були пов'язані з позбавленням володіння.

Слід мати на увазі, що сам закон не містить певної класифікації засобів захисту права власності, однак вона розроблена в науці цивільного права. Розрізняються зобов'язально-правові і речово-правові засоби захисту права власності й інших речових прав, до яких відносять право господарського ведення, право оперативного керування тощо.

До *речово-правових заходів* належать: позов власника про витребування майна з чужого незаконного володіння (виндикаційний позов), позов про захист права власності від порушень, не пов'язаних з позбавленням володіння (негаторний позов), позов про визнання права власності. Ці позови є абсолютними, оскільки спрямовані на захист абсолютного права власника і можуть бути подані до будь-якої третьої особи, яка порушила це право.

Виндикаційний позов – це позов неволодіючого власника (іншого законного власника) до незаконно володіючого невластника про вилучення майна в натурі.

Для задоволення виндикаційного позову необхідно, щоб:

- а) власник утратив володіння річчю;
- б) володар не набув на неї прав власності;
- в) річ була індивідуально-визначеною;
- г) місце перебування речі позивачу відомо;
- д) річ має перебувати в чужому володінні і це володіння є незаконним;
- е) між власником речі та незаконним власником відсутні договірні відносини.

Негаторний позов – це вимога власника (іншого законного власника) про усунення перешкод у здійсненні своїх прав, хоча б ці порушення і непов'язані із позбавленням володіння (ч. 2 ст. 48 Закону України «Про власність»).

Для подібного роду порушень характерний їхній тривалий характер. Доки мають місце порушення, зберігаються підстави для висування негаторного позову.

До умов задоволення негаторного позову також відносяться:

- а) збереження права власності в позивача на момент заяви позову;
- б) протиправність порушення відповідачем прав власника по користуванню або володінню річчю;
- в) наявність цих порушень на момент заяви негаторного позову;
- г) відсутність договірних відносин між власником та порушником його прав.

Зобов'язально-правові засоби захищають права власника, який одночасно є кредитором в зобов'язанні. Це передбачає наявність між ним та правопорушником певних зобов'язальних (договірних або позадоговірних) правовідносин. Їх наявність виключає можливість застосування речово-правових засобів захисту відносин власності.

Прикладом зобов'язально-правових заходів захисту відносин власності є позов про витребування майна від особи (постачальника, орендаря, продавця, перевізника), якій воно було передано за договором. Це настає у випадках, коли сторона зобов'язання не виконала своїх обов'язків щодо повернення майна у встановлений договором строк.

До зобов'язально-правових засобів захисту права власності також належать позови про відшкодування заподіяної власнику шкоди; про повернення майна, що придбане або збережене за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав та ін. На відміну від речових засобів захисту, зобов'язально-правові заходи мають відносний характер, оскільки враховують конкретні зобов'язальні правовідносини між сторонами, та можуть мати своїм об'єктом будь-яке майно.

Питання для самопідготовки:

1. Способи захисту права власності.
2. Види способів захисту права власності.
3. Речово-правові способи захисту права власності.
4. Віндикаційний позов.
5. Негаторний позов.
6. Зобов'язально-правові засоби захисту права власності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Про власність: Закон України від 07.02.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
4. Про забезпечення прав кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 08. 11. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
5. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
6. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. – М., 1992.
7. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М., 2000.
8. Кройтор В. Защита прав граждан и организаций. – 2-е изд. – Х., 1995.
9. Камышаский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М., 2000.
10. Погрібний С. О. Володіння у цивільному праві. – Одеса, 2002.
11. Право власності в Україні / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2000.
12. Скворцов О. Ю. Вещные иски в судебно-арбитражной практике. – М., 1998.
13. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. – М., 2000.
14. Шевченко Я. М. Власність і право власності. – К., 1994
15. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченко. – К., 2003.

Завдання 1

Каріна вимагала судового захисту своїх прав у відносинах з держадміністрацією з приводу надання їй житлового приміщення в будинку державного житлового фонду. На обґрунтування своїх позовних вимог вона посилалася на ст. 54 Закону України «Про власність» і той факт, що будинок, який належав їй на праві приватної власності, обвалився через риття міськими службами поблизу будинку каналізаційної траншеї.

На судовому засіданні позивачка також пояснила, що до обвалу вона вже зверталась в суд з позовом на виконком про усунення перешкод користування своєю будівлею. Однак дата судового слухання по її справі ще не призначена. З урахуванням цих обставин вона просила суд задовольнити її позов і зо-

бов'язати відповідача надати в позачерговому порядку квартиру, рівноцінну за площею до її зруйнованого будинку.

На судовому засіданні представник відповідача стверджував, що своєчасному виконанню робіт із прокладання каналізації перешкоджала нездоланна сила. Крім того, уся проектно-кошторисна документація на їх виконання погоджена з районними службами і має правомірний характер.

Зробіть аналіз викладених доводів сторін і поясніть можливості задоволення позовних вимог.

Завдання 2

Державною виконавчою службою був організований продаж недобудованого будинку, приналежного громадянці Граджія. У жовтні цього року її колишній чоловік подав до суду позов про визнання за ним права власності на половину цього будинку, а також на визнання недійсною купівлі-продажу будинку. На обґрунтування позову він указав на те, що до минулого року він перебував з громадянкою Граджія в шлюбі, йому належить як чоловіку половина будинку і його частина не могла бути продана у відшкодування боргів колишньої дружини. Крім того, він реально брав участь у будівництві спірного будинку.

Відповідач у справі – набувач будинку з публічних торгів громадянин Чуприк – надав документи, які свідчать про те, що він витратив кошти на його добудування. Про права і претензії позивача на цей будинок він не знав і тому вважав себе сумлінним набувачем. На його думку, обставина, що він був знайомий із громадянкою Граджія, не є свідченням його несумлінності.

Чи можлива в зазначеному випадку віндикація, які її умови та що є її предметом? Яке значення має сумлінність набувача?

Завдання 3

Громадянин Акулов придбав на авторинку «Лоск» автомобіль «Вольксваген». Після засвідчення нотаріусом договору купівлі-продажу Акулов звернувся в органи ДАІ за реєстрацією придбаного автомобіля. Однак при перевірці й огляді автомобіля працівники ДАІ установили ряд невідповідностей митним документам і в реєстрації відмовили.

Керуючись вимогами глави 29 Цивільного кодексу України, громадянин Акулов звернувся за захистом свого порушеного права до суду. У позовній заяві він вимагав усунення порушень свого права користування автомобілем з боку місцевих органів МРЕО ДАІ. На обґрунтування позову він посилався на те, що

придбаний ним автомобіль серед викрадених і перебуваючих в розшуку не значиться. Крім того, договір нотаріально засвідчений і право власності до нього перейшло на законних підставах. Недоліки в митних документах не є його провиною. Вони не мали істотного значення для правомірності купівлі-продажу, а тому органи ДАІ не вправі чинити перешкоди у здійсненні його прав.

У свою чергу, представник ДАІ навів докази порушень і неможливості без їхнього усунення реєструвати транспортні засоби.

Проаналізуйте доводи сторін. Чи підлягає позов Акулова задоволенню і чи відноситься він до негаторного?

Завдання 4

До юридичної консультації звернулася група мешканців будинку по вулиці Пермській з проханням захисту їхнього права користування своїм житлом. З їхніх слів, усі квартири їхніх під'їздів приватизовані, а тому вони є єдиними власниками своєї частини будинку. Вони вважають незаконними дії райвиконкому про надання ТОВ Нірвана прав на прибудування в їхньому під'їзді нових приміщень та розміщенні в ньому нічного клубу. Постійний шум перешкоджає спокійному відпочинку мешканців будинку. На їхню думку, ставши власниками, вони одержали право самостійно вирішувати питання, пов'язані з переплануванням і добудуванням будинку, і виконком повинен був погоджувати з ними рішення про надання прав ТОВ Нірвана.

У зв'язку з підготовкою позовної заяви юрист з'ясував, що рішення виконкому було прийнято до повної приватизації зазначених під'їздів. З урахуванням цього він пояснив громадянам, що судової перспективи в вирішенні суперечки на їх користь немає. З його слів, взагалі відсутні підстави для пред'явлення позову про усунення перешкод у здійсненні власником правомочностей користування.

Чи правильна консультація юриста? Чи є в даному випадку підстави для пред'явлення негаторного позову?

Завдання 5

Група студентів придбала в спеціалізованому магазині «Комп'ютер» компакт-диски інформаційної системи «Законодавство України» на 2004 рік. Під святковим футляром диску в магазині вони прочитали рекламне повідомлення і вказівку про те, що покупець, який придбає цей диск, погоджується

з ліцензійними умовами, на яких працює фірма-виготовлювач. Саму ж умову можна з'ясувати після завантаження компакт-диска в комп'ютер.

Запустивши в інституті диск у роботу, студенти побачили повідомлення про те, що можливість користуватися законодавчою базою обмежена трьома місяцями. За цей час покупець зобов'язаний зареєструватися через мережу «Інтернет» в м. Києві і підписатися на придбання наступного диска з доповненнями і змінами чинного законодавства на черговий квартал. При невиконанні цих умов комп'ютер в читанні компакт-диска дасть збій і більше користуватися цією інформацією покупець не зможе.

Вважаючи, що в даному випадку продавець грубо порушив їх права як споживачів та умови складання договору, вони звернулися до магазину із претензіями. Однак там їм пояснили, що ці умови встановлені не магазином, а виготовлювачем. Між студентами виникла суперечка, куди варто звертатися: до виготовлювача, у товариство споживачів, антимонопольний комітет або до суду. Їм не зрозуміло було і як можуть бути захищені їхні права користування. З цими питаннями вони звернулися до юриста.

Дайте відповіді на поставлені питання. Чи є підстави для пред'явлення негаторного позову?

Завдання 6

Серед украденого в квартирі громадянина Ситцева майна була стародавня ікона Георгія Переможця, яка значилася в каталозі пам'яток культури. Через якийсь час викрадачі були затримані, і Ситцеву повернули всі речі, за винятком ікони. Викрадачі пояснили, що ікону вони продали в той же день на ринку громадянину, що запропонував високу ціну. З урахуванням цього Ситцев був визнаний цивільним позивачем у кримінальній справі і розраховував на грошову компенсацію.

Через кілька місяців, перебуваючи у відрядженні в Києві, Ситцев познайомився з колекціонером, у будинку якого побачив свою ікону. Оскільки останній повернути її відмовився, то Ситцев за захистом своїх прав звернувся до суду з позовом про витребування ікони з чужого незаконного володіння. На судовому засіданні відповідач стверджував, що ікону придбав для нього приятель на ринку в м. Харкові. Про те, що вона викрадена, він не знав. Крім того, він її відреставрував і виготовив оклад з ліванського кедр.

Які особливості віндикації в умовах, коли набувач не знав і не повинен був знати, що річ не належить її відчужувачу? Розберіть доводи сторін і складіть проект рішення в справі.

Завдання 7

У суд була подана позовна заява групи домовласників приватного сектору до міськводоканалу про усунення ним перешкод у здійсненні ними правомочностей користування домоволодіннями. Вони навели докази того, що відповідачем уздовж їхніх заборів була вирита траншея для прокладання водопроводу. Через кілька місяців роботи після дощів траншея заповнилася водою. У результаті вони позбавлені можливості заїзду у двір і гаражі.

На судовому засіданні юрист міськводоканалу, який представляв інтереси відповідача, представив погоджені зі службами виконкому дозволи і проектно-кошторисну документацію на проведення зазначених робіт. Порушення термінів їхнього завершення він пояснив відсутністю належного фінансування і масових аварій в інших місцях міста. Крім того, він стверджував, що ця суперечка невідомча суду і повинна бути розглянута в адміністративному порядку.

Розберіть докази сторін і складіть проект рішення суду по цій справі.

Завдання 8

Після вступу у фактичні шлюбні відносини подружжя почало перебудовувати літню кухню на садибі батьків дружини на житловий будинок. У будівництві брали участь своєю працею батьки дружини. Основний же тягар витрат ліг на чоловіка. Після закінчення будівництва подружжя узаконило будівлю, оформивши всі документи на дружину. Через кілька років між подружжям склалася неприязні відносини, і чоловік зажадав розподілу всього спільно набутого майна, у тому числі і будинку. Однак дружина і її батьки виходили з того, що будинок розташований на відданій ними земельній ділянці і зареєстрований на дружину. На їх погляд, слід врахувати і їх трудову участь в будівництві, що робить узагалі його розділ неможливим.

Не погодившись з цим, колишній чоловік звернувся до суду з позовом про виділення його частки будинку в натурі. З грошовою компенсацією він не згодний.

Чи підлягає за даних обставин позов задоволенню?

Завдання 9

Упритул до академічного корпусу інституту приватною фірмою було прибудовано кафе. Кожного разу, коли в актовому залі проходили лекції, то у вікна інституту, які виходили в бік кафе, лунала гучна музика, що заважала лектору та студентам в сприйманні її теми. Для усунення цієї проблеми ректор доручив юрисконсульту скласти претензію на адресу власника кафе. Однак той відповів, що споруда його кафе виконана відомою будівельною фірмою у відповідності до проектно-кошторисної документації і погоджена з архітектурно-плановим управлінням. Стосовно гучної музики він також претензії не визнає, оскільки статут кафе затверджений у виконкомі і передбачає саме таку розважальну діяльність.

Ректор вважав, що тут є порушення, і доручив юрисконсульту проаналізувати всі умови для можливості оскарження дій кафе в господарському суді на підставі негаторного позову.

Проаналізуйте справу, викладіть умови негаторного позову і дайте відповідь про його судову перспективу.

ТЕМА 16. ПОНЯТТЯ І ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Зобов'язання – це цивільні правовідносини, у силу яких одна особа (боржник) зобов'язана зробити на користь іншої особи (кредитора) визначену дію: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо, – або утриматися від визначеної дії, а кредитор має право жадати від боржника виконання його обов'язку (ст. 509 ЦК України). За змістом зобов'язальні правовідносини опосередковують динаміку цивільних правовідносин. На відміну від речових правовідносин, в яких праву однієї особи відповідає обов'язок усіх осіб узагалі без конкретизації, у зобов'язанні існує повна визначеність осіб, які беруть участь у ньому. Для зобов'язань також притаманне те, що вони опосередковують процес переміщення матеріальних благ, динаміку обміну та розподілу як стадій процесу виробництва. Боржник в зобов'язанні, на відміну від права власності, завжди має активні обов'язки.

Із визначення зобов'язань випливає, що в будь-якому зобов'язанні розрізняються такі елементи, як *суб'єкти*, *об'єкт* і *зміст* зобов'язання. Зазначені елементи забезпечують

індивідуалізацію зобов'язання як різновиду цивільно-правових відносин.

Суб'єкти зобов'язання завжди конкретні – це кредитор і боржник. Кредитором називають особу, якій належить право вимоги. Боржник – це особа, що має обов'язок, який відповідає праву вимоги кредитора. Таким чином, кредитор і боржник зв'язані між собою правами й обов'язками. Кредитор управі свої вимоги пред'являти тільки боржнику.

Об'єкти зобов'язань – це те, на що спрямовано права та обов'язки суб'єктів. Об'єктом зобов'язальних правовідносин є дії, що становлять водночас і зміст зобов'язання. Кредитор управі жадати від боржника здійснення дій. Боржник, у свою чергу, зобов'язаний зробити на користь кредитора визначені дії: передати майно, виконати роботу, виплатити гроші.

Зміст зобов'язання – це права вимоги кредитора і обов'язки боржника.

За змістом виділяють зобов'язання, спрямовані на:

– *передачу майна* за договором купівлі-продажу, міни, дарування, постачання, контрактації, позички, довічного змісту, найму тощо;

– *виконання робіт* за договором підяду, побутового замовлення, підяду на капітальне будівництво, про спільну діяльність;

– *надання послуг* за договором перевезення, страхування, доручення тощо;

– *сплату грошей* за договором позички, банківського депозиту, кредиту тощо;

– *відшкодування збитку*;

– *повернення безпідставно придбаного і збереженого майна*.

Підставою виникнення зобов'язання є юридичні факти, з якими право пов'язує виникнення, зміну чи припинення зобов'язання. До них належать: договори, адміністративні акти, заподіяння шкоди іншій особі, придбання чи збереження майна за рахунок коштів іншої особи без достатніх підстав.

Договір – це згода двох і більше осіб, спрямована на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків.

Договори як двосторонні правочини теж можуть бути поділені за ознаками правочинів на *реальні* та *консесуальні*, *строкові*, *умовні* тощо. Однак *односторонній договір* передбачає, що одна сторона має тільки суб'єктивні права, а інша має тільки суб'єктивні обов'язки.

Двосторонній договір виникає у випадках, коли права й обов'язки покладені на обидві сторони зобов'язань.

У залежності від послідовності досягнення цілей чи етапів створення нових ринкових структур договори можна розділити на попередні й основні.

Відповідно до ст. 635 ЦК України, *попереднім* є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Основні договори – це письмове чи усне узгодження сторонами істотних умов зобов'язання.

Договори бувають *основні* та *додаткові*. Цей поділ полягає у тому, що додаткові договори є залежними від основних, слідує за ними і в разі визнання недійсним основного договору недійсним стає і додатковий договір. Проте визнання недійсним додаткового договору не впливає на дійсність основного договору. Додатковими, зокрема, є всі договори, спрямовані на забезпечення виконання зобов'язань (зокрема, договори застави, поруки тощо).

Відповідно до ст. 636 ЦК України, виділяють *договори на користь третьої особи*, в яких боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь не контрагента за договором, а третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі.

Зміст договору розкривається через права й обов'язки його учасників, визначені умовами договору. Іншими словами, зміст договору складають істотні умови, що приймаються сторонами як обов'язкові в силу діючого законодавства, і умови, щодо яких сторони дійшли згоди. Зміст договору завжди визначається угодою сторін.

Істотними є ті умови договору, що визначені такими за законом чи необхідні для договору даного виду, а також всі умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін повинна бути досягнута згода.

Крім істотних, серед договірних умов, виділяють також звичайні і випадкові.

Звичайні – це умови, які передбачені в законі чи іншому нормативному акті і стають обов'язковими для сторін унаслідок факту договору. Від істотних вони відрізняються тим, що не мають потребу в окремому узгодженні і про їх необов'язково згадувати в тексті договору.

Випадкові – це умови, які погоджені між сторонами на відміну від положень диспозитивних норм чи з метою дозволу питань, що узагалі не врегульовані законодавством.

Договір повинен бути укладений у визначеній формі: усній, письмовій чи шляхом здійснення конклюдентних дій. Коли

сторони домовилися укласти договір у визначеній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому обумовленої форми.

Укладання господарських договорів між юридичними особами, як визначено чинним цивільним законодавством, повинно відбуватися шляхом письмового оформлення угод (договорів).

Іноді контрагент робить дії з виконання зазначених умов договору: відвантажує товари, надає послуги, виплачує відповідні суми тощо. Здійснення таких конклюдентних дій означає і згоду на висновок договору, і його виконання. Врегулювання переддоговірних суперечок і порядок висновку договорів між юридичними особами передбачено в ст. 10 Цивільно-процесуального кодексу України.

Договір є загальним юридичним актом двох чи більше осіб. Узгодження ними умов договору проходить у дві стадії:

оферта – пропозиція однієї сторони укласти договір;

акцепт – прийняття пропозиції другою стороною.

Сторона, що зробила пропозицію, називається *оферентом*, а сторона, що прийняла її, – *акцептантом*.

Офертою називається пропозиція укласти договір, яка адресована одній чи декільком особам, містить указівку на істотні умови договору і виражає намір особи, що зробила пропозицію у випадку її прийняття, вважати себе зв'язаною договором.

Акцепт – це відповідь особи, якій адресована оферта, про прийняття нею пропозиції укласти договір. Акцепт означає її цілковите погодження із запропонованими умовами.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття та підстави виникнення зобов'язань.
2. Цивільно-правовий договір, його види та умови.
3. Стадії укладання договору.
4. Зміст договору.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135
5. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 15 грудня 1993 р., зі змінами та доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 1. – Ст. 1.
7. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28.12.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – Ст. 28.
8. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
9. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. – М., 1997.
10. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. – М., 1999.
11. Голованов Н. М. Обязательственное право. – С-Пб., 2002.
12. Зобов'язальне право / За ред. О. В. Дзери. – К., 1998.
13. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975.
14. Фогельсон Ю. П. Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. – М., 2001.
15. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Цукрозавод був виробничою одиницею виробничого об'єднання «Цукропром». Виробниче об'єднання направило від свого імені проект договору на постачання патоки спиртозавода. У протоколі розбіжностей директор спиртозавода вказав на необхідність укладання договору виробничим об'єднанням і на виключення умов по тарі. У відповіді генеральний директор «Цукропрому» зазначив, що договір заснований на державному замовленні і змінити його умови неможливо. Крім того, спиртозавод не повинен брати до уваги те, від чийого імені діє цукрозавод.

Замість відповіді спиртозавод звернувся до господарського суду з позовом про укладання договору на його умовах за участю об'єднання «Цукропром».

Поясніть порядок і стадії укладання договорів і дайте висновок у справі.

Завдання 2

Толмачов домовився зі своїм другом Новосьоловим, артистом естради, що запросить до себе товаришів по службі, які

хотіли б послухати виконання Новосьоловим естрадних пісень у домашній обстановці. Однак за годину до призначеного часу Новосьолов зателефонував Толмачову і повідомив, що його не буде, оскільки він вирішив залишитися вдома, щоб подивитися по телевізору футбольний матч за участю національної збірної команди. Толмачову довелося скасувати зустріч товаришів з камерним виконанням пісень Новосьолова.

Толмачов вважає, що Новосьолов зобов'язаний відшкодувати йому всі матеріальні витрати, пов'язані з підготовкою даної зустрічі (вартість продуктів, напоїв), а також відшкодувати моральну шкоду.

Чи є в Толмачова юридичні підстави для пред'явлення такої вимоги Новосьолову?

Завдання 3

Власники двох розташованих поруч дач уклали договір про те, що вони будуть по черзі проводити весняні й осінні збори врожаю обох земельних ділянок, що межують з їх дачами. Але оскільки ділянка Федорова в два рази перевищує ділянку Семенова, було також оговорено, що за збирання, проведені Семеновим, він одержить від Федорова доплату в розмірі мінімальної заробітної плати на місяць.

Першим виконав домовленість Федоров. Але коли свої обов'язки виконав Семенов, Федоров від виплати грошової суми відмовився, посилаючись на те, що їхній договір не має юридичної чинності і має побутовий характер.

Чи обґрунтована думка Федорова?

Завдання 4

Після закінчення зимових канікул Івігіна поверталась залізницею з Донецька в Харків для продовження навчання. При виході з вагону вона впала і зламала ногу. В інституті їй порекомендували звернутися до управління залізниці про відшкодування шкоди. Юрист управління залізниці їй пояснив, що залізниця несе відповідальність лише за якість перевезень, а зобов'язання по захисту життя та здоров'я пасажирів покладено на страхову компанію «НАСК Оранта». Коли Івігіна звернулася до регіонального управління цього страховика в м. Харкові, то там їй повідомили, що страхове зобов'язання не виникло, оскільки вона користувалась пільгами проїзду. Крім того, вона одразу не повідомила про нещасний випадок, не працює, а тому втратила заробіток, який потрібно відшкодувати страховику, і, нарешті, не принесла довідку з місця навчання.

Прокоментуйте відповідь юриста, роз'ясніть підстави і умови виникнення цих зобов'язань, чи мають вони цивільно-правовий характер? Чи змінилось би рішення, якщо Івігіна б їхала з райцентру до обласного центру?

Завдання 5

Стаханов отримав повідомлення з житлово-експлуатаційної контори про наявність заборгованості по оплаті води та газу і попередження про судові вирішення спору в разі несвочасної сплати боргу. Стаханов вважав, що він має зобов'язання перед ЖЕКом лише по сплаті за користування житлом, а що стосується комунальних послуг, то суб'єктом цього зобов'язання є, відповідно, управління міськводоканалу та газопостачання. Оскільки ж від цих організацій претензій не було, то він вважав себе невинним. За консультацією він звернувся до юриста.

Які зобов'язання виникли в цьому випадку, хто є їх сторонами та як має бути вирішена справа?

Завдання 6

Володимиров побачив рекламу про значні бонуси і знижки перед Новим роком для покупців мобільних телефонів. Він звернувся до фірмового магазину з метою його придбати. Однак продавець йому відповів, що умови договору є непорушні, можливі знижки вони роблять в залежності від розміру покупки, а для телефонів з незначною вартістю на цей день знижок більше не буде. Володимиров наполягав на тому, що реклама зобов'язує і містить усі ті умови, від яких продавець не може відступати. Керівник магазину відповів, що реклама – це не стадія укладання договору, а його умови фірма має право встановлювати вибірково для кожного клієнта.

Дайте роз'яснення у справі. Поясніть, до якої класифікаційної групи належить цей договір, які права сторін у формуванні його суттєвих умов та яке значення для складання договору має рекламне оголошення?

Завдання 7

Харківський універмаг звернувся до представництва фірми «Філіпс» з пропозицією закупівлі і продажу її побутових інструментів. У процесі переддоговірних стосунків сторони досягли згоди щодо деяких суттєвих умов договору постачання. Отримавши проект договору, що був розроблений фірмою «Філіпс», керівництво універмагу доручило юристу скласти

протокол розбіжностей відносно тих пунктів, з якими вони не згодні. На це фірма «Філіпс» відповіла новими умовами договору. Один із пунктів відносно ціни деяких позицій асортименту універмаг знову не влаштував. Однак в приписі контрагент повідомляв, що в разі непогодження з його умовами він вимушений буде звернутись до господарського суду.

Керівник звернувся до юриста дати відповідь, чи правомірна погроза судом, як довго може продовжуватись ця переддоговірна процедура, хто є оферентом, а хто акцептантом, як можна примусити контрагента прийняти умови універмагу? Дайте відповіді на ці питання.

Завдання 8

Між Богословим, автором роману «Всесвіт», та видавництвом був складений договір, за яким видавництво зобов'язувалося надрукувати його роман в кількості 2 тис. примірників. Після того, як тираж був розпроданий, автор на книжковому ринку побачив в продажу свою книгу. Незабаром він з'ясував, що видавництво самостійно здійснило додатковий тираж без його відома. На питання автора керівник видавництва звернув його увагу на те, що складений ними договір не забороняє видавництву можливість додаткового видання. У свою чергу, автор стверджував, що їх договір не обумовлює такі відносини і що існують загальноприйняті правила. Вважаючи, що його авторські права порушені, Богослов звернувся з позовом до суду.

Розберіть доводи сторін. Поясніть, що становить зміст договору, яке значення мають ділові звичаї та яке має бути прийнято рішення у справі.

ТЕМА 17. ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У межах цієї теми варто насамперед засвоїти, що виконання цивільно-правового зобов'язання потребує здійснення боржником та кредитором передбачених в ньому дій, як-то: виконання роботи, передачу майна, надання послуг тощо. За загальним правилом зобов'язання перед кредитором має бути виконане боржником особисто. Але у випадках, встановлених законом або договором та коли це впливає із звичаїв ділового обороту чи суті зобов'язання, суб'єкти зобов'язання та суб'єкти його виконання можуть не збігатися, оскільки, відповідно до ст.

528 ЦК України, виконання зобов'язання може бути покладено боржником на іншу особу.

У практиці трапляється, що на боці боржника чи кредитора є множинність осіб. Зобов'язання з множинністю осіб буває *часткове, субсидіарне (додаткове) і солідарне*. Відносно цього у ст. 540 ЦК України закріплений частковий порядок виконання зобов'язань. При цьому кожний із кредиторів має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати зобов'язання у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Солідарний обов'язок або солідарна вимога виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання (ст. 541 ЦК України).

Регресне зобов'язання – це зворотня вимога про повернення грошей чи майна, що були передані кредитором за борги, які виникли з вини третьої особи. Регресному зобов'язанню завжди попередє виконання основного зобов'язання з вини третьої особи. Регресне зобов'язання виникає і після того, як один із боржників виконав солідарний обов'язок. За регресним зобов'язанням, кредитор (регресієнт) зобов'язаний перед третьою особою до виконання зобов'язання віднести його повністю або частково за рахунок боржника (регресата), дія чи бездіяльність якого обумовили залучення кредитора до такого виконання.

Припинення солідарного зобов'язання у зв'язку з його виконанням одним з боржників тягне виникнення регресного зобов'язання чи зворотньої вимоги між боржником, що виконав зобов'язання, та іншими боржниками. Виконання зобов'язання в повному обсязі одного із солідарних кредиторів спричиняє припинення зобов'язання. Між солідарним кредитором, який одержав виконання, та іншими кредиторами виникає зобов'язання, у якому він щодо інших стає боржником.

Предмет виконання – це сукупність юридичних та матеріальних (якщо такі є) об'єктів зобов'язальних правовідносин, тобто ті дії, що мають бути здійснені суб'єктами (або утримання від дії), та майно, що має бути передане за зобов'язанням (якщо останнє пов'язано з його переданням). В юридичній, науковій та навчальній літературі предмет виконання інколи називають предметом зобов'язання.

Від належного виконання умов зобов'язання щодо предмета його виконання залежить досягнення мети зобов'язання, визначеної при його встановленні.

Місце виконання зобов'язання – це те місце, де боржник має здійснити дії, які складають об'єкт зобов'язальних право-

відносин, а кредитор має прийняти запропоноване йому боржником належне виконання. Згідно зі ст. 532 ЦК України, місце виконання зобов'язання встановлюється в договорі. Якщо воно не встановлено за згодою сторін, виконання проводиться:

- 1) за зобов'язанням про передання нерухомого майна – за місцем знаходження цього майна;
- 2) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару (майна) перевізникові;
- 3) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем його виготовлення або зберігання, якщо це місце було відоме кредитором на момент виникнення зобов'язання;
- 4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора.

Зобов'язання – *строк (термін)* якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання зобов'язання для боржника не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства.

Спосіб виконання зобов'язання перебуває у прямій залежності від предмета виконання. Зобов'язання може виконуватись:

- 1) у формі одноразового акту;
- 2) у формі кількох відокремлених у часі дій.

Поряд з цим, чинне цивільне законодавство передбачає можливість виконання зобов'язання внесенням боргу на депозит нотаріальної контори.

Відповідно до ст. 529 ЦК України, кредитор має право не приймати від боржника виконання його обов'язку частинами, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Тоді належним визнається лише той спосіб, який передбачений конкретним зобов'язанням.

Крім сторін, у зобов'язанні можуть брати участь і треті особи. Треті особи завжди посідають у зобов'язанні те місце, яке їм визначають сторони, і, таким чином, сторонами в зобов'язанні є тільки кредитор і боржник. *Треті особи* – це особи, на користь яких сторонами обумовлене виконання договору або на яких покладається обов'язок виконання зобов'язання.

У межах цієї теми варто звернути увагу на принципи виконання зобов'язань, до яких відносять принцип належного виконання, принцип реального виконання, принцип виконання найбільш економічним шляхом та принцип співробітництва сторін в процесі виконання.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття виконання обов'язань.
2. Принципи виконання обов'язань.
3. Особливості виконання солідарних та часткових обов'язань.
4. Виконання регресних обов'язань.
5. Неможливість виконання обов'язань.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
5. *Запорожець А. М.* Реальне виконання зобов'язань. Роль правових засобів в оптимізації дії господарського механізму. – Мінськ, 1983.
6. *Иоффе О. С.* Обязательственное право. – М., 1975.
7. *Луць В. В.* Значення виконання господарських договорів. – М., 1978.
8. *Луць В. В.* Контракты у підприємницькій діяльності: Навчальний посібник. – К., 2001.
9. *Победоносцев К. П.* Курс гражданского права: В трех томах. – М., 2003.
10. *Фогельсон Ю. П.* Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. – М., 2001.
- 11 Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Козлов позичив у Зінченка грошову суму і зобов'язався повернути її через два місяці. У домовлений термін до Зінченка прийшов Івлєв і запропонував віддати борг за Козлова, оскільки він винний Козлову таку ж грошову суму і Козлов не заперечує проти такого способу розрахунку. Зінченко відмовився прийняти

запропоновану Івлєвим оплату, оскільки між Козловим і ним була домовленість про конфіденційність даної угоди. Крім того, Івлєв запропонував суму боргу без обліку 10 % річних, передбачених угодою з Козловим. Івлєв відправив усю суму боргу поштовою переказом на ім'я Зінченка і передав Козлову поштову квитанцію.

Дайте характеристику зобов'язання, що виникло за умов завдання. Які принципи його виконання порушені? Чи правомірні заперечення Зінченка і чи може бути прийнятим такий спосіб виконання зобов'язання?

Завдання 2

Завод підйомно-транспортного устаткування відповідно до укладеного договору повинен був поставити в Херсонський вантажний порт портовий кран у першому кварталі майбутнього року. Однак у зв'язку з відмовою інших покупців завод дійшов висновку, що постачання цього крану може бути зроблено вже в поточному році. З огляду на те, що порт зацікавлений у швидкому постачанні крана, завод негайно відвантажив кран і представив рахунок до оплати. Порт, одержавши кран, оплатив рахунок і приступив до його монтажу. Одночасно він звернувся до господарського суду з позовом на завод про стягнення штрафу за дострокове постачання.

Покажіть особливості виконання зобов'язання, що виникло між сторонами. Чи підлягає позов задоволенню?

Завдання 3

Акціонерне товариство уклало договір із проектною організацією на розробку проектної документації з реконструкції будинку, купленого товариством. У термін, зазначений у договорі, працівники розробили ескіз, макет і генеральний план реконструкції. Коли акціонерне товариство звернулося за одержанням дозвільної документації, з'ясувалося, що проект представлений не в повному обсязі. Проектна організація заявила, що вона виконала умови договору повністю, оскільки за договором перелік поданих матеріалів не передбачений, а нормативних вимог до переліку розроблювальних документів немає. Однак вона готова виконати необхідну частину роботи за умови додаткової оплати.

Акціонерне товариство звернулося за консультацією до юриста.

Яку раду має дати юрист?

Завдання 4

Два брати, Петро та Андрій, отримали в спадщину житловий будинок. За домовленістю між братами Петро із своєю сім'єю користувався трьома кімнатами, які виходять на південний бік, а Андрій, який не мав сім'ї, – двома кімнатами з вікнами на північ. Кухня в будинку була спільною. Андрій вирішив їхати на Північ, у зв'язку з чим знайшов покупця на свою частину будинку. Петро, однак, заявив, що не дасть згоди на продаж частини будинку сторонній особі.

При цьому він посилався на те, що між братами була лише усна домовленість про порядок користування будинком і що будинок у натурі поділити не можна без суттєвого перепланування. Разом з тим від придбання частини будинку, яка належала Андрію, Петро відмовився, оскільки не мав для цього коштів, а трьох кімнат йому з сім'єю достатньо.

Нотаріус відмовився засвідчити договір купівлі-продажу і рекомендував братам для вирішення спору звернутися до суду.

Проаналізуйте докази сторін і вирішіть справу.

Завдання 5

На балансі профспілки виробничого об'єднання «Азот», перебували лікувально-оздоровчі, спортивні та культурно-просвітницькі установи в складі піонерського табору, бази відпочинку, спортивного комплексу, будинку культури тощо. Після реорганізації профспілок з об'єднання виникли дві профспілки, яких було підпорядковано різним профспілковим центрам. Кожна з них почала вимагати майно, яке раніше перебувало на балансі єдиної профспілки. Для вирішення питання була утворена узгоджувальна комісія. Однак їй до взаємовигідного і законного рішення дійти не вдалося. Причиною цього стала наявність великих розмірів заборгованості за енергоресурси. Сторони не знайшли законодавчих підстав розподілу зобов'язань, що виникли за кожним із підприємств профспілки.

Як пов'язані права на майно із заборгованістю по зобов'язаннях, чи впливає це на визначення власника?

Завдання 6

Між ЗАТ та групою його засновників виник спір, чи підлягає виплаті їм при виході з товариства вклад або вартість частини його майна пропорційно їх часткам у статутному капіталі. Правління ЗАТ погоджувалося виплатити вибуваючим з това-

риства акціонерам вартість їх вкладів, а також прибуток, отриманий товариством на момент виплати вкладів. Акціонери наполягали на виплаті їм вартості частини майна товариства пропорційно долі в статутному капіталі.

Оскільки сторони до згоди не дійшли, справу було передано до суду. Акціонери вважали, що майно ЗАТ складало на час утворення товариства і на час заяви ними своїх вимог спільну часткову власність акціонерів. До того ж право акціонерів при виході з товариства отримати вартість частини майна пропорційно часткам у статутному капіталі закріплено в статуті.

Акціонерне товариство, заперечуючи вимоги акціонерів, вказувало на те, що майно на праві власності належить самому товариству, а в договорі засновників передбачено право акціонерів при виході з товариства отримати лише вартість вкладів.

Чим потрібно користуватися при протиріччях договору заснування та статуту? Як вирішити це питання?

Завдання 7

За договором ремонту підрядчик повинен був провести в обумовлений сторонами строк ремонт фасаду офісу фірми, яка спеціалізувалась на поставках будівельних матеріалів. Договір передбачав застосування сучасних полімерних матеріалів. Однак на момент здачі об'єкта замовник виявив відступ від проекту в матеріалах.

На зауваження представник підрядчика сповістив, що матеріали використано економічно, вони більш вигідні, оскільки значно зменшили собівартість роботи. До того ж підрядчик сповіщав замовника про неможливість придбати заплановані матеріали в строк, а той обіцяв допомогти. Однак замовник не сприяв належному виконанню цього зобов'язання, а тому підрядчик вважає себе вільним від відповідальності.

Розберіть доводи сторін, пояснивши, чи порушені умови і принципи виконання зобов'язань.

Завдання 8

Для забезпечення позову кредиторів на командитне товариство «Ковтун, Саїдов і компанія» суддя господарського суду вирішив накласти арешт на рахунок і майно цього товариства. Крім того, арешт було накладено і на особисте майно командистів і вкладників товариства. Вважаючи, що це суперечить вимогам закону, вкладники вимагали зняти арешт з їх особистого майна. У той же час Ковтун наполягав на зменшенні

розміру майнових вимог до нього, оскільки керівником товариства є Саїдов, який до того ж вніс основну частку майна в статутний фонд.

Розберіть доводи сторін. У чому особливість виконання зобов'язань при множинності осіб з боку боржників учасників командитного товариства?

ТЕМА 18. ЗАМІНА ОСІБ В ЗОБОВ'ЯЗАННІ

У межах цієї теми слід проаналізувати питання заміни осіб у зобов'язанні як шляхом поступки вимоги, так і перекладом боргу. Поступка вимоги здійснюється кредитором, який може бути у зобов'язанні заміненій іншою особою внаслідок:

- 1) передання ним своїх прав іншій особі за правочином (відступлення права вимоги);
- 2) правонаступництва;
- 3) виконання зобов'язання боржника його поручителем або заставодавцем (майновим поручителем);
- 4) виконання третьою особою за боржника його зобов'язання перед кредитором та у випадках, передбачених ст. 512 ЦК України.

Ця заміна може бути заборонена приписом закону або договором. Наприклад, заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої здоров'ю або в разі заподіяння смерті.

Передання кредитором своїх прав іншій особі за правочином називається *цесією*. Кредитора, який уступає своє право, називають *цедентом*, а особу, якій право уступається, *цесіонарієм*. Правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні здійснюється в тій формі, що і правочин, з якого виникло те зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторі. Якщо основне зобов'язання виникло із правочину, що підлягає державній реєстрації, то і заміна має бути зареєстрована у порядку, встановленому для реєстрації, якщо інше не встановлено законом. У відносинах між юридичними особами поступка вимоги допускається, але разом з тим поступка вимоги не повинна порушувати правил фінансування й інших законодавчих актів про підприємницьку діяльність.

Заміна боржника у зобов'язанні називається *перекладанням* боргу. Первісний боржник вибуває із зобов'язання і замінюється іншою особою. На це потрібна згода кредитора, тому що для нього особистість боржника (його кредитоздатність та інші

якості) може мати суттєве значення. Новий боржник має право висувати проти вимоги кредитора всі заперечення, що ґрунтуються на відносинах між кредитором і первісним боржником.

Заміна боржника у зобов'язанні, забезпеченому порукою або заставою, має певні особливості. *Перекладанням боргу (заміною боржника)* називається вибуття із зобов'язання первісного боржника і введення в нього нового боржника. З перекладом боргу поручительство і встановлена третім особам застава припиняються. Вони зберігають силу тільки за умови, якщо поручитель чи заставник виявлять згоду відповідати за нового боржника.

Якщо зобов'язання, за яким здійснюється переклад боргу, виражено в письмовій формі, то договір перекладання боргу повинен бути оформлений у письмовій формі.

Переклад боргу допускається у відносинах між громадянами, за винятком тих випадків, що пов'язані з особистістю боржника. Між юридичними особами умови перекладу боргу аналогічні до умов цесії. Форма правочину щодо заміни боржника визначається відповідно до правил, встановлених ст. 513 ЦК України.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття заміни сторін в зобов'язанні.
2. Переклад боргу та уступка права вимоги.
3. Порядок і умови заміни кредитора в зобов'язанні.
4. Заперечення нового боржника і кредитора в зобов'язанні.
5. Заміна боржника і кредитора в зобов'язанні, забезпеченому порукою та заставою.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
4. Про забезпечення прав кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 08.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
5. Зобов'язальне право: Теорія і практика / За ред. О. В. Дзери. – К., 1998.

6. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975.
7. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. – М., 1998.
8. Фогельсон Ю. П. Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. – М., 2001.
9. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Григоров перед від'їздом на екзаменаційну сесію до інституту доручив своїй дружині одержати 1 тис. грн. боргу від свого приятеля Худкова. Після його від'їзду Худков повернув дружині 400 грн., а в рахунок залишку боргу в сумі 600 грн. запропонував прийняти телевізор. Дружина прийняла таке виконання, виходячи з того, що в неї телевізора немає і це цілком відповідає сумі боргу. Вона передала Худкову розписку, що претензій по боргу не має.

Повернувшись, Григоров не погодився з таким виконанням права вимоги і знову зажадав від Худкова гроші в розмірі 600 грн. У свою чергу дружина вказала на те, що подібний варіант чоловік їй не забороняв, вона стала повноправним кредитором і претензій до боржника не має.

Розберіть доводи сторін, укажіть, які існують правила в поступці права вимоги.

Завдання 2

Від'їджаючи у відрядження за кордон на значний строк, Протасов передав своєму товаришу Слинько певну суму грошей з тим, щоб він в цей період сплачував кошти по аліментах на утримання своєї дитини. Він це робив добровільно, у відповідності до вимог Сімейного кодексу України. Після повернення Протасов зустрів колишню дружину, яка висловила незадоволення тим, що гроші їй передавала стороння особа. Вона заявила, що має намір звернутися до суду з вимогою стягнути аліменти, а виплати від сторонньої особи визнати незаконними.

Дайте аналіз справі з точки зору зміни осіб в зобов'язанні.

Завдання 3

Користильова звернулася до відомого в місті кутер'є з проханням пошити їй вечірню сукню. Між ними був укладений

договір побутового замовлення, за яким майстер мав виготовити їй ексклюзивну модель, щоб вона могла достойно триматись на конкурсі «Леді року». Після отримання заказу її подруги повідомили, що під час виконання роботи майстра в місті не було, він перебував у столиці, а заказ виконував його учень, що видно зі стилю покрою сукні. Образившись, Користильова звернулася до майстра з претензіями. Він їй повідомив, що якість виконання і модель відповідає умовам договору, а переклад виконання на учня не є підставою для позову. Не погодившись з доводами кутер'є Користильова звернулася до суду.

Розберіть доводи сторін та вирішіть справу.

Завдання 4

Іванов позичив своєму знайомому Круглову 5 тис. грн. строком на один місяць. Свою угоду вони оформили письмовою розпискою. Після того пройшло півроку, а Круглов все обіцяв йому повернути наступного тижня. Через деякий час до Круглова з'явився громадянин Немцов, пред'явив розписку і запропонував повернути борг. При цьому він пояснив, що Іванов перевів на нього право вимоги і що ніяких заперечень та відстрочок він приймати не буде. Більше того, він у разі неповернення боргу до вечора введе неустойку за кожний день прострочки.

Поясніть умови, за яких здійснюється поступка права вимоги боргу. Чи правомірні законні дії та вимоги нового кредитора?

Завдання 5

Під час дорожньо-транспортної пригоди Кіряєву, який перебував за кермом автомобіля «Запорожець», була завдана шкода. Винуватцем у ній був визнаний водій автомобіля «Шкода Фабія» Блінов. Оскільки Кіряєв був застрахованим, то страховик сплатив йому страхове відшкодування, а після цього страховик звернувся з регресною вимогою до Блінова. Він вимагав компенсації відшкодування страхових виплат Блінову. При цьому страховик визначав суму регресного позову пропорційно до розміру страхування, а не тільки до реальних збитків потерпілого на відновлення здоров'я. Блінов з цим не погоджувався і вважав, що регресний позов відтворює поступку права вимоги боргу, а тому його сума не може перевищувати суму фактично заподіяної шкоди здоров'ю потерпілого Біляєва.

Дайте пояснення на поставлені питання.

Завдання 6

Мешканці вул. Піонерів для проведення телефонного зв'язку і мали укласти договір на виконання підрядних робіт з фірмою «Контакт». Щоб всім не витрачати часу, вони поступилися своїми правами і обов'язками по договору Миколаєву. Коли у встановлений строк телефонний кабель не було проведено, Миколаєв звернувся з претензіями до фірми. Керівник повідомив йому, що його фірма є дочірнім підприємством «Укртелекому» і перевела свої обов'язки боржника за договором підряду на «Укртелеком», який дав їм розпорядження про проведення термінових робіт на іншому об'єкті. В управлінні «Укртелекому» Миколаєву повідомили, що він є лише приватною особою, що представляє лише свої інтереси, і договір тут ні до чого. При цьому він не зміг підтвердити, що є носієм прав і вимог усіх інших замовників по договору. Він також не знав, чи потрібно було фірмі отримати згоду замовників не переклад боргу іншій організації.

Дайте аналіз справі стосовно поступки права вимоги та перекладу боргу і запропонуйте своє рішення проблеми.

Завдання 7

Ініціативна група потерпілих вкладників банку «Україна» звернулася до ліквідаційної комісії з вимогами встановити черговість виплат. Так, на своїх зборах вони постановили враховувати ветеранство війни та праці, похилий вік, соціальні заслуги та фізичний стан окремих осіб. Вкладники також вимагали, щоб частина заборгованості була їм зарахована як погашення їхньої заборгованості за комунальними послугами. При цьому вони мали належним чином завірену постанову зборів представників потерпілих, які від сотень вкладників отримали право вимоги боргу. Однак ліквідаційна комісія повідомила, що в цих випадках ніхто не має переваг і поступка права вимоги до боржника банківським законодавством не передбачена. Більш того, норми закону, що передбачають черговість погашення боргу, мають імперативний характер і комісія їх порушувати не буде.

Поясніть порядок здійснення прав осіб, що мають намір поступки права вимоги боргу. Як має бути оформлена поступка права вимоги та чи можлива заміна предмета виконання зобов'язання?

ТЕМА 19. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Забезпеченням виконання зобов'язань називається передбачений законом чи угодою сторін додатковий засіб майнового впливу на боржника з метою спонукування до виконання основного зобов'язання. При цьому слід мати на увазі, що закон не дає вичерпного переліку всіх засобів забезпечення виконання, але наводить їх у систему. Вона складає:

- 1) засоби, спрямовані на посилення відповідальності боржника, які загрожують йому майновими втратами, санкціями, тобто засоби стимулюючого характеру (*неустойка, задаток*);
- 2) засоби, що надають кредиторі спеціальне джерело задоволення його потреб за рахунок майна боржника (*застава*);
- 3) засоби, що надають кредиторі спеціальне джерело задоволення його потреб за рахунок майна притягнутих до зобов'язання третіх осіб (*гарантія*).

Неустойка є найбільш розповсюдженим засобом забезпечення виконання зобов'язань, що виникає між юридичними особами. Існує безпосередньо неустойка, штраф, пеня. *Безпосередня неустойка* – це стягнена з боржника грошова сума, що визначається у відсотковому відношенні до суми невиконаного чи неналежним образом виконаного зобов'язання.

Стосовно збитків неустойка поділяється на:

- 1) *залікова неустойка*, яка є основним видом і застосовується у всіх випадках, якщо законом чи договором не передбачені інші види неустойки, і при яких збитки відшкодовуються тільки в частині, не покритою неустойкою;
- 2) *виняткова неустойка* – допускається стягнення тільки неустойки, а не збитків;
- 3) *штрафна (кумулятивна) неустойка* – збитки можуть бути стягнені в повному розмірі понад неустойку;
- 4) *альтернативна неустойка* – на вибір кредитора можуть бути стягнені неустойка чи збитки.

Штраф – це визначена законом чи договором грошова сума, яку боржник повинен виплатити кредиторі в попередньо встановленому розмірі чи у відсотковому відношенні до вартості предмета виконання і яка передбачається, як правило, на випадок невиконання зобов'язання здійснити конкретні дії, що є складовою частиною загального зобов'язання.

Пеня – це встановлена законом чи договором на випадок прострочення виконання боржником зобов'язання грошова сума, яку боржник повинен виплатити кредиторі у відсотковому

відношенні до суми простроченого платежу чи невиконаного зобов'язання за кожний день прострочення.

Задаток – це грошова сума, що сплачується наперед як доказ укладання договору. Характер задатку виявляється в тому, що, якщо за невиконання договору відповідає сторона, що видала задаток, він залишається в другій сторони. І навпаки, якщо за невиконання договору відповідає сторона, що одержала задаток, вона повинна виплатити іншій стороні подвійну суму застави.

Застава – це один із найбільш ефективних засобів забезпечення виконання зобов'язань. Заставою називають правовідносини, де кредитор (заставоутримувач) має право у випадку невиконання боржником забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення вимоги з вартості майна переважно перед іншими кредиторами.

Предметом застави може бути будь-яке майно. Розрізняють п'ять різновидів (форм) застави:

1. іпотека;
2. застава товару в обороті чи в переробці;
3. застава;
4. застава майнових прав;
5. застава цінних паперів.

Іпотекою визнається застава землі, нерухомого майна, при якому земля і (чи) майно, що складає предмет застави, залишається в заставника чи третьої особи (ст. 30 Закону «Про заставу»).

Предметом іпотеки може бути майно, пов'язане із землею, - будинок, споруда, квартира, підприємство (чи його структурний підрозділ) як цілісний майновий комплекс, а також інше майно.

Застава транспортних засобів і космічних об'єктів, що залишаються у володінні заставника, здійснюється в порядку, установленому для іпотеки (ст. 39 Закону «Про заставу»).

Предметом *застави товарів в обороті чи переробці* можуть бути сировина, напівфабрикати, які комплектують вироби, готова продукція. Договір застави товарів в обороті чи переробці повинен визначати вид товару, інші його родові ознаки, загальну вартість предмета застави, місце його перебування, а також види товарів, якими може бути замінений предмет застави (ст. ст. 40, 41 Закону «Про заставу»).

Заклад – це застава рухомого майна, при якій майно, що складає предмет застави, передається заставником у володіння заставоутримувача. За згодою заставоутримувача із заставником предмет застави може бути залишений у заставника замкненим та опечатаний заставоутримувачем (*тверда застава*).

Індивідуально визначена річ може бути залишена в заставника з накладенням знаків, які засвідчують заставу (ст. 44 Закону «Про заставу»).

У вигляді самостійного різновиду застави допускається *застава майнових прав*. У договорі застави майнових прав повинна бути зазначена особа, що є боржником стосовно заставника. Заставник зобов'язаний повідомити своєму боржнику про здійснену заставу прав.

Сторонами договору застави (заставником і заставоутримувачем) можуть бути фізичні, юридичні особи і держава. Заставником може бути також як сам боржник, так і третя особа (майновий поручитель).

За договором *поруки* поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнім свого зобов'язання в повному обсязі чи в частині. Характер поруки полягає в тому, що при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язання боржником кредитор має можливість висунути свою вимогу до поручителя. Перед кредитором однаковою мірою відповідають як головний боржник, так і поручитель, тобто кредитор фактично одержує ще одного (додаткового) боржника.

Поручитель, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, у зв'язку з ненаправленням йому боржником повідомлення про виконання ним свого зобов'язання має право стягнути з кредитора безпідставно одержане майно або пред'явити зворотню вимогу до боржника. Поручитель має право на оплату послуг, наданих ним боржникові. Згідно зі ст. 559 ЦК України, порука припиняється:

- 1) із припиненням забезпеченого нею зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності;
- 2) якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем;
- 3) у разі переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника;
- 4) після закінчення строку, встановленого у договорі поруки.

У виконанні зобов'язання, забезпеченого порукою, бере участь кредитор, боржник, поручитель.

Гарантія має риси, схожі на поручительство. Як і в поручительстві, тут беруть участь три особи: кредитор, боржник та гарант, що зобов'язується погасити за рахунок своїх коштів грошовий борг замість боржника перед кредитором у випадку

відсутності в боржника особистих засобів. Але на відміну від поручительства при гарантії настає субсидіарна, а не солідарна відповідальність гаранта, причому гарант, як правило, не має права регресної вимоги до основного боржника. Як особливий спосіб забезпечення зобов'язань гарантія може мати місце у взаєминах між організаціями.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття та види забезпечення виконання зобов'язань.
2. Застава як засіб забезпечення виконання зобов'язань та її види.
3. Поручка і гарантія як засоби забезпечення виконання зобов'язань.
4. Утримання як засіб забезпечення виконання зобов'язань.
5. Задаток і неустойка в забезпеченні виконання зобов'язань.
6. Інші засоби забезпечення виконання зобов'язань.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
4. Про іпотеку: Закон України від 19.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 23. – Ст. 167.
5. Про забезпечення прав кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 08.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 140.
6. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами: Закон України від 21.12.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001 – № 10. – Ст. 44.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року, зі змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 281.
8. Про практику застосування судами застави, як запобіжного заходу: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 26.03.1999 р. // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
9. Кассо Л. А. Понятие о залоге в современном праве. – М., 1999.

10. Кудрявцев В., Кудрявцева Е. Основы организации ипотечного кредитования. – М., 1997.
11. Луць В. В. Контракты у підприємницькій діяльності: Навч. посібник. – К., 2001.
12. Сарбаш С. В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. – М., 1998.
13. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Кучеренко звернувся до суду з позовом про визнання виконавчого напису нотаріусу недійсним. У заяві він пояснював, що між ним і відділенням банку «Україна» був укладений договір застави квартири, який належить йому на праві приватної власності. Згідно з договором застави, Кучеренко виступав майновим поручителем ТОВ «Січ» за кредитним договором на 14 місяців. Однак фактично банк видав кредит на іншу суму й інший термін, про що його не повідомив. Нотаріус не заглиблювався в ці обставини і зробив виконавчий напис на договорі застави.

Рішенням районного суду позов був задоволений, а виконавчий напис нотаріуса визнаний недійсним. Прокурор вніс протест про скасування судових рішень, оскільки суд не з'ясував, який був обраний засіб забезпечення основного зобов'язання, застава чи поручка; які правовідносини виникли між сторонами у зв'язку з висновком договору застави нерухомого майна; який закон необхідно застосовувати – загальний чи спеціальний.

Який засіб забезпечення виконання зобов'язань мав місце в даній справі і як має бути вирішена справа?

Завдання 2

Після того, як ТОВ «Берізка» не повернуло отриманий кредит, банк зажадав стягнення з отриманого в заставу виробничого приміщення. Банк планував взяти це приміщення на свій баланс з метою подальшої його перебудови. Довідавшись про це, частина засновників ТОВ «Берізка» звернулися до господарського суду з вимогою визнання договору застави недійсним. Вони вказували на те, що у переданому в заставу приміщенні розташовується їх основне виробництво – столярний цех. Звертання стягнення на нього приведе фірму до банкрутства і неможливості відпрацьовування кредиту.

Крім того, засновники вказували на те, що про заставу їм не було відомо, вона зачіпає їхні майнові права на частину частки в праві власності товариства. Засновники заявили, що у випадку відмови в задоволенні їхніх вимог вони будуть змушені вийти зі складу засновників товариства і зажадати від нього як компенсацію частки столярне виробництво.

Розберіть особливості застави основних засобів виробництва. Чи є порушення з боку банку та ТОВ «Берізка»? Складіть проект рішення суду.

Завдання 3

Товариство з обмеженою відповідальністю «Ребус» при оформленні кредиту в «Мегабанк» надало останньому гарантію ЗАТ «Коксохімзавод». Від імені заводу гарантія була підписана його віце-президентом з фінансів і закріплена печаткою підприємства. Начальник кредитного відділу банку зажадав нотаріального посвідчення гарантії і надання фінансового звіту ЗАТ «Коксохімзавод» за останній квартал, завірений податковою інспекцією.

Однак юрист банку завагався в правомірності такої гарантії і зажадав надати статут гаранта. На його думку, керівники взагалі не вправі видавати гарантії від імені акціонерів товариства. До того ж ТОВ «Ребус» і гарант не перебувають між собою в адміністративних відносинах.

Розберіть на даному прикладі основні вимоги до гарантії й умови її дійсності. Поясніть, які особливості мають гарантії, що надаються господарськими товариствами.

Завдання 4

Подружжя Фомових звернулись до відомого підприємця Ладигіна з проханням надати їм позичку для відкриття приватного підприємства в розмірі 30 тис. грн. строком на один рік. Ладигін погодився за умови забезпечення повернення боргу заставою їх 4-кімнатної квартири у центрі міста. На день надання грошей Ладигін запропонував їм скласти договір купівлі-продажу квартири, що не передбачав експертної оцінки предмету застави. Він обіцяв, що при поверненні боргу він віддасть їм документи з продажу. Для зменшення розміру податку сторони вирішили зазначити в договорі значно меншу суму, ніж вартість квартири та сума позики.

Через квартал після оформлення договору подружжя Фомових отримали попередження про звільнення квартири та

копію позову Ладигіна до суду про їх виселення. Відповідачі звернулись до юридичної консультації з проханням скласти зустрічний позов до Ладигіна, оскільки вони мали на меті заставу і строк повернення боргу ще не сплив.

Дайте юридичну характеристику помилок сторін при укладанні договору застави. Як слід вирішити справу?

Завдання 5

Після того, як АТ «Глобус» черговий раз своєчасно погасило банківський кредит, банк «Аваль» звернувся до нього з пропозицією розмістити частину своїх вільних коштів на депозиті на дуже вигідних умовах. Приймаючи пропозицію, керівник АТ «Глобус» запропонував банку надати АТ один із передбачених в Цивільному кодексі України засобів забезпечення виконання зобов'язань. Однак голова правління банку пояснив, що право вимагати забезпечення виконання банківським законодавством передбачено лише для нього при видачі кредитів, а клієнтам при розміщенні їх коштів таке право Закон України «Про банки і банківську діяльність» не передбачає.

Прокоментуйте відповідь голови правління банку та визначте співвідношення норм ЦК України та Закону «Про банки і банківську діяльність» в частині забезпечення виконання зобов'язань.

Завдання 6

У процесі підготовки фірмою «Агросервіс» документів по договору банківського кредиту з'ясувалось, що власного майна для застави у неї недостатньо. Банк запропонував фірмі-отримувачу кредиту знайти інші засоби забезпечення виконання цього зобов'язання. Керівник «Агросервіс» звернувся до свого юрисконсульта дати відповідь на такі питання:

1. Чи можливо в межах одного зобов'язання пайова участь з боку боржника декількох поручителів?
2. Чи допускає закон одночасне пайове забезпечення одного зобов'язання заставою, порукою і гарантією?
3. Чи може особа, яка отримала кредит під заставу, стати поручителем отриманими в кредит коштами по зобов'язанню тієї особи, що надала заставне майно отримувачу кредиту?
4. Чи можна забезпечити виконання кредитного зобов'язання засобами, які прямо не передбачені в самому Цивільному кодексі України, наприклад, страхуванням або членством у товарно-сировинній біржі?

Завдання 7

Приватне підприємство «Рубікон» виконало виробниче замовлення на виготовлення столярних виробів для ТОВ «Фокс». Однак замовник не зміг своєчасно за умовами договору, сплатити за весь обсяг продукції. Тоді керівник ПП «Рубікон» передало йому вироби пропорційно до обсягу оплати, а відносно залишку заявило, що він його утримує до повної сплати. Наступної доби від короткого замикання в приміщенні ПП «Рубікон», де зберігалось замовлення, виникла пожежа і частина замовлення згоріла. Ще через три доби замовник сплатив свій борг і вимагав повернення замовлених виробів. Керівник ПП «Рубікон» повідомив йому про пожежу і заявив, що оскільки в даному випадку мала місце прострочка боржника, то він несе ризик випадкової загибелі речі. У свою чергу, замовник посилався на правила утримування речі і вимагав покриття усіх збитків.

Як має бути вирішена справа?

Завдання 8

Комерційний банк «Глобус» при укладанні кредитних договорів під заставу нерухомості посилював умови повернення і підвищував відсотки ставки. Таку кредитну політику він пояснював тим, що його витрати постійно ростуть. Вони викликані не тільки великим обсягом неповернення кредитів, але і реалізацією закладеного майна за допомогою державної виконавчої служби, біржовими торгами. Це не тільки вимагає оплати податків і ПДВ, але й у силу довгостроковості реалізації застави погіршує дисконтний результат.

Юрист банку запропонував приймати заставне забезпечення через представника власника. На його погляд, у випадку наступного неповернення кредиту заставне майно можна реалізувати через представника, минаючи державну виконавчу службу і спеціалізовані з продажу фірми.

Оскільки про це стало відомо податковій інспекції, вона звернулася до прокурора з проханням ужити необхідних заходів реагування.

Поясніть, чи є підстави для визнання таких угод незаконними? Чи має місце порушення Законів України «Про заставу», «Про кредитування» тощо?

ТЕМА 20. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Необхідно мати на увазі, що в науковій літературі немає одностайного підходу до визначення суті цивільно-правової відповідальності. З позиції деяких авторів, вона зводиться до відповідних санкцій, державного примусу тощо.

Студенти мають право обрати будь-яку, але при цьому необхідно довести її доцільність.

Правовою підставою застосування цивільної відповідальності є норма права. Фактичною підставою для її застосування є цивільне правопорушення.

Цивільна відповідальність відрізняється від інших видів юридичної відповідальності тим, що вона має:

1. Майновий характер. Її застосування завжди пов'язане із майновими витратами у майновій сфері боржника (відшкодуванням заподіяної шкоди, сплатою неустойки (штраф, пеня). Навіть і при порушенні особистих немайнових прав, і моральній шкоді її застосування реалізується через стягнення грошової суми для відшкодування збитків або моральної шкоди (ст. 23 ЦК України).
2. Це завжди відповідальність між суб'єктами цивільних правовідносин, правопорушника цивільних прав перед потерпілим. Вони між собою юридично рівні, майново відокремлені і автономні.
3. Вона допускає можливість перевищення розміру стягнення у порівнянні з розміром заподіяної шкоди або збитків (наприклад, штраф чи задаток).
4. Вона передбачає додаткові обтяження у майновій сфері правопорушника. Але закон певною мірою намагається регулювати питання застосування цивільно-правової відповідальності на засадах справедливості шляхом законодавчо встановленої можливості зменшення розміру неустойки, якщо він значно перевищує розмір фактично завданих збитків. Так, розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків та за наявності інших обставин, які мають істотне значення (ст. 551 ЦК України).
5. Цивільно-правова відповідальність передбачає рівну міру відповідальності за однотипні правопорушення. В цьому реалізується принцип рівноправності учасників цивільно-правових відносин.

Цивільно-правова відповідальність має ряд важливих функцій:

1. Попереджувально-виховну відносно майбутніх правопорушень.
2. Репресивну до порушника.
3. Відновлювальну щодо відновлення пошкодженого майна.
4. Компенсаційну, що передбачає грошові компенсації при неможливості відновлення майна.
5. Сигналізаційну стосовно інших контрагентів про можливі наслідки правопорушень.

Законодавство містить *основні правила застосування цивільно-правової відповідальності* стосовно порушника:

1. У випадку, якщо одна сторона не виконує свої зобов'язання за договором, виконує їх неналежним чином чи зовсім відмовляється від виконання цих зобов'язань, то вона зобов'язана відшкодувати другій стороні заподіяні цим збитки.
2. У випадку невиконання зобов'язання передати індивідуально визначену річ у власність чи користування іншій стороні остання має право вимагати відібрання цієї речі в боржника і передачі її собі чи вимагати відшкодування збитків.
3. У випадку, якщо боржник не виконує роботу, кредитор має право доручити її виконання третім особам і вимагати з боржника відшкодування збитків.

Цивільно-правова відповідальність поділяється на види:

- за інститутами зобов'язань – на договірну та позадоговірну;
- за підставами її застосування – на договірну і позадоговірну (деліктну);
- за суб'єктами – на індивідуальну і спільну (часткову, солідарну та субсидіарну);
- за характером впливу на правопорушника – безпосередньо спрямовану на свідомість правопорушника (міри особистого характеру) й ту, що впливає на нього опосередковано через майнові права й інтереси;
- за цілями відповідальності – на відновлювальну (відшкодування шкоди), каральну (репресивні) (стягнення неустойки, конфіскаційні міри та ін.);
- за розміром і обсягом майнового стягнення – на повну, обмежену та підвищену;
- за характером поділу відповідальності між кількома правопорушниками – на часткову, солідарну і субсидіарну відповідальність.

Відповідальність, яка настає з вини обох сторін (кредитора і боржника), іноді називають змішаною. І хоча відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання несе

тільки боржник, зменшення обсягу такої відповідальності для боржника дає право зробити припущення, що частина його відповідальності перерозподіляється між ним і кредитором.

Необхідно відзначити: чинним законодавством встановлено, що підприємець несе відповідальність за невиконання договору в будь-якому випадку, якщо не доведе, що причиною цього стали форс-мажорні обставини (стихійне лихо, воєнні дії тощо). Необхідною умовою для покладання відповідальності на одну сторону за договором є збитки, які понесені іншою стороною зобов'язання.

Під збитками закон розуміє витрати, яка зазнала одна сторона договору, втрату чи ушкодження її майна, а також неотримані доходи, що вона одержала б, якщо зобов'язання було б виконано другою стороною. Таким чином, категорія збитків складається з наступних елементів:

1. Втрата майна – фізичне знищення майна чи вибуття його з господарського обороту.
2. Ушкодження майна – одержання ним дефектів, пов'язаних із погіршенням його споживчих якостей, зовнішнього вигляду, зменшенням вартості. При ушкодженні майна визначається розмір уцінки чи витрати на усунення ушкодження.
3. Витрати кредитора. До витрат потерпілої сторони належать фактичні витрати, які вона зазнала до дня пред'явлення претензії.
4. Неотримання кредитором прибутку (упущена вигода). До неотриманих прибутків (упущеної вигоди) належать усі прибутки, що одержала б потерпіла сторона, якби зобов'язання було виконано.

Як правило, збитки з відповідача господарський суд стягує в грошовій формі. Але у випадку, якщо у відповідача відсутні кошти, у позивача є два варіанти дій: порушити справу про банкрутство чи звернутися в господарського суду із заявою про зміну способу виконання рішення господарського суду шляхом накладання стягнення на майно відповідача. Останній варіант є переважним, тому що в порівнянні з порушенням справи про банкрутство дозволяє вирішити проблеми позивача більш оперативно.

Водночас законодавство передбачає можливість звільнення від відповідальності. Таке звільнення відбувається у зв'язку з неможливістю виконання зобов'язання внаслідок: 1) дії непереборної сили (ст. 617 ЦК України); 2) випадкового заподіяння шкоди (ст. 617 ЦК України); 3) вини потерпілого у заподіянні шкоди (ст. 1193 ЦК України).

Питання для самопідготовки:

1. Поняття та функції цивільно-правової відповідальності.
2. Форми і види цивільно-правової відповідальності.
3. Умови цивільно-правової відповідальності.
4. Цивільно-правові санкції.
5. Підстави звільнення від відповідальності.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. Ст. – 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р., зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 42. – Ст. 378.
4. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 5 липня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.
5. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22.11.1996 р. // Урядовий кур'єр. – 1997. – № 1.
6. О некоторых вопросах практики решения споров, связанных с возмещением морального вреда. Разъяснение Президиума ВАСУ от 29 февраля 1996 г. № 02-5/95 // Юридическая практика. – 1999. – № 1.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
8. Про деякі питання практики застосування майнової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 29.04.1994р.
9. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Кн. первая: Общие положения. – М., 2000.
10. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М., 2000.
11. Загальна теорія цивільного права / За ред. О. А. Підпригори і Д. В. Бобрової. – К., 1992.
12. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве. – К., 1955.
13. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности. – М., 1970.

14. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003

Завдання 1

Між ВАТ «Донецьк-гірмаш» і Донецькою академією керування був укладений договір (контракт). За ним ВАТ брало зобов'язання платити за навчання сина свого робітника в Академії керування. Остання зобов'язувалася забезпечити навчання при своєчасній оплаті контракту. Через рік ВАТ грошей за другий рік навчання не перелічило, мотивуючи це тим, що батько студента припинив трудові відносини з підприємством. Про це ВАТ повідомило академію.

Довідавшись про це, син звернувся до суду з позовом про спонуку ВАТ до виконання зобов'язань. Він посилався на те, що в контракті ці умови припинення зобов'язань не передбачено, оскільки акти підприємства, що регулюють взаємини зі своїми працівниками, до справи стосунок не мають. Представник відповідача в суді заявив, що ВАТ в договірних відносинах з позивачем не перебуває і майнової відповідальності за несплату контракту не передбачено, а тому студент не має права на пред'явлення даного позову.

Дайте цивільно-правову характеристику укладеного сторонами договору та мір відповідальності. Чи є студент стороною договору? Поясніть, як повинна бути вирішена суперечка.

Завдання 2

Торговий дім «Оберіг» уклав договір з ТОВ «Олімп» на пошиття спортивних курток. Після перерахування авансу ціни на сировину різко зросли, і підрядчик відмовився виконувати зобов'язання, тому що домовитися про зміну умов договору не вдалося. Торговий дім зажадав повернути перераховані кошти і виплатити передбачену договором неустойку. Оскільки ТОВ «Олімп» виконати це відмовився, торговий дім звернувся до господарського суду з позовом.

У суді представник відповідача стверджував, що в даному випадку має місце нездоланна сила. Хоча ця умова їхнім договором не передбачена, проте вона звільняє боржника від відповідальності в силу вимог закону. Крім того, він стверджував, що сума авансу була витрачена за колишньою ціною, і тому він його повернути не зобов'язаний. Що стосується неустойки,

то в договорі вона перевищує її максимальну межу, встановлену законом, а тому застосовуватися не повинна.

Розберіть доводи сторін і дайте мотивований висновок у справі.

Завдання 3

Мешканець Ізюму Антонов поклав гроші в харківський банк «Калита», уклавши 6-місячний договір банківського вкладу з терміном закінчення 1 вересня під 48 % річних. 2 вересня співробітники банку пояснили Антонову, що виплати по внесках населення тимчасово припинені, і попросили його прийти через місяць. Але з 2 жовтня офіс банку закрили, і Антонов змушений був звернутися до суду з позовом про повернення банком суми внеску, відсотків по сумі внеску, виходячи з 48 % річних за 7 місяців (6 місяців -термін дії договору і 1 місяць – прострочення банку), збитків у вигляді вартості проїзних квитків Ізюм – Харків і назад.

Відповідач проти позову заперечував, зазначивши, що: а) виплати були припинені у зв'язку з розірванням банком договору оренди по колишньому адресу і необхідністю проведення ремонту в новому офісі; б) у тексті договору відсутні санкції за прострочення повернення внеску; в) внесок буде повернено відразу ж після закінчення ремонту в офісі.

Яке рішення прийняв суд 2 грудня? Яким чином визначається розмір відсотків за прострочення повернення суми внеску?

Завдання 4

Виробничий кооператив, що займається пошиттям робочого одягу, не розрахувався за кредит, наданий для закупівлі нових швейних машин і тканини. Банк-кредитор не зміг одержати борг, оскільки на рахунку кооперативу не було коштів. Банк звернувся з позовом до всіх членів виробничого кооперативу, розділивши заборгованість нарівно між ними.

У суді члени кооперативу пояснили, що відповідно до статуту кожний з них може нести субсидіарну відповідальність тільки в розмірі не більше ½ від грошової оцінки пайового внеску (що не покриває загальної суми боргу). Банк заявив, що положення статуту кооперативу про відповідальність його членів суперечать законодавству.

Поясніть підстави і умови субсидіарної відповідальності. Оцініть доводи сторін і вирішіть суперечку.

Завдання 5

Художник Прохоров зобов'язався протягом року написати портрет Сорокіна. Виконавши половину роботи, художник помер. Син художника, будучи його спадкоємцем, зажадав від Сорокіна оплатити вартості виконаної Прохоровим частини роботи. Сорокін відмовився задовольнити вимогу, посилаючись на незавершеність роботи. Тоді син художника звернувся до суду.

Складіть проект рішення суду.

Завдання 6

Неповнолітній Бердников і малолітній Полетаєв викрали автомобіль, що належить Сергєєву, а потім у результаті вчиненої ними дорожньо-транспортної пригоди пошкодили його.

Власник автомобіля, Сергєєв, пред'явив позов батьків до підлітків та їх батьків як солідарних відповідачів про відшкодування заподіяної йому шкоди. Батьки заперечували проти позову, посилаючись на те, що закон передбачає солідарну відповідальність лише при заподіянні шкоди юридичними особами, а не громадянами, і тому вони повинні нести не солідарну, а часткову відповідальність. Крім того, батьки Бердникова і Полетаєва вказали, що цивільне законодавство України передбачає солідарну відповідальність тільки для осіб, які заподіяли шкоду. Самі батьки не є такими, тому, на їхню думку, відповідальність на них не поширюється.

Які види цивільно-правової відповідальності наступають за умовами завдання? Розберіть докази батьків Бердникова і Полетаєва. Чим визначається розмір відповідальності батьків і дітей?

ТЕМА 21. ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У житті можливі ситуації, коли права і обов'язки, що пов'язували учасників тих інших обов'язальних правовідносин, перестають існувати, і, як наслідок, правовий зв'язок між цими учасниками, що існував раніше, також втрачається. За таких обставин постає питання про припинення зобов'язання, що існувало раніше.

Припинення зобов'язання настає за підстав (юридичних фактів), передбачених законом або договором. З їх наступом суб'єктивне право і кореспондуючий йому обов'язок перестають існувати. Припинення зобов'язання означає, що з відповідного моменту боржник перестає бути боржником, а кредитор

кредитором. І будь-які вимоги, які кредитор – раніше міг заявити боржникові, виходячи із даного зобов'язання, стають юридично неможливими.

Це має місце не лише тоді, коли мету зобов'язання досягнуто (наприклад, виконана належним чином робота підрядником була передана замовникові за певну винагороду). Зобов'язання припиняється і тоді, коли за деяких обставин переслідувана мета зобов'язання досягнута не була (наприклад, у разі неможливості його виконання).

Виконання зобов'язання – це припинення зобов'язання належним чином, тобто виконання з дотриманням вимоги щодо суб'єктів, предмета, термінів, місця і способів виконання. Цей спосіб є основним способом припинення зобов'язання. Виконання зобов'язання повинно бути відповідним чином засвідчено. Письмове оформлення необхідне:

- коли зобов'язання виражено в письмовій формі;
- коли зобов'язання укладене в усній формі, але чинне законодавство вимагає письмову форму (частина друга ст. 43 ЦК України);
- у випадку пред'явлення відповідної вимоги боржником.

При виконанні зобов'язання боржник має право зажадати від кредитора розписку, що засвідчує виконання зобов'язання й у випадках, коли зобов'язання не виражено в письмовій формі. Зміст і порядок оформлення документа, що засвідчує факт виконання зобов'язання, визначається нормативними актами про відповідні види договорів (постачання, капітальне будівництво тощо). Сам факт перебування боргового документа в боржника підтверджує виконання зобов'язання (презумпція припинення зобов'язання).

Зарахування зустрічної однорідної вимоги. Зарахування проводиться за таких умов:

- вимоги повинні бути зустрічними (впливають із двох різних зобов'язань між двома особами, де боржник одного зобов'язання є кредитором іншого зобов'язання);
- вимоги повинні бути однорідними (предметом обох зобов'язань повинні бути речі того самого роду);
- настання терміну виконання зобов'язання по усіх вимогах.

Збіг боржника і кредитора в одній особі. Такий збіг настає в силу правонаступництва в наступних випадках:

- для юридичних осіб – у зв'язку зі злиттям чи приєднанням однієї юридичної особи до іншої за умови, якщо в зобов'язанні одна з них була кредитором, а інша боржником;
- для фізичних осіб – коли спадкоємець і спадкодавець між собою були в зобов'язальних правовідносинах.

Угода сторін. Може бути у формі мирової угоди, новації і залишення боргу. Вони можуть застосовуватися у випадку, коли сторони не приступили до виконання зобов'язання чи виконали його частково.

Неможливість виконання зобов'язання. Це ситуація, при якій виключається можливість боржника зробити дії, що складають зміст зобов'язання (наприклад, коли визначена річ, яку боржник повинен був передати кредитору, знищена тощо). Неможливість виконання настає коли ситуація викликана обставинами, за які боржник не несе відповідальності чи маються в наявності факти, що створюють неможливість виконання зобов'язання. Обставиною, що викликає неможливість виконання зобов'язання, є відсутність провини боржника. Зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна зі сторін не відповідає (ст. 607 ЦК України).

Іноді зобов'язання не може бути виконано внаслідок об'єктивних причин. Неможливість виконання має бути викликана такими обставинами, за які боржник не відповідає. Таке зобов'язання припиняється внаслідок випадкової неможливості його виконання і лише за відсутності вини боржника. Тлумачення викладеної норми дає можливість виділити такі умови, за яких правові відносини вважається припиненими:

- 1) має наступити неможливість виконання, тобто боржник або фізично не може здійснити дії, що складають його обов'язки за договором, або не має права (юридична неможливість) їх здійснити (наприклад, у зв'язку з вилученням речі з обігу);
- 2) неможливість виконання має бути викликана зовнішніми для сторін обставинами (наприклад, предмет договору загинув при пожежі);
- 3) обставини, що обумовили неможливість виконання, мають наступити випадково, незалежно від волі сторін, а не внаслідок винних дій боржника.

Припинення зобов'язання смертю громадянина чи ліквідацією юридичної особи. Зобов'язання припиняється смертю фізичної особи або ліквідацією юридичної особи (ст. 608 ЦК України). Смерть громадянина, за загальним правилом, не зумовлює припинення зобов'язання. У випадку смерті боржника чи кредитора до їхніх спадкоємців переходять права й обов'язки, що входять у зміст зобов'язання. Зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо виконання не може бути проведене без особистої участі боржника (наприклад, смерть скульптора, який

повинен був виконати замовлення тощо) і смертю кредитора, якщо виконання проводиться особисто для кредитора.

Питання для самопідготовки:

1. Поняття і підстави припинення цивільно-правових зобов'язань.
2. Способи припинення зобов'язань.
3. Цивільно-правові наслідки припинення цивільно-правових зобов'язань.

Законодавство і нормативні акти:

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, зі змінами та доповненнями // Голос України. – 2003. – 12 березня.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 29 червня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України в цивільних справах та з загальних питань. – Х., 2004.
5. Про види заробітку (доходу), що підлягають облікові при відрахуванні аліментів: Постанова Кабінету Міністрів України № 146 від 26 лютого 1993 р. // Збірник постанов уряду України. – 1993. – № 8. – Ст. 161.
7. Будман П. И., Павловский Е. А. Невозможность исполнения обязательств в современном договорном праве // Проблемы современного гражданского права: Сборник статей. – М., 2000.
8. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М., 1975.
9. Кройтор В. Защита прав граждан и организаций. – Х., 1995.
10. Лебедев К. Залік взаємних вимог при безготівкових розрахунках між організаціями // Радянська юстиція. – 1984. – № 7. – С. 16-18.
11. Цивільне право України. Академічний курс // За ред. Я. М. Шевченка. – К., 2003.

Завдання 1

Акціонерний банк «Авангард» списав заборгованість за валютним кредитом із ПФ «Квартет» після того, як вона передала банку на суму боргу 12 комп'ютерів. Довідавшись про це, податкова інспекція застосувала до банку санкції за порушення ним п. 5 Указу Президента України від 16.03.1995 р.

«Про заходи для платіжної дисципліни в народному господарстві».

На обґрунтування позову до податкової інспекції банк посилався на те, що валюта є його власністю і він має право нею самостійно розпоряджатися.

Розберіть можливі підстави припинення наведеного зобов'язання. Чи підлягає позов банку до податкової інспекції задоволенню? Які правила виконання зобов'язання заліком зустрічних вимог?

Завдання 2

У банк звернулося регіональне відділення партії за оформленням договору кредиту. Згідно з представленими документами, кошти були необхідні для закупівлі типографського устаткування. У зв'язку з відсутністю достатніх основних коштів у позичальника виникло питання про можливість закладання в заставу устаткування, що отримується від угоди за кошти кредиту. Юрист банку роз'яснив, що оскільки вартість устаткування складає лише суму кредиту, не покриваючи відсотків за його користування, то необхідні додаткові засоби забезпечення повернення. У зв'язку з цим регіональне відділення надало гарантійне зобов'язання державного підприємства «Облдорбуду». Однак банк його не прийняв, розглянувши це як спосіб залучення до фінансування партії державних організацій.

Не погодившись з таким рішенням, керівники регіонального відділення партії звернулися до господарського суду.

Дайте юридичний аналіз сформульованій ситуації. Яке рішення повинен винести господарський суд?

Завдання 3

Товариство з повною відповідальністю «Ломбард» видало громадянину Ібрагімову позичку в сумі розмірної 60 % вартості 1-кімнатної приватизованої квартири. По закінченні терміну кредитного договору гроші Ібрагімовим повернуті не були, і «Ломбард» звернув стягнення на квартиру. Для якнайшвидшого відшкодування збитку й оборотних коштів «Ломбард» продав зазначену квартиру своєму працівникові і засновникові, який потребував поліпшення житлових умов.

Через кілька місяців про це стало відомо прокурору, і він звернувся до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу недійсним і повернення всього отриманого в дохід держави. На думку прокурора, реалізація закладеного майна

повинна була здійснюватися тільки через державну виконавчу службу і біржу третім особам. Крім того, він вказав і на те, що «Ломбард» не перевіряв право власності дружини на дану квартиру, оскільки на момент приватизації Ібрагімов був одруженим.

На судовому засіданні представник «Ломбарду» стверджував, що перевірка правовстановлюючих документів на квартиру не входить у його компетентність, а реалізація нерухомості передбачена статутом «Ломбарду». Продаж квартири працівникові здійснювалася теж відповідно до закону.

Розберіть доводи сторін. Дайте аргументований висновок у справі.

Завдання 4

Пусконалагоджувальний комбінат «Сантехмонтаж» уклав договір на надання в оренду терміном на 5 років житлової будівлі, що пустує, фірмі ТОВ «Торгопт». Сторони досягли згоди про те, що оскільки будівля зношена й орендна плата незначна, то ТОВ «Торгопт» частину коштів перелічить у фонд розвитку комбінату. Після закінчення дворічного періоду ТОВ «Торгопт» запропонувало замість орендної плати і перерахувань у фонд розвитку здійснити капітальний ремонт будівлі. З його закінченням в комбінаті почалася реорганізація в акціонерне товариство закритого типу.

Довідавшись про це, директор ТОВ «Торгопт» порушив питання про передачу йому відновленого корпусу на баланс або виділення розмірного числа акцій комбінату. Директор комбінату йому відмовив, зажадав звільнити приміщення і розірвати договір оренди без компенсації ремонту. Тоді ТОВ «Торгопт» звернулося до господарського суду.

Розберіть на цьому прикладі правила припинення договірних зобов'язань. Дайте юридичний аналіз діям сторін. Як повинна бути вирішена справа?

Завдання 5

Для поліпшення умов фінансування господарської діяльності керівництво залізниці прийняло рішення стати співзасновником комерційного банку. Пізніше з'ясувалося, що власних засобів з фондів, які можна для цього використовувати, недостатньо. Для виходу з цієї ситуації керування зобов'язало перерахувати відсутню частину оборотних коштів із відділень залізниці і локомотивного депо, а також товарної станції, які входять до її структури. На обґрунтування цих рішень юристу запропонували

підготувати необхідні документи. У процесі роботи в юриста виникли наступні питання:

1. Які фонди можуть бути використані як джерело фінансування участі в статутному фонді банку?
 2. Чи необхідно одержання дозволу керування залізницею самостійно брати участь у створенні банку?
 3. Чи можлива передача в статутний фонд банку будинків, устаткування і транспорту залізниці?
- Дайте відповіді на поставлені питання.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

а) Підручники та коментарі законодавства

1. Бірюков І. А., Заїка Ю. О., Співак В. М. Цивільне право України. Загальна частина. – К.: Наукова думка, 2000.
2. Гражданский кодекс Российской Федерации. Научно-практический комментарий: Ч. 1-я / Абова Т. Е., Аникина Е. Б., Беляева З. С. и др. / Отв. ред. Т. Е. Абова, А. Ю. Кабалкин, В. П. Мозолин. – М.: БЕК, 1996.
3. Гражданское право России: Учебник: Ч. 1-я: / Антипов Н. П., Баринов Н. А., Быкова Т. А. и др.; Под ред. З. И. Цыбуленко. – М.: Юристъ, 1998.
4. Гражданское право России: Курс лекций. Ч. 1-я / Под ред. О. Н. Садикова. – М.: Юрид. лит., 1996.
5. Гражданское право Украины: Ч. 1-я / Пушкин А. А., Самойленко В. М., Шишка Р. Б. и др.; Под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. – Х.: Основа, 1996.
6. Гражданское право. Учебник: Т. I: / Ем В. С., Зенин Е. А., Коваленко Н. И. и др. / Под ред. Е. А. Суханова. – М.: БЕК, 1998.
7. Гражданское право: Учебник: Т. II. / Ем В. С., Зенин Е. А., Коваленко Н. И. и др.; Под ред. Е. А. Суханова. – М.: БЕК, 1999.
8. Гражданское право. Учебник для вузов: Ч. 1-я / Валиева Н. Г., Гонгало Б. М., Добрынин Ю. Е. и др.; Под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнёва. – М.: Норма-Инфра-М, 1998.
9. Гражданское право: Учебник: Ч. 1-я / Егоров И. Д., Елисеев И. В., Иванов А. А. и др.; Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. – СПб.: Проспект, 1997.
10. Гражданское право: Учебник: Ч. 1-я / Антокольская М. В., Богачёва Т. В., Глушкова Л. И. и др.; Под ред. А. Г. Калпина, А. И. Масляева. – М.: Юристъ, 1997.
11. Гусев А. Н. Комментарий к гражданскому законодательству, не вошедшему в части первую и вторую Гражданского кодекса Российской Федерации. – М.: Инфра-М, 2000.
12. Емельянов В. П. Гражданское право Украины: Практическое пособие. – Х.: Консум, 2000.
13. Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): Курс лекций. – М.: Норма-Инфра-М, 2000.

14. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части первой и второй (постатейный) / Сост. и автор комментария А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2001.
15. Мейер Д. И. Русское гражданское право. – В 2 частях. – (По изданию 1902 года). – М.: Статут, 1997.
16. Научно-практический комментарий к части первой Гражданского кодекса Российской Федерации для предпринимателей / Брагинский М. И., Витрянский В. В., Звеков В. П. и др.; Под общей ред. В. Д. Карповича. – М.: ХиП-Спарк, 1999.
17. Пилипенко А. Я., Щербина В. С. Основы господарського права України. – К.: Вентурі, 1998.
18. Предпринимательское право / Под ред. Н. М. Коршунова, Н. Д. Эриашвили. – М., 2000.
19. Притыка Д. Н., Карабань В. Я., Ротань В. Г. Научно-практический комментарий к гражданскому законодательству Украины: Т. 1. – Киев-Севастополь, 2000.
20. Советское гражданское право. Субъекты гражданского права / Под ред. С. Н. Братуся. – М.: Юрид. лит., 1984.
21. Спасибо И. Научно-практический комментарий Закона Украины «О собственности». – Х.: Консум, 1996.
22. Спасибо И. В., Глушко И. И. Научно-практический комментарий к Закону Украины «О предприятиях в Украине» (В актуальном состоянии). – Х.: Консум, 1997.
23. Тархов В. А. Гражданское право. Общая часть. – Чебоксары, 1997.
24. Харитонов Е. О., Саниахметова Н. А. Гражданское право: частное право; цивилистика; физические лица; юридические лица; вещное право; обязательства; виды договоров; авторское право; представительство. – К.: А.С.К., 2001.
25. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. – Кн. 1-ша / Боброва Д. В., Дзера О. В., Довгерт А. С. та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 1999.
26. Цивільне право України: Ч. 1-ша / Ч. Н. Азімов, М. М. Сибільов, В. І. Борисова та ін.; За ред. Ч. Н. Азімова, С. Н. Приступи, В. М. Ігнатенка. – Х.: Право, 2000.
27. Цивільне право: Кн. 2-га / Підпригора О. А., Боброва Д. В., Дзера О. В. та ін.; За ред. Підпригори О. А., Бобрової Д. В. – К.: Юрінком Інтер, 1995.
28. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года). – М., 1995.
29. Щербина В. С. Господарське право України: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

30. Цивільне право України: Академічний курс / За ред. Я. М. Шевченка. – К.: Юрінком Інтер, 2003

б) Монографічні та інші наукові дослідження

1. Агарков М. М. Основы банкового права: учение о ценных бумагах: Курс лекций. – М.: БЕК, 1994.
2. Азимов Ч. Н. Залоговое право. – Х.: Оригинал, 1993.
3. Азимов Ч. Н. Основы патентного права Украины: Изобретение, полезная модель, промышленный образец, товарный знак. – Х.: Основа, 1994.
4. Алексеев С. С. Гражданское право в современную эпоху. – М.: Юрайт, 1999.
5. Алексеев С. С. Частное право. – М.: Статут, 1999.
6. Андреев В. К. Представительство в гражданском праве. – Калинин, 1978.
7. Анисимов А. Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. – М.: Юрист, 1994.
8. Анохин В. С., Завидов Б. Д., Сергеев В. И. Защита договорных обязательств. – М.: Инфра-М, 1998.
9. Ансон В. Договорное право. – М., 1984.
10. Бакшинкас В. Ю., Дедов Д. И., Карелина С. А. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ (Акционерное право). – М.: Зерцало, 1999.
11. Баринов Н. А. Имущественные потребности и гражданское право / Под ред. Ю. Х. Кальмыкова. – Саратов: Саратовский ун-т, 1987.
12. Батлер У. Э., Гаши-Батлер М. Е. Корпорации и ценные бумаги в России и США. – М.: Зерцало, 1997.
13. Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве. – М.: ЮрИнфор, 2000.
14. Белов В. А. Ценные бумаги в российском гражданском праве. – М.: ЮрИнфор, 1996.
15. Беляцкий С. А. Возмещение морального (неимущественного) вреда. – М.: Городец, 1997.
16. Богатых Е. Гражданское и торговое право. – М.: Контракт, 2000.
17. Богданов Е. В. Договор в сфере предпринимательства. – Х.: Консум, 1997.
18. Брагинский М. И. Обязательства и способы их обеспечения: неустойка, залог, поручительство, банковская гарантия (комментарий к новому ГК РФ). – М.: Статут, 1995.
19. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. – Кн. 2-я. – М.: Статут, 2000.

20. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право: Общие положения. – М.: Статут, 1998.
21. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. – М.: Юрид. лит., 1963.
22. Веберс Я. Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве. – Рига, 1976.
23. Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде. – СПб.: Изд-во ун-та, 1997.
24. Вишневский А. А. Залоговое право. – М.: БЕК, 1995.
25. Горбунов А. Р. Дочерние компании, филиалы, холдинги: Организационные структуры, консолидированный баланс, налоговое планирование. – М.: АН-КИЛ, 1997.
26. Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник / Васильев Е. А., Зайцева В. В., Костин А. А. и др.; Отв. ред. Е. А. Васильев. – М.: Международные отношения, 1993.
27. Гражданско-правовая охрана интересов личности / Иоффе О. С., Черепяхин Б. Б., Толстой Ю. К. и др. – М.: Юр. лит, 1969.
28. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: Статут, 2000.
29. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. – М.: Российское право, 1992.
30. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве. – М.: Юрид. лит, 1967.
31. Дашков Л. П., Бризгалін А. В. Комерційний договір: від укладення до виконання. – К.: Вентурі, 1996.
32. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К.: Вентурі, 1996.
33. Договір у цивільному і трудовому праві: Довідник / Шевченко Я. М., Моляко О. М., Севрюгова І. Ф., Кучеренко І. М. та ін.; За ред. Ю. С. Шемшученко, Я. М. Шевченко. – К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2000.
34. Жилинкова И. В. Право собственности супругов. – Х.: Ксилон, 1997.
35. Завидов Б. Д. Договорное право России. – М.: Статут, 1998.
36. Завидов Б. Д., Гусев О. Б. Гражданско-правовая ответственность. – М.: Статут, 2000.
37. Загорський В. С. Ринок цінних паперів: Принципи організації і механізм функціонування. – К., 1995.
38. Загорулько А. И. Обязательства по возмещению вреда, причинённого субъектами гражданского права. – Х.: Консум, 1996.
39. Зенин И. А. Наука и техника в гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1977.

40. Зевс С. Л. Источники права. – М., 1981.
41. Зобов'язальне право: теорія і практика / Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Луць В. В. та ін.; За ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком. 1998.
42. Илларионова Т. И. Механизмы гражданско-правовых охранительных мер. – Свердловск: Изд-во ун-та, 1980.
43. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли; гражданское правоотношение; Критика теории «хозяйственного права». – М.: Статут, 2000.
44. Иоффе О. С. Обязательственное право. – М.: Юрид. лит., 1975.
45. Иоффе О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1955.
46. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1984.
47. Іваненко Л. М. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів (покупців). – К.: Юмана, 1998.
48. Іванюченко А. Б., Паліюк В. П., Чернушенко А. В. Судовий захист честі, гідності та ділової репутації (відшкодування моральної (немайнової) шкоди). – Одеса: АО БАХВА, 1998.
49. Калачева С. А., Пустозерова В. М., Сиротина И. А. Договор. – М.: Приор, 1998.
50. Калмыков Ю. Х. Вопросы применения гражданско-правовых норм. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1999.
51. Калягин В. О. Интеллектуальная собственность (исключительные права). – М.: Норма, 2000.
52. Камышанский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М.: Статут, 2000.
53. Канзафарова И. О. Гражданско-правовая ответственность: (основные положения). – Одесса: Астропринт, 1998.
54. Кассо Л. А. Понятие о залоге в современном праве. – М.: Статут, 1999.
55. Кашанина Т. В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ): Учебник для вузов. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999.
56. Копылов А. В. Вещные права на землю в римском, русском дореволюционном и современном российском гражданском праве. – М.: Статут, 2000.
57. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1958.
58. Красько И. Е., Жушман В. П., Гагин Н. В. Акции и векселя в экономическом обороте Украины: Учебно-справочное пособие. – Х.: Эспада, 1999.

59. Крашенинников Е. А. Ценные бумаги на предъявителя. – Ярославль, 1995.
60. Кройтор В. Защита прав граждан и организаций. – 2-е изд. – Х.: АО «Бизнес Информ», 1995.
61. Кузнецова Л. Г., Шевченко Я. Н. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1968.
62. Кузнецова Н. С., Назарчук І. Р. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
63. Кукса В. П., Онищук Г. І., Охтеня О. І. Приватизація державного житла: запитання і відповіді. – К.: Юрінком Інтер, 1996.
64. Кутыркин А. Н., Рыбак В. В. Современные тенденции регулирования рынка ценных бумаг: опыт Украины и США. – Донецк, 1999.
65. Лазарева Т. П. Штрафные санкции в хозяйственных отношениях. – М.: Юрид. лит., 1987.
66. Лапин М. С., Лапин С. М. Предприниматель без образования юридического лица: Практик. пособие. – М.: Инфра-М, 1997.
67. Ластовина В. Я. О защите прав потребителей: Практическое пособие о применении действующего законодательства Украины. – Николаев: Возможности Киммерии, 1996.
68. Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. – М.: Статут, 1999.
69. Луць В. В. Контракт у підприємницькій діяльності: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 1999.
70. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав. – Львів: Вид-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1993.
71. Маковская А. А. Залог денег и ценных бумаг. – М.: Статут, 2000.
72. Макогонова Н. В. Авторское право: Учебное пособие. – М.: Юрид. лит., 1999.
73. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности. – М.: Юрид. лит., 1970.
74. Мурзин Д. В. Ценные бумаги – бестелесные вещи: правовые проблемы современной теории ценных бумаг. – М.: Статут, 1998.
75. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву. – Томск: Изд. Томск. ун-та, 1980.
76. Нерсесов Н. О. Избранные труды по представительству и ценным бумагам в гражданском праве. – М.: Статут, 1998.

77. Ніколасенко Л. І., Бутяєва А. П., Меньяло Л. А., Радомський В. С. Промисловий зразок / За ред. В. Л. Петрова. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 1999.
78. Ніколаєнко Л. І., Меньяло Л. А., Топільська Л. М., Радомський В. С. Знаки для товарів і послуг / За ред. В. Л. Петрова – К.: Вид. дім «Ін Юре», 1999.
79. Новицкий И. Б., Перетерский И. И. Римское частное право. – М.: Юрист, 1994.
80. Новосёлова Л. А. Денежные расчёты в предпринимательской деятельности. – М.: Статут, 1996.
81. Новоселова Л. А. Проценты по денежным обязательствам. – М.: Статут, 2000.
82. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление (Очерк теории, философии и психологии права). – Душанбе: Ифрон, 1983.
83. Ойгензихт В. А. Презумпции в советском гражданском праве. – Душанбе: Ифрон, 1976.
84. Основные институты гражданского права зарубежных стран: сравнительно-правовое исследование Авт. кол.: В. В. Залесский (руков.) и др. – М.: Норма, 1999.
85. Основы договорных отношений в экономическом пространстве СНГ / Под ред. М. Б. Биржакова. – М.: Статут, 1997.
86. Основы немецкого торгового и хозяйственного права: Сборник статей. – М.: БЕК, 1995.
87. Оуен Лінет. Купівля і продаж авторських прав на літературні твори: Практичний посібник / Перекл. з англ. Віктор Ружицький. – К.: Основи, 1996.
88. Павлодский Е. А. Договоры организаций и граждан с банками. – М.: Статут, 2000.
89. Павлодский Е. А. Случай и непреодолимая сила в гражданском праве. – М.: Юрид. лит., 1978.
90. Палиюк В. П. Возмещение морального (неимущественного) вреда. – К.: Право, 2000.
91. Петруня Ю. Є. Непрофесійні суб'єкти ринку акцій України. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999.
92. Пидопригора А. Основы римского гражданского права. – К.: Юрінком Інтер, 1994.
93. Пиленко А. А. Право изобретателя. – М.: Статут, 2001.
94. Пидопригора О. А., Пидопригора О. О. Право інтелектуальної власності України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та фак-тів. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
95. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права (по изданию 1917 г.). – М.: Статут, 1998.

96. Право власності в Україні / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2000.
97. Право собственности в Украине / Пол ред. Я. Н. Шевченко. – К.: Блиц-Информ, 1996.
98. Практика судів України в цивільних справах. Частина 1 // Бюллетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 2.
99. Практика судів України в цивільних справах. Частина 2 // Бюллетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 3.
100. Прокудина Л. А. Возмещение ущерба, причиненного незаконными действиями правоохранительных органов. – М.: Городец, 1997.
101. Пучковская И. И. Ипотека: Залог недвижимости. – Х.: Консум, 1997.
102. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1969.
103. Реформа системи банкрутства в Україні / За ред. О. Г. Тарасенко. – К.: Преса України, 2000.
104. Рішення Верховного Суду України. – К., 2002.
105. Рішення Верховного Суду України. – К., 2003.
106. Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні. / Шевченко Я. М., Молявко О. М., Салатко А. Л. та ін.; За ред. Я. М. Шевченко. – Х.: Консум, 1999.
107. Розенберг М. Г. Контракт международной купли-продажи: Современная практика заключения, разрешения споров. – М.: Статут, 1996.
108. Рясенцев В. А. Деятельность от имени другого лица без полномочия (представительство без полномочия). – М.: Юрид. лит., 1958.
109. Саватье Р. Теория обязательств. – М.: Наука, 1972.
110. Савельев В. А. Гражданский кодекс Германии. – М.: Юрист, 1994.
111. Сарбаш С. В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. – М.: Статут, 1998.
112. Свердлык Г. А. Принципы советского гражданского права. – Красноярск: Изд-во ун-та, 1985.
113. Семчик В. І., Шемшученко Ю. С., Бабенко С. Г., Погрібний О. О. Право власності в споживчій кооперації України. – К.: Блиц-Информ, 1996.
114. Серебровский В. М. Вопросы советского авторского права. – М.: Юрид. лит., 1956.

115. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. – М.: Дело, 1999.
116. Слесарев В. Л. Объект и результат гражданского правонарушения. – Томск: Изд-во ун-та, 1980.
117. Слипченко С. А. Право доверительной собственности. – Х.: Консум, 2000.
118. Смирнов В. Т., Собчак А. А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1983.
119. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. – К.: Науковий світ, 2001.
120. Суханов Е. А. Лекции о праве собственности. – М.: Изд-во МГУ, 1991.
121. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. – М.: Статут, 2000.
122. Тархов В. А. Гражданско-правовое отношение. – Уфа: Изд-во ун-та, 1993.
123. Тархов В. А. Курс гражданского права. Понятие гражданского права. – Саратов: Изд-во ун-та, 1987.
124. Тітов М. І. Банкрутство; матеріально-правові та процесуальні аспекти. – Х.: Консум, 1997.
125. Толстой В. С. Законодательство о сделках. Спорные вопросы его применения. – М.: Юрид. лит., 1982.
126. Толстой В. С. Исполнение обязательств. – М.: Юрид. лит., 1973.
127. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1953.
128. Толстой Ю. К. Наследственное право. – М.: Проспект, 2000.
129. Трач В. П. Лізинг: теоретичні аспекти та практика (на прикладі автотранспортних засобів). – Л.: Вид-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1999.
130. Федько В. П. Товарный знак. – М.: Статут, 1998.
131. Флейшиц Е. А. Договор купли-продажи. Отдельные виды обязательств. – М.: Юрид. лит., 1954.
132. Функ Я. И., Михальченко В. А., Хвалей В. В. Акционерное общество: история и теория (диалектика свободы). – Минск: Амалфея, 1999.
133. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. – М.: Юрид. лит., 1974.
134. Харитонов Е. О. История частного (гражданского) права Европы. Книга 1. – Одесса: АО БАХВА, 1998.

135. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т. – М.: Международные отношения, 1998.
136. Черданцев А. Ф. Толкование советского права. – Саратов: Изд-во ун-та, 1987.
137. Черепяхин Б. Б. К вопросу о частном и публичном праве. – М.: Юрид. лит., 1994.
138. Шапп Я. Основы гражданского права Германии: Учебник / Перевод и предисловие К. Арсланова. – М.: Наука, 1996.
139. Шахматов В. П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. – Томск: Изд-во ун-та, 1967.
140. Шиндяпина М. Д. Стадии юридической ответственности: Учебное пособие. – М.: Книжный мир, 1998.
141. Штефан М. Й. Представительство громадян у суді. – К.: Консум, 1991.
142. Штумпф Г. Договор о передаче ноу-хау. – М.: Юрид. лит., 1976.
143. Щенникова Л. В. Вещные права в гражданском праве России: Учебное пособие. – М.: БЕК, 1996.
144. Управление государственной собственностью: Учебник / Под ред. В. И. Кошкина. – М.: ЭКМОС, 2002.
153. Фогельсон Ю. П. Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. – М.: Статут, 2001.
154. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. – М.: Форум-Инфра-М, 1997.
155. Эрделевский А. М. Моральный вред и компенсация за страдания. – М.: БЕК, 1997.
156. Юлдашбаева Л. Р. Правовое регулирование оборота ценных бумаг (акции, облигации). – М.: Статут, 1999.
157. Юрченко А. К. Издательский договор. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1998.
158. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. – Свердловск: Изд-во ун-та, 1972.

в) Енциклопедично-довідкові видання

1. Вчені-юристи України: Довідник / Ред. колег. В. Ф. Опришко. – К.: Юрінком Інтер, 1998.
2. Гражданское право: Словарь-справочник. – М.: Юринформ-центр, 1996.
3. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / Отв. ред. А. Я. Сухарев. – М.: Норма, 2001.

4. Словарь-справочник по гражданскому законодательству / Сост. Выменец В. П., Прудников В. М., Сафонов М. Н. – М.: Инфра-М, 1996.
5. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України. – К.: Оріяни, 1999.
6. Собственность граждан: Юридический справочник / НАН Украины; Институт государства и права им. В. М. Корецкого / Ю. С. Шемшученко (отв. ред.). – К.: Генеза, 1997.
7. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Відп. ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 1: А - Г. – К.: Українська енциклопедія, 1998.
8. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Відп. ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 2: Д – Й. – К.: Українська енциклопедія, 1999.
9. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Відп. ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 3: К - М. – К.: Українська енциклопедія, 2001.
10. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Феміна 1996.

**Питання для підготовки до заліку з курсу
«Цивільне право»**

1. Предмет і метод цивільного права.
2. Принципи та функції цивільного права.
3. Здійснення і захист суб'єктивних цивільних прав.
4. Відшкодування моральної шкоди.
5. Поняття, види та склад цивільних правовідносин.
6. Суб'єкти цивільного права.
7. Правоздатність фізичних осіб.
8. Дієздатність фізичних осіб.
9. Обмеження дієздатності фізичних осіб та визнання їх недієздатними.
10. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою та його наслідки.
11. Оголошення фізичної особи померлою та його правові наслідки.
12. Поняття, ознаки та дієздатність юридичних осіб.
13. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права.
14. Створення та припинення юридичних осіб приватного права.
15. Банкрутство та санація юридичних осіб.
16. Підприємницькі товариства як юридичні особи.
17. Участь держави та територіальних громад в цивільних правовідносинах.
18. Поняття та класифікація об'єктів цивільного права.
19. Речі як об'єкти цивільних прав, їх класифікація.
20. Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин.
21. Особисті немайнові блага як об'єкти цивільних правовідносин.
22. Поняття та види правочинів.
23. Умови дійсності правочинів.
24. Форма та державна реєстрація правочинів.
25. Поняття та види недійсних правочинів.
26. Порядок та правові наслідки визнання правочинів недійсними.
27. Заперечувальні правочини та їх види.
28. Незначні правочини і їх види.
29. Поняття та види представництва.
30. Представництво за довіреністю.
31. Здійснення представником дій з перевищенням повноважень.
32. Поняття, види та порядок обчислення строків.

33. Поняття позовної давності.
34. Перерва та зупиння перебігу строку позовної давності.
35. оняття і види речових прав.
36. Поняття власності та права власності.
37. Форми і види права власності.
38. Суб'єкти та об'єкти права власності.
39. Зміст права власності.
40. Первісні та похідні підстави виникнення права власності.
41. Знахідка і скарб.
42. Набуття права власності на безгосподарне майно.
43. Набуття права власності на безгосподарно утримувані пам'ятники.
44. Момент набуття права власності.
45. Припинення права власності.
46. Право власності на чужі речі.
47. Довірча та номінальна власність.
48. Набувальна давність.
49. Фактичне володіння.
50. Суб'єкти та об'єкти фактичного володіння.
51. Поняття і види права приватної власності.
52. Підстави виникнення та припинення права приватної власності.
53. Суб'єкти та об'єкти права приватної власності.
54. Зміст права приватної власності.
55. Право приватної власності приватного підприємця.
56. Цивільно-правові засоби приватизації.
57. Приватизація квартир та квартир в ЖБК.
58. Право приватної власності на житловий будинок та квартиру.
59. Право членів сім'ї власника житлового будинку та вартури.
60. Товариство власників квартир.
61. Право спільної власності та його види.
62. Право спільної часткової власності.
63. Переважне право купівлі частки у спільній власності.
64. Право спільної сумісної власності.
65. Право приватної власності юридичних осіб та його види.
66. Право власності держави.
67. Суб'єкти та об'єкти права державної власності.
68. Підстави виникнення права державної власності.
69. Припинення права державної власності.
70. Право комунальної власності.
71. Право повного господарського ведення.
72. Право оперативного управління.

73. Цивільноправові засоби захисту права власності.
74. Віндикаційний позов.
75. Негаторний позов.
76. Поняття, види та умови встановлення сервітутів.
77. Підстави виникнення, види та форми сервітутів.
78. Порядок і умови встановлення сервітутів.
79. Захист сервітутних прав.
80. Фактичне володіння та засоби його захисту.
81. Право інтелектуальної власності та його види.
82. Право промислової власності.
83. Авторські та суміжні права.
84. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування та торгівельну марку.
85. Суб'єкти та об'єкти права інтелектуальної власності.
86. Зміст права інтелектуальної власності.
87. Захист права інтелектуальної власності.
88. Поняття, підстави виникнення та види зобов'язань.
89. Принципи та умови виконання зобов'язань.
90. Множинність осіб в зобов'язанні.
91. Заміна осіб в обов'язанні.
92. Засоби забезпечення виконання зобов'язань.
93. Неустойка та утримання як засоби забезпечення виконання зобов'язань.
94. Застава (заклад, іпотека) як засіб забезпечення зобов'язань.
95. Порука та гарантія як засіб забезпечення виконання
96. Цивільно-правовий договір, його види.
97. Стадії укладання цивільно-правових договорів.
98. Поняття, функції та види цивільно-правові відповідальності.
99. Умови цивільно-правові відповідальності.
100. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.
101. Поняття та підстави припинення цивільно-правових зобов'язань.
102. Правові наслідки припинення зобов'язань.

Богдан Володимир Васильович

Практикум із цивільного права України

(Загальна частина)

Редактор І. Ю. Агаркова
Коректор О. В. Плахоніна
Комп'ютерна верстка О. О. Бондаренко
Макет обкладинки І. М. Дончик

61077, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, організаційно-видавничий відділ НМЦ.

Підписано до друку 25.10.04. Формат 60х84/16.
Обл.-вид. арк. 11,25. Умов.-друк. арк. 10,46. Наклад 100 прим.
Ціна договірна.

Надруковано ЧП Азасев В. Р.
м. Харків, вул. Героїв праці, 17